

R 496

قلمستان

ГУЛИСТОН

5
1991

Экс
№3

Термизлик чевар Каромат Алимардонова.

Сабок. Нишон туманидаги Фурқат номли 8-мактаб ўқитувчиси Ҳалима Анорова.

Нишон туманидаги 70-сон дорихонасининг ходимлари Рашид Шоймонов, Аҳад Авазов, Хайриниса Ражабова, Гулчеҳа Олимова шифобахш гиёҳлардан дармондорилар тайёрлашмоқда.

Сураткаш
Р. Нуринобоев.

**№ 5 (495)
Май
(Жавзо)**

Ойнома 1925 йилдан
чиқа бошлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Қўмитаси
нашриёти

Бош муҳаррир:
МИРМУҲСИН

Таҳрир хайъати:

М. АБДУЛЛАЕВ,
Б. АМИНОВ,
С. АЗИМОВ,
Х. ДАВРОН,
Н. ИБРОҲИМОВ,
Х. ЗИЕЕВ,
ШУКРУЛЛО
И. СУЛАЙМОН,
Д. ҒУЛОМОВА,
Ў. МИРЗАЕР
(масъул котиб),
Э. МУҲАММАД,
А. ҚАРИМ,
А. ҚАЮМОВ,
О. ҲУСАН
(бош муҳаррир
ўринбосари).

Саҳифаловчи
Б. Тўхтабоев.
Мусакхх
М. Қиёмов.

Манзилгоҳимиз:
Тошкент—II, 700000, «Правда»
рўзмаси кўчаси, 41.

Муҳарририят телефонлари: бош муҳаррир—33-35-20; бош муҳаррир ўринбосари—33-35-90; масъул котиб—32-58-33; ижтимоий-сиёсий бўлими—33-36-02; адабий ва санъат, фан ва маданият бўлимлари—33-36-59; мусаввирлар бўлими—32-58-77.

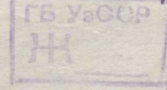

Ўзбекистон Президенти И. А. Каримов билан Туркменистон Президенти С. А. Ниёзов бошчилигидаги кўшни ва қардош жумҳуриятлар делегацияларининг дўстлик учрашувлари иккала давлат меҳнаткашларининг диққат марказида бўлди. Ҳукумат раҳбарлари дўстлик ва ҳамкорлик тўғрисидаги муҳим шартномага, шунингдек иккала жумҳурият ҳукуматлари ўртасида 1992—1995 йилларга мўлжалланган иқтисодий ва маданий ҳамкорлик ҳақидаги битимга имзо чекдилар. Суратларда ана шу ҳужжатларни имзолаш пайти ва ўзаро ҳамкорлик тантаналари акс этган.

Сураткаш Р. Жуманиёзов (ЎзТАГ)

БУ СОНДА:

Сирожидин САИИД:

Чорбоғларнинг адоғида осмонлардан
Юлдузчалар сувга тушиб сўймоқдалар.
Мен кўнмадим дунёларнинг рафторига,
Дунёларим рафторима кўнмоқдалар.

Қолаверса, бутун дунёнинг тараққиёти
Амир Темурнинг табаррук номлари ила чам-
барчасдир ва улар тоабд Темурнинг ва
темурийларнинг марҳаматларидан қарздор-
диллар.

Муроджон МИРЗАЕВ:

Нон нақадар азиз ва улуғ калом. Нонни қуёшга ўхшатадилар. Чунки нон бор жойда тинчлик, саховат, ёруғлик, соғлиқ бор. Халқимиз қадимдан унинг увоғини ҳам кўзига суртади, авайлайди. Кўпгина миллий қадрият ва анъаналаримиз ҳам нон билан боғлиқ. Ҳақлигимизни исбот қилмоқчи бўлсак, нон билан қасам ичамиз. Бешиқдаги гўдакнинг ёстиғи тагига нон қўйиб, мурғак гўдагимизга тинчлик, тўқлик, соғлиқ сўраймиз. Ҳарбийга кетаётган йигитга нон тишлатиб, уйдан насибанг ўзимасин, деймиз. Икки ёшни унаштирганда нон ушатиб, белги қиламиз. Эҳ-ҳе, нон билан боғлиқ анъаналаримизни санайверсак, адоғи йўқдир. Ҳатто ноннинг қудрати ҳақида шундай афсона ҳам бор. Эмишки, бир дарвиш чўлу биёбонда адашиб йўл излаб юрганида қаршисидан дафъатан ўқилон чиқиб қолибди. Дарвеш қочибди, илон қувибди. Қочиб қутулаолмаслигига кўзи етган бечоранинг эсига ота-бобосидан эшитган бир гап тушибдию белбоғига туғулган нонни олиб кўксига қалқон қилибди. Шунда энди ўзини ҳамлага чоғлаб турган ўқилон қайтиб кетибди.

Муҳаммад Алайҳиссалом Расуллиллоҳ ўзларининг ҳадиси шарифларида дунёдаги энг улуғ зот Оллоҳ, ундан кейинги ўринда инсон ва нон, Қуръон, улардан улуғ нарса йўқ, дейдилар. Мамлакатимиз таъриқатлар силсиласи жараёнида янги бозор иқтисодиётига ўтар экан, тирикчилигимиз манбаи — асосий неъматимиз ноннинг қадри янада кўтарилиб кетди. Озиқ-овқат дўконлари пештахталари ҳозиргидек бўшамаган даврда ҳам нон жумҳуриятимиз аҳолиси учун асосий озуқа эди. Мамлакатимизда ғалланинг харид нархи икки ҳисса оширилди. Иттифоқнинг кўпгина минтақаларида нон ва нон маҳсулотларининг нархи оширилиши кутилмоқда.

Маълумки, ўзбек халқи — болажон халқ. Шундоқ ҳам тўққиз миллион фуқароси қашшоқ яшаётган жумҳуриятда ноннинг нархи оширилса, халқимизнинг турмуш тарзига салбий таъсир қилмай қолмайди. Меҳнаткашларнинг манфаатларини ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилиш мақсадида, Ўзбекистон Президенти ва Вазирлар маҳкамаси 1991 йилда нон маҳсулотларининг нархи мамлакатда оширилган тақдирда ҳам жумҳуриятимизда уларнинг чакана нархини оширмаслик ниятида эканлигини эълон қилди. Ҳозирги вақтда жумҳуриятда Ўзбекистон аҳолисини нон ва нон маҳсулотлари билан таъминлаш учун етарли миқдорда дон бор. 1991 йилнинг иккинчи ярмидан бошлаб жумҳурият ўзини асосан Ўзбекистонда қайта ишланган ун билан таъминлашга ўтишини мўлжалламоқда.

Лекин бу билан нонни илгаригидек керагидан ортиқча исроф қилавериш керак, деган хулосага келмаслик лозим. Тежамкорликда ҳосият кўп. Аммо ҳозирча ораимизда ноннинг қадрига етмаётганлар, уни исроф қилаётганлар — нонкўрлар ҳам йўқ эмас. Ётоқхона ва кўп қаватли уйларнинг йўлакларида ёт-

НОН—УЛУҒ КАЛОМ

— Она қизим, нонни эъзозла!

Ф. Қурбонбоев сурат лавҳаси.

ган нон бурдаларини кўриб, юрагингиз дардли тўлганиб кетади. Бир қисми кесиб олинган кетмак буханкаларни ахлатхоналарда кўриш ундан ҳам даҳшат! Умрида қўлига кетмон ушламаган олифтининг ошхонада, лабини нон бурдаси билан артганини кўриб: «Имонинг куйсин!» деб юборасан киши. Нон дўконига нон харид қилаётган айрим нонкўрларнинг нонни ушлаб кўришдан ташқари, тумшугига келтириб ҳидлаётганини кўриб, нафратингиз юз чандон ортади.

Инсон учун нақадар улуғ ва азиз бўлган неъматга бундай муносабатни ҳеч қачон кечириб бўлмайди. Нонни эъзозлашни ўрганишимиз ва ўргатишимиз зарур. Уқувсизлигимиз, лоқайдлигимиз, исрофгарчилигимиз оқибатида далаларда етиштирилган тайёр ризқи-рўзимиз ҳамон йўл-йўлакни исроф бўлаётди. Иттифоқ ҳукумати озиқ-овқат ва уни харид қилиш муассасаларининг ҳисоб-китобига қараганда, мамлакатда ўтган йили 15 миллион тонна дон нобуд бўлган. Оқибатда хоржиждан жарақ-жарақ олтинларга дон сотиб олаётирмиз. Нима шунчалик бадавлатимизми-ки, бу исрофгарчиликдан кўз юмсақ?! Ахир ўша олтинларни ҳатто гўдакларнинг сўргичи ҳам топиламайдиган дорихоналарни инсонларнинг сихат-саломатлигига ёрдам берадиган дори-дармонлар билан тўлдиришга сарфласак бўлмасмиди?

Бу йил ҳам мамлакатимизда дон мўл бўлишдан умид йўқ. Чунки ўтган йили беш миллион гектар майдонга кузги дон экилмай қолди. Ўттиз миллион гектар майдон шудгор қилинмади. Шуларни ёзар эканман, ўзбек деҳқонининг меҳнатига, ҳимматига минг бор тасанно айтаман. Чунки ўзбек деҳқонлари ўтган қишлоқ хўжалик йилини ниҳоятда муваффақиятли якунладилар. Бунга улар сўзбозлик, митинглар билан эмас, машаққатли меҳнатлари билан эришдилар. Россия ва бошқа ҳудудларда эса далаларда етиштирилган миллион-миллион тонна дон, картошка, қарам ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари нобуд бўлди.

Энди эса ўша томондаги айрим текинтомоқ ишёқмаслар азалий нон шаҳри Тошкентга оқиб келаётирлар. Биз нонимиз бўлса ҳеч қачон қизганмаган, меҳмоннавоз халқимиз. 20-йилларда Волга бўйида юз берган даҳшатли очарчиликда минглаб кишилар Тошкентга келиб жон сақлаб қолганлар. Улуғ Ватан уруши йилларида ҳам ўзбек хонадони ўзининг охириги бурда нонини ўзгалар билан баҳам кўрган.

Саховатпеша элимиз нонни доимо улуғлайди. Ғалла унидан турли-туман — «Патир нон», «Жиззали нон», «Нони пўлати», «Гижда нон», «Чуррак нон», «Оби нон», «Лочира», «Қулча» каби нон турларини тайёрлаб, бу соҳада ҳам халқимиз ўз маҳоратини намояндалар этган. Эъзозли ва азиз неъматимиз нон доимо дастурхонимиз кўрки бўлган.

Азиз ҳамюртлар, нон қаҳатчилиги юз бермасин, десангиз унинг увоғини ҳам улуғлайлик, ота-боболаримиз каби фарзандларимизга ҳам нонни қадрлашни ўргатайлик.

Абдураззоқ КАРИМ

ШОҶДОР... ХАТ ТАШУВЧИ

Чауликлар ҳар чоршанба ва жума кунлари қизиқ бир ҳодисанинг гувоҳи бўлишади — почта хизматчилари чоғроқчина молхонадан яхшилаб қорни тўйғазилган кўтосни олиб чиқиб, унга хат-хабарлар солинган халтани юклайдилар. Шоҳдор хизматкор эса, ҳеч қандай ҳамроҳсиз йўлга тушади. Орадан икки соат ўтгач, у иккинчи бир қишлоқдаги белгиланган маҳаллий почтага етиб келади. Бу ерда уни почта хизматчилари кутиб олади. Юкни қабул қилиб олишгач кўтосни яна сийлашади. Озгина дам ҳам олдиришади. Сўнг унга янги хат-хабарларни юклаб, кузатиб қолишади...

Бу ақли хат ташувчи ўз ишини ситқидилган бажаради. У бирор марта бошқа ёққа адашиб кетиб қолган ёки кечиккан эмас. Кўтос энг мураккаб об-ҳаво шароитида ҳам тап тортмай ишлайверади. Унинг яхши кўрган хўраги — ёрма аралаштирилган пичан. Хизматига яраша ҳақ олишни ҳам қанда қилмайди.

ЕР ОСТИ ЧОПҚИРЛАРИ

Жанубий Америкадаги олти бўғимли темир тумшукли сут эмизувчи ҳайвонлар ер остида узоқ масофани тупроқ қазиб босиб ўтиш бўйича пойга уюштиришаркан. Бразилиянинг Манасус шаҳридаги махсус радио изотоплари ёрдамида ушбу ҳодиса диққат билан кузатилади. Мусобақа бошланишдан аввал ҳамма ҳайвонлар ўз иллариди йўл очишга шай туришган, ҳайвотнинг товуши ишорасидан сўнг улар ер остидан йўл қазиб бошлаларкан. Махсус радиометрлар уларнинг ҳаракатини назорат қилиб борган. Хайнус лақабли темир тумшук бу сафар ҳам голиблики кўлдан бермади. У икки йил аввал ер остида 12,5 метр масофани уч минут давомида қазиб ўтиб, голиблик «шоҳ супа»сидан ўрин олганди.

ҚОНУН ЧИРЧИҚҚА ТЕГИШЛИ ЭМАСМИ?

Ошкоралик ва қайта қуриш шарофати билан она тилимизга Давлат тили мақомининг берилиши ўзбек халқининг тарихи, урф-одати, маданияти ривожига катта ҳисса қўшиб қолмасдан, балки шу ҳудудда жойлашган турли ташкилотлар, кўча-куйлар, жой номларининг аталишини ҳам тартибга солишга кўмак беради. Чирчиқ шаҳри пойтахтдан учта олисда эмас, тезкор автобус билан атиги 40—45 минут йўл босилади ҳолос. Шаҳарга кираверишда Чирчиқ дарёси кўпригидан ўтишиниз биланок, Троицк аэзомиш жойида (?) «Чирчиқ» деган эсувга кўзингиз тушади. Ўнг томонингизда эса қуйидаги шпор эътиборингизни тортади. «Трудашисея Чирчика борюотса за звание образцового города». Бу марказий йўлдан Чимён, Оқтош, Чорвоқ, Хумсон, Вурчмулла каби дам олиш ўрамларига кечаю кундуз автобуслар, енгил машиналар ўтиб туради. У яккаю ягона катта кўча бўлишига қарамасдан номлашга келганда тўртга бўлиниб, Троицкдан Оқовокчага — Охунбобоев, Оқовокдан «Чирчиқсельмаш» гача, — В. И. Ленин «Ташсельмаш» гача то Трансформатор заводининг биринчи бека-тигача — Комсомольская, кўча-нинг қолган қисми эса то Бўстон-лик туманига етгунча У. Юсупов номлари билан аталган. Бу шаҳар раҳбарияти ҳали давлат тили Қонуни билан танишмаган кўри-нади. Бўлмаса Троицкдан то Трансформатор заводининг биринчи бекатигача бўлган кўчада шпорлар, эълонлар тахтачаси, масканларнинг номлари 25 марта фақат рус тилида ёзилган бўлар-миди? Шаҳар партия ва комсомол кўмиталарининг биноларидаги лаҳзалар, ташкилотлар ҳамда ишлаб чиқаришнинг илгор ходимларига аталган ҳурмат тах-тачалари ҳамон давлат тилида ёзилмаган, алмисокдан қолган иборалар ҳалигача кишининг га-шини келтириб «тиржаъиб» ту-рипти. Шаҳар Шўроси биносиди-ги лаҳзалар шундай бўлгандан кейин бошқа ташкилотларнинг

раҳбарларидан нимани кутиш мумкин?!

Шу йилнинг январ ойида Чир-чиқда ўзбек тилида рўзнома чи-қариш ҳақида шаҳар ижроия кў-митаси қарор чиқарган эди. Аммо ҳамон ўзбекча газета чиқариш пайсалга солинаётди. Минглаб юртдошлар ўзбек тилидаги газе-тага обунга бўлиш оразусида эди. Чирчиқ йирик саноат шаҳарлари-миздан бири бўлсаю, бу ерда ўз-бек тилида бир рўзнома чоп этил-маслигини қандай тушуниш мум-кин?

Шаҳарда 150 дан ортиқ кўча бор. Бундан 120 га яқини европа-ликлар миллатига мансуб бўлган кишиларнинг номлари билан аталган. Кўриниб турибдики, Чирчиқ шаҳрида русча номлан-ган кўчалар 75—80 фоизни, ўз-бекча номланган кўчалар эса ати-ги 20 фоизни ташкил қилади. Марказдаги кенг ва катта кўча-лар русча номланган бўлса, ўз-бекча номланган кўчалар пана-пасткамда жойлашган. Масалан, Топкент кўчасининг узунлиги бор йўғи 200—250 метрни таш-кил қилади, ҳолос.

Яқинда ҳамжасабалар ўртасида кўчаларнинг номини ўзгартариш юзасидан дўстона баҳс бўлди, бу баҳсда бошқа миллат вакиллари ҳам бор эдилар. Вир дўстимиз В. исмли рус аёлига, яъни ҳамжа-сабасига мурожаат қилиб:

— Сиз «Юбилейний» кўчасида истиқомат қиласиз, агар сизнинг кўчангизни Бобур деб ўзгартри-ришса қандай қарайсиз? — деб савол берганида В. шундай жавоб қилди:

— Кўчамизнинг ҳозирги номи-нинг ўзи яхши, агар у ўзгартири-ладиган бўлса, номи русча бўлган бошқа кўчага кўчиб ўтаман...

Мана сизга туб миллат вакили-га бўлган ҳурмат! Биз бу жавобни сира кутмаган эдик. Унга:

— Қаерда яшайсиз, ватанин-гиз Ўзбекистонми? — деганимиз-да тили қалимага келмасдан боши билан тасдиқлади. Яна му-лоқот давом этди:

— Сизга бу — Ўзбекистон деб аталган, дунёда ўхшаш йўқ ва-тан, оши-нони, иссиқ иқлими, мева-чеваси, сабзавотлари, бағри кенг, меҳмон деса жонини бера-

диган, бировларнинг дилини оғ-ритмайдиган содда инсонлари, қисқаси, бу юртда Россияга нисба-тан яшашнинг ҳар томонлама қулайликлари ёқадими? — де-ганда у «Ҳа» деб жавоб қилди.

Маълумки, халқ билан бевоси-та мулоқотда бўладиган касалхо-на ва бошқа соғлиқни сақлаш муассасалари, шифокорлару ҳу-қуқ-тартибот ходимлари, алоқа ходимлари ўзбек тилини мукам-мал билишлари керак.

Ҳозирги кунда ҳам шаҳардаги кўпгина идораларда — ижти-моий-таъминот бўлими, алоқа идораси, шаҳар ижроия кўмитаси ҳужжатларни рус тилида рас-мийлаштиришга мажбур қилиш-моқда. Бу ҳолни улар турли блан-каларнинг Давлат тилида эмас-лиги, иккинчи томондан «катта бошлиқлар»нинг ўзбекча ҳуж-жатларни тушунмасликларини ва-ж қилиб кўрсатмоқдалар.

Жумҳуриятимизда кўплаб ша-ҳарлар, қишлоқлар, таълим-тар-бия ва дам олиш масканлари, шў-ро ва жамоа хўжаликлари, кўча-лар, истироҳат боғлари, идора, завод ва фабрикаларнинг номи қайтадан кўриб чиқилиб, муно-сиб номлар билан ўзгартрилмоқ-да. Бироқ, бундай ўзгаришлар ҳозирча Чирчиқ шаҳрида қилин-ганича йўқ. Халқимиз жонбоз-лигининг меvasи бўлган Давлат тили ҳақидаги қонуннинг 24-мо-дасида: «Ўзбекистон ССРдаги шаҳарлар, қишлоқлар, майдон-лар, бекатлар, тарихий обидалар ва бошқа жуғрофий-худудий жойларнинг номлари ягона мил-лий шаклда берилди ҳамда рес-публика давлат тилида ёзила-ди», дейилганлиги аини му-даодир. Бу қонунга Чирчиқ шаҳ-рида ҳам риоя қилиб шу ернинг ўтмиши, тарихи билан боғлиқ жой номларини тиклаб, миллий тус бериш зарурдир.

Ҳаётилло ИСАҚОВ,
техника фанлари номзоди,
Ўзбекистон ССР Фанлар
академияси кимё институтининг
катта илмий ходими.

Чирчиқ

лар кенгашлари ҳам бир четда қўл қовуштириб ўтирмасдан бутун тажрибаларимизни одамлар ўртасидаги яхшилик ва эзгуликни қарор топдиришга чоғлашимиз керак...

Сочларини қиров босган Раҳим ака Азимовнинг қуюқ қошлари остидан боқиб турган тийрак ва сергак кўзлари бу гаплар унинг вужуд-вужудидан сизиб чиқаётганини аён этиб турибди. Бу гапларда дард ва ҳасрат, кўпни кўрган оқсоқолнинг ҳаётимизда рўй бераётган ўзгаришларга фаол муносабати ҳам, жангу жадаллар ва меҳнату машаққатларда мустақамланган ирода, куч-ғайрат ва ўзига ишонч туйғуси ҳам мужассам. Зеро, у Тошкент яқинидаги Калинин тумани Назарбек кишлоқ шўросида истиқомат қилувчи уруш ва меҳнат фахрийси Раҳим Азимов бўлиб, каттаю кичик жамоа аъзоларининг ҳурмати қозонган, бири «Ота», бири «Оқсоқол», бири «Ўстоз» деб мурожаат этидиган, кўпчилиكنинг ташвишини ўз ташвиши деб билган кишилардандир.

Биз бир пиёла чой баҳонасида суҳбатлашиб ўтирар эканмиз, Раҳим ака хотиралар сандигидан энг унутилмас лавҳаларни саралаётгандай бўладию, қутилмаганда бу машғулоти нари суриб, яна бугунги кун муаммолари ҳақида

— «Ўзбеклар иши», «Пахта иши» деган энг хунук ёрликлар билан фақат ўлиб кетган раҳбарлар шаъни эмас, балки меҳнат қилишдан бўлак ғуноҳи бўлмаган халқимиз қадр-қиммати раҳмсизларча топталаётган ўша алғов-далғов йилларда, яъни яқин-яқинларда уйдагиларим дастлаб ишни ана шу китобни кўздан олисроққа яширишдан бошлашипти. Билдингизми, баъзан ноҳалол кишиларнинг кутқуси билан айрим хонадонларга ана шунақа ваҳима ҳам ўрмалаб кирди. Ахир, қатагон йилларининг даҳшатларини бошдан кечирган кишиларимизда: юрак олдириб қўйганмиз. Акс ҳолда битта хонадонда ана шу китоб тўғрисида шунақа ваҳима кўтарилармиди? Хайрият, ўзлимизни таниб бораёпмиз, ўз қадр-қимматимизни ўзимиз ҳимоя қилишга ўрганаёпмиз.

Дастхат ёзилган мазкур китобчининг пайдо бўлишига ўшандан ўн йил аввалги воқеа сабаб бўлган эди. Тошкентда ҳарбий парад намойиши ўтарди. Раҳим Азимов ўзининг жанговар дўстлари билан ана шу санани нишонлаб, ойнаи жаҳонни томоша қилиб ўтиришарди. Минбарда Туркiston ҳарбий округи кўшмилари кўмондонни, армия генерали Николай Григорьевич Лященко маъруза қиларди. Раҳим ака гап орасида

ЖАСОРАТНИНГ

ДИЛДАГИ ГАПЛАР

Ўттинчи йилларнинг очарчилигини кўриб, Улуғ Ватан уруши йилларида қон кечиб, ундан кейинги қийинчилик ва машаққатларга дош бериб, доимо эртанги кунга умид ва ишонч билан кўнларим, умр йилларим ўтди. Ҳозирги пайтга келиб эса мен ва менинг тенгилар ҳаётда бўлаётган ажабто-вур ўзгаришлардан эсанкираб қолмаганимиз тақдирда ҳам, ҳайрон бўлиб, баъзан ҳайратга тақдимамиз. Мен қайта қуриш тўғрисида жамиятимизда, кишилар ҳаётида, онгимиз ва шууригимизда яхшиликка томон ўзгаришларни гапирётганим йўқ. Мени баъзан ўйга толдираётган нарсаси ўзаро меҳр-муруват, қадр-қимматнинг ўртадан кўтарилиб бораётгани кўпроқ ташвишга солади. Биласизми, инқилобдан аввал ҳам, ундан кейинги энг оғир йилларда ҳам бизнинг юртимизда бировнинг молига кўз олайтириш, алдамчилик, таъмагирлик бўлмаган эди. Чунки диёнат, имон одамларда мустақам эди. Айниқса, кўпгина ёшларимиз орасида энгил ҳаётга ҳавасмандлик, осон йўл билан кўпроқ пул топишга ружў қўйиш кучли. Бунини, сизлар айтмоқчи, ўтмиш маънавий илди-ларидан узилиб қолганлик билан изоҳлаш мумкин. Хайриятки, эътиқод эркинлиги учун ша-роит юзага келди. Эндиликда биз, уруш ва меҳнат фахрийлари ҳам, жойлардаги оқсоқол-

салмоқ билан мулоҳаза юрита бошлайди:

— Биласизми, — дейди у, — жамиятнинг, халқини, қолаверса, ўз жумҳуриятини ўйлаб фаолият кўрсатган кишиларга қарата баъзан пинҳона, баъзан очик-ошкор тош ота бошланганида бир қалқиб тушдим. Ҳадемай кейинги ўтган раҳбарларга ҳам гал келиб қолмаса эди қошқини, деб юрак ҳовучладим. Шундай бўлди ҳам. Ана шунда мен ўзимча қатъий бир фикрга келдим: кечаги кунга тош отаверар эканмиз, эртанги кунга ишонч душвор. Агар камчиликларга йўл қўйилган бўлсаю, унда бир-икки кишини эмас, ҳаммани, жумладан ўзимизни ҳам четлаб ўтмасдан айблашимиз ҳамда баҳамжи-ҳатлик билан, донолик билан режа тузиб, нуқсонларни бартараф этишимиз лозим. Ким нима деса десин, мен шундай деб ўйлайман...

Раҳим ака кексаларга ҳо вазминлик билан сўз юритар экан, алланарса ёдига тушгандай безовталаниб қолади ва хонадаги жавонларга тез-тез нигоҳ ташлайди. Раҳим аканинг умр йўлдоши, қарашлардан мудардони сезиб олишга одатланган Карима опа рўпарадаги жавон эшигини очиб, бир тахлам китобларни келтириб қўяди. Раҳим ака улар орасидан бирини ажратиб олади: «Кашмир кўшиғи». Мен таниш китобни кўлга олиб, аста ғарқлар эканман, ундаги дастхатга кўзим тусади: «Уртоқ Раҳим Азимовга. Сизга ҳурмат ва эҳтиром билан муаллифидан. Имзо — Шароф Рашидов, 16 июль, 1976 йил».

ЖОНГА ПАЙВАСТ РИШТАЛАР

Оддий деҳқон фарзандига олий мартабали шахснинг бу даражада илтифот кўрсатиши, албатта, кишини қизиктирмай қолмайди. Биз ҳам бундай камчиликдан холи эмасмиз.

Ватан урушида ана шу ҳарбий киши билан битта дивизияда жанг қилганлигини, ҳатто бир воқеа муносабати билан оғанини сифатида дўст ту-тинганлигини айтиб қолди. Даврадагилар бири ишониб, бири ишонмай Раҳим аканинг гаплари-ни тинглаб ўтиришарди. Ана шу муносабат Раҳим акага нашъа қилди. Умрида ёлгон сўзлама-ган одамга озгина бўлса-да ишонсизлик алам қилиб кетаркан.

Орадан бир-икки кун ўтказиб, тўғри ҳарбий округ штабига келди. Лекин бу ерда кетма-кет жойлашган ҳарбий соқчиларга муддаони англа-тиш осон бўлмади. Қади-қомати келишган, тоза ва озода, ҳар бир ҳаракати ҳарбийчасига аниқ ва раван бўлган зобитлар қаёқларгадир кўнғироқ қилишар, қандайдир собиқ сержант кўмондонни йўқлаётганлигини гоҳ бепарволик, гоҳ кесатик билан тушунтиришар эди. Гоҳ кўмондоннинг иши бошдан тошиб ётганлиги-ни ётиги билан тушунтирди, унинг вақтини бе-ҳуда олмасликка ундашарди. Бироқ Раҳим ака ҳам аниқлардан эмас, кўнғилга бир ният ту-гилдими, уни охиригача етказмай қўймайди.

Нихоят, кўмондон уни қабул қилди. Минг хил хижоли ўй ва мулоҳазалар билан катта ва ёруғ хонага кириб борган Раҳим ака сал бўлмаса довди-раб қолаёзди. Чунки армия генерали эшик олдидаёқ қу-чоқ очиб кутиб олди ва:

— Дўстим, сержант Азимов, бормисан, халоскорим! — дея уни бағрига босди. — Ҳеч ўйлагандим, тақдир яна бизни учраштиради деб. Яшавор, азамат! Ахир ўзинг мени йўқлаб келисан-да. Сени эслаб-эслаб қўярдим, лекин қаердан қидиришни билмасдим. Жанговар дўстлигимиз ҳаққи, ниҳоятда хурсандман!

Новча бўйли ва басавлат генерал қаршисида турган Раҳим Азимовнинг кўнғилдан эса: «Одамгарчилиги, самимияти ўша-ўша, тавба,

унвон ва лавозим ҳар кимни ҳам айтишти юбона-равермас экан-да», деган бир ўй кечарди. Хотирасига ҳам қойил қолди, орадан йигирма уч йил ўтган бўлсаям дарров таниди-я!

Қўмондоннинг бир таклифи барча кутганларидан ҳам ортиб тушди.

— Хонадонингга ўзим бораман, Раҳим. Манзилгоҳингни қолдир. Ўзбек паловини, ўзбекча мулозиматларни жуда соғинганман. Хабаринг борми-йўқми, урушдан аввал Тошкентдаги ҳарбий билим юртини битирганман. Ана шу юрт одамларини севиб қолганман. Лекин, билиб қўй, хонадонингга фақат иккимиз бўламиз, казо-казоларни қўй, ўша даврларни бир мириқиб эслашайлик...

Раҳим ака у ердан боши осмонда бўлиб қайтди. Лекин унинг таширифта ишониб-ишонмай тайёргарлик кўради.

Орадан бир ой ўтар-ўтмас байрам арафаларидан бирида Назарбекка — Раҳим ака хонадонига армия генерали Ляшченко ташириф буюриши ҳақида хабар келди. Ҳақиқатан бироз муддат ўтиб, ҳовли ёнига басавлат машина келиб тўхтади. Ундан гурзидай оғир, баланд бўйли, лекин хатти-ҳаракатлари енгил қўмондон тушиб келди. Жанговар дўстлар бир-бирлари-

нинг аҳволи руҳияси ҳақида қизиқишлари қалбимда ўчмас таассурот қолдирарди. Бу икки олий даражадаги раҳбар шахсларнинг менга кўрсатган илтифотлари эмас, балки кичиккич кичик, каттани катта демай оддий инсоний муносабатлари мени ҳайрон қолдирарди. Уларнинг дастхат ёзилган китоблари эса, менга жон ристалари қадар азиз. Уларда кўпчилигимиз учун ибрат бўларли инсонийлик мужассам.

ЖАНГОВАР ИЙЛЛАРДАН ЛАВҲА

Н ега генерал уни «Халоскорим» деб аташи сабабини сўраймиз.

— Аслида у ҳам менинг халоскорим бўлди. Акс ҳолда тупроқ остида мангуликка қолиб кетган бўлардим.

Жанговар Қизил байроқ орденли 90-ўқчи дивизияга полковник Ляшченко командирлик қиларди. Ленинград қамалини ёриб ўтган қўшинларимиз Псков остида бўлган жангларда душмanning метиндек мустаҳкам мудофеаси-

Воқеа тафсилоти бундай бўлган экан. Душман разведкаси дивизия кузатув пунктини аниқлайди ва уни яқсон этиш учун танкларини жўнатади. Жангларнинг боришига раҳбарлик қилаётган Ляшченко ўзига қараб бостириб келаётган танклар сафига кўзи тушади ва ҳеч нарса уни ҳамма қилиб қола олмаслигини билиб, бир қўлига граната, бир қўлига ёнибги тўлдирилган шишани ушлаганча сўнгги тўқнашувга ўзини тайёрлайди. Шу пайт танклар йўлини тўсиб, замбарак ишга тушади. Бир мунча йўқотишлар эвазига жанг бизникилар ҳисобига ҳал бўлгач, полковник ўша тўпчини ўлик бўлса ўлиги, тирик бўлса тирлигини топиб келишларини буюради. Ушандаёқ уни «Халоскорим!» деб бағрига босади. Вақт топиб, госпиталдан ҳам ҳолидан хабар олиб туради. Жанговар дўст-ликнинг ибтидоси ана шундай.

Биринчи ва иккинчи даражали Ватан уруши орденлари, «Жасурлиги учун», «Жанговар хизматлари учун» медаллари билан тақдирланган Раҳим Азимов қирқ олтинчи йилнинг бошида она юрти Назарбекка — отаси Азим ва онаси Саломат ая кучоғига қайтади.

«ОЛТИН ОЛМА — ДУО ОЛ»

— Ҳа, инсоннинг ҳаёти қил устида, баъзан чирс этиб узилиб кетиши ҳеч гап эмас экан. Шунинг учун ҳам одамлар бир-бирларини қадрлаш, садоқат ва самимият кўргизишлари жоиз.

Қон кечиб, ажал кўзига тик боқиб, бир неча бор ярадор бўлса-да жангу жадаллардан омон қайтган Раҳим ака турмушни изга солиш тадорикини кўрди. Ишни оддий деҳқончиликдан бошлади. Сирдан қишлоқ хўжалиги техникумини битирди, пахтачилик бригадасига бошчилик, иппакчилик бўйича агрономлик қилди, бўлимни бошқарди, уни ишчилар қўмитасига раис қилиб сайлашди. Қайси жойда ишламасин, удабурролиги билангина эмас, кўпчиликнинг манфаатига қайишиш билан ҳам ҳўрмат ва эъзоз топди. Шунинг учун қонуний пенсияга чиққанидан кейин ҳам жамоа уни ўз ҳолига қўймади. Мана, ўн йилдирки, у Назарбек қишлоқ шўроси уруш ва меҳнат фахрийлари кенгаши раиси сифатида фаолият кўрсатади. Уч чақиримлик серкатнов қўчалардан бирини электрлаштириш, мавжуд 1200 ўринли мактаб ёнига яна 600 ўринли мактаб биносининг қурилиши, урушда ҳалок бўлганлар ёдгорлиги ва яна қанча-қанча ишларда бевосита ва бавосита ана шу кенгашнинг хизматлари катта. Айниқса, Саид Ваққос ота масжиди сатҳига қурилган тош майдалагич эвазига майдонни кенгайтириш учун ола сўти оғзига келди десак, муболаға бўлмайди. Идорама идора югуришлар, тўраларча чиғирчиқбозлик найранглариини енгиси қанчалар мушкул эканлигини билди. Ниҳоят, мақсадга эришилди. Албатта, бунда уни жамоатчилик, меҳнат аҳли қўллаб-қувватлаб турди. Номоз ўқиш учун қўшимча равишда ўн мингча одамга жой бўшатилади.

Муқаддас ҳайит номозида масжид имомхатиби Раҳим ақанинг, оила аъзоларининг, уч-тўрт йилдан бери оғир касал ётган укаси Муроджоннинг номини тилга олиб, улар шаънига дуо қилди. Йигилган эллик-олтмиш минг одам фотиҳага қўл очди.

— Биласизми, — дейди Раҳим ака ёш боладай очик соддадиллик билан, — ўшандан бери қушдай енгилман, укам эса бутунлай оёққа туриб кетди. «Дуо билан эл кўкараб, ёлғир билан ер кўкараб», деб бежиз айтмаган экан халқимиз.

Бизнинг кўнглимиздан эса, эзгулик ва яхшиликни шиор қилиб олган одамлар ҳамиша эл наздида бўладилар ва ҳеч қачон кам бўлмайдилар, деган ақида кечди ва Раҳим ака Азимовнинг ҳаёти мисолида бунга яна бир бор имон келтирдик.

Баҳодир АМИНОВ

ДАВОМИ

га қучоқ очилди.

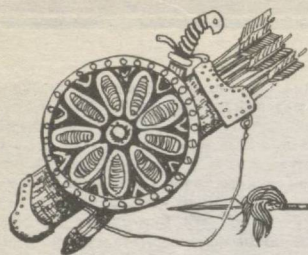
Ўзбекона дастурхон атрофида жанговар дўстларнинг сўхбати ярим кечагача давом этди. Оғир ва талафотли жанг лавҳаларини эслашди. Бу ёруғ кунлар насиб этмаган, мангуликка жанг майдонларида қолган сафдошлари руҳини ёд этишди. Хонадон соҳибаси Карима опа елиб-югурар, фарзандлари Раҳматжон, Мушарраф, Шохидалар оталарининг дўсти, басавлат ҳарбий кишини тортиниб ва қимтиниб кузатишарди. Генерал билан хонадон аъзолари ўртасидаги парда аста-секин кўтарилди борди. Генерал қувноқ, хушчақнақ, сўзамол, оддий ва самимий эди.

— Отангиз менинг халоскорим, билиб қўйинглар, — дея таъкидлаб тайинлади генерал болаларга...

— Шундан кейин биз генерал билан гоҳо тез-тез, гоҳо ора-сира учрашиб турадиган бўлдик. Бир неча бор хотини Клавдия Митрофановна билан ҳам ташириф буюрди. Олмаотода, кейин Москвада хизматда бўлганда ҳам дўстона алоқамиз узилгани йўқ. Хотини яқинда касалликка чалиниб вафот этди — ажойиб, камтарин, очикқўнғил аёл эди, айниқса қизим Шохида жуда яхши кўриб қолганди уни. Москвага бориб, дўстимдан кўнгли сўраб келдик. Охири марта ўтган йили — декабр ойида келиб кетди. Саксон ёшига қарамасдан, генерал дўстим ҳамон бақувват, ҳозир ҳам Бош ҳарбий штабда етакчи мутахассис бўлиб ишлайди. Яқинда босмадан чиққан ҳарбий мемуарини дастхат билан совға қилиб жўнатди. Шароф Рашидовнинг дастхат ёзилган китобиға келсак, учрашувларимиздан бирида Николай Григорьевич у кишига мени таништирди. Шунда ҳам: «Бу менинг халоскорим», дейишдан ўзини тиймади. Генерал Тошкентдан кетганидан кейин ҳам Шароф Рашидович мени бир неча бор йўқлади, ҳол-аҳвол сўради, айниқса мендай оддий бир тасондан қишлоқ меҳнат аҳли-

га дуч келишади. «Большая уса» («Катта мўйлаб») деган тепаликни бир неча дивизия ҳужум қилиб, кўп талафот кўриб ололмади. Немислар тепалик яқинидаги қишлоқларни ҳам ер билан баравар қилиб, яланглик ҳосил этган, темир-бетон дотлар, дзотлардан ёғдирилаётган ўқ ёлғир бош кўтаришга қўймас эди. Тепаликнинг ўзида ҳатто душмanning ҳарбий аэродроми жойлашган эди. Ана шу тепаликни олиш полковник Ляшченко бошлиқ ўқчи дивизия зиммасига юклатилади. Ҳарбий хийлагарлик йўли тугилди. Ярим тунда тўпларимизнинг кучли отишмалари остида аскарлар тепалик биқинида оқоплар қазиб тушиб олишади. Энди ёлғиз умид — найзобозлик жангидан.

Душман жон талвасасида қарши ҳужумга ўтди. Раҳим Азимов тўп командири эди. Беш киши сафдан чиқди. Фақат Сергей Волков билан иккиси қолди. Шу пайт рўпарада душман танклари кўринди. Раҳимни бир зум ваҳима босди, лекин тезда ўзини қўлга олиб, Сергейга «Замбаракни ўқла», деб буйруқ берди. Душман танкини мўлжаллаб отди. Тегмади. Танк уч юз метрлар чамаси яқинлашиб қолди. Яна отди. Танкини қоп-қора қуюқ тутун қоплаб олди. Унинг ёнбошидан яна бир танк кўринди. Жон ҳалпида уни ҳам нишонга олди. Бу сафар зирға қарши замбарак ўқи бехато тегди. Учинчи танк эса ортига бурилди. Шу аснода душман томондан снаряд келиб тушди. Дақиқаларнинг қайсидир улуши ичида ўзини зарб билан ёндағи оқопга отди. Раҳимнинг наздида гўё ҳаммаёқ сукунат қўйинга чўмгандек бўлиб қолди. Йигитнинг елка қисми яраланиб, ўзи тупроқ остида қолган ва кўп қон йўқотган эди. Уни тупроқ остидан тортиб олишадиганда аранг ўзига келди. Уни дивизия командири йўқлаётганини айтишди. Полковник солдатни табриклади, юқори даражали мукофотга тақдим этишини айтди. Зудлик билан ҳарбий госпиталга жўнашга буйруқ берди.

Қонли Хуросон

(Шеърӣй романдан боблар)

Таниқли шоир Барот Бойқобилов улуг ўзбек шоири ва мутафаккири Алишер Навоӣй тўғрисидаги «Навоӣнома» шеърӣй асари устида узок йиллардан бўён ишламоқда. Маъқур асарнинг «Нотинч Хуросон», «Шукуҳли қарвон», «Сокин Хуросон» китобларида Навоӣйнинг болалик, ўспиринлик, йигитлик ҳамда унинг Астробод ҳокими бўлгунига қадар кечган сарташвиш ҳаётӣ ва ижодӣй фаолияти ҳақида ҳикоя қилади.

Муаллиф яқинда «Навоӣнома»нинг сўнгги китоби — «Қонли Хуросон»ни баиб тугатди. Бунда Хуросоннинг ижтимоӣй-сиёсий ҳаётӣ, унда Навоӣйнинг тутган ўрни, адабий муҳитга раҳнамолиги, меҳнаткаш халқ оммаси манфаатини кўзлаб, мамлакатда адолат ўрнатиш учун олиб борган толмас курашлари ҳақида фикр юритилади.

Қуйида шу асардан баъзи боблар босилди.

I

Навоӣй келмоқда — тагида оқ от,
Астробод бош уриб тиллайди нажот.

Ҳазардан афсона тинглаган диёр
Шоирнинг кўзига боқар умидвор.

Золим ҳокимлардан у қўшдек зада.
Амир Мўғулдан ҳам қалби азада.

Пойтахтга етмади тутқун эл ғами,
Оҳидан кун куйган халқнинг алами.

Ҳар қалай, Ҳиротдан келдию чопар,
Мискин эл кўнглини этди мунаввар.

Селдек тошиб чиқди эл кўчаларга,
Гўёки сирмади сел кўчаларга.

Кўчаю майдону хиёбонда халқ,
Шодиёна чалар орзуманда халқ.

Шоирни қутлайди ғариб оломон,
Тошқин юракларда меҳри бир жаҳон.

Навоӣй кўзида қувонч ва алам,
У элнинг, эл унинг дардига малҳам.

Хурсанд халойиққа таъзимда боши,
Мурувват ва қарам кўнғил йўлдоши.

Емғир ялаб кетган деворлар вайрон,
Зулм талаб кетган рўзгорлар гирён.

Эл-улус яшайди ғариб ва ночор,
Турмуш ташвишлари жонига озор.

Ер-сувга муҳтож у, муҳтож нексўзга,
Нон ушоғин топса суради кўзга.

Золимларга бўлиб мутеъ ва қарам,
Бағрини ўқ янглиғ тешади алам.

Беклар миниб олган эл елкасига,
Бадарга қилганлар ғам ўлкасига.

Шоир аламзада чархнинг ишидан,
Жигари эзилар эл турмушидан.

Ғарчи Астрободга бўлур ҳукмдор,
Кўнглининг тубида дарди бешумор.

Соқол толасидан кўлдир ташвиши,
Жонини тинчитмас элнинг юмуши.

Инидан айрилган қўшдек нотаваон,
Бу ўлкада кезмас шоир ломакон.

Ғарчи баланд беку амирлар қўли,
Амрини ўтказгай — бўлмагай қўли.

Кўймасин деса ғар сих ҳам, кабоб ҳам,
Арсат домиди ўзи чекар ғам.

Нуфузли зотларнинг тортса танобин
Олгайдир ғамғусор элнинг савобин.

На чора? Умаро қилса-да ғавго,
Элни хурсанд этмоқ асли муддао.

Астробод халқининг ҳеч гуноҳи йўқ,
Иложсиз, қисматга қилмасдан қўллуқ.

Шоир орзусига йўқдир ниҳоя,
Дилида яшайди энг олий ғоя.

«Ҳиротдан ранг оёса, кошки Астробод!
Элни бут қилса, бағрини обод!

Осоиш, омонлик барқарор бўлса,
Адолат, шодмонлик устувор бўлса.

Бўлса фаровонлик, мўллик, тўқчилик;
Йўқолса золимлик, қувлик, йўқчилик.

Эзгулик чашмасин кўзи очилса,
Райият бошидан ёғду сочилса.

Ҳар ўғил, ҳар қизни кўрса абжодхон,
Меҳнаткаш улусни этса саводхон.

Мактабу мадраса айласа бунёд,
Маърифат нурига чўмса Астробод!

Юзага чиққунча бу улуг мақсад,
Тўфонга дуч келиб, букилмасми қад?

Не қилур, ўзига ортгирса душман,
Гулшанин бойқушлар айласа маскан?

Чўмчуқдан қўрққан, йўқ, тариқ экмайди,
Бекларнинг қошида бошин эгмайди!

Курашиб яшамоқ унинг одати,
Курашда тугилди эрк, саодати.

Курашда тугилди шеъру достони,
Курашда чиниқди қалбу виждони.

Ҳаёт, бу — курашдир, курашсиз ҳаёт,
Матонат кўрсатган юрагига ёт.

Шу буюк эътиқод яшар жонига,
Адолат оташи ёнар қонида.

Даврон тўфонига кўксини тутиб,
Неча синовлардан у келди ўтиб.

Яна ҳаёт этса уни имтиҳон,
Ижони комилки, чиқажак омон.

Бу ўлкада қолса ундан яхши ном,
Ўзга ҳеч нарсани кўнгли қилмас ком.

Эл билан яшагай ҳамдард, ҳамнафас,
Эл ундан, у элдан ризо бўлса бас.

Эҳтиром кўрсатиб шоирга лойиқ,
Денгиздек тошади мўмин халойиқ.

Зурафо аҳлининг боши осмонда:
«Омон бўлинг, — дейди, — ёруғ жаҳонда».

«Хирфа» амалдорлар фиғонда жони,
Қиринди ютгандек бўғиқ виждони.

Тақдир қўюнига беролмасдан дош,
Шоирга ноилжоз эгадилар бош.

Олқишга кўмилиб елар Навоӣй,
Улусга омонлик тилар Навоӣй.

Унга парвонадир ҳамсафарлари —
Меҳридан баҳраманд жон ғавҳарлари.

Нурланиб ҳаёлин ёрқин юлдузи,
Ҳайратга чўмгандек Мирҳайдар кўзи.

Бобо Али, Ботирбек сўғмас ичига,
Диллари ҳамроздир халқ севинчига.

Бадриддин қўйвориб от жоловини,
Дилига жойлайди эл сийловини.

Баланд тутиб шоир қадрини яна
Оломон кўзида ёнар тантана.

Навоӣй унутиб ғаму қадарни,
Бош узра тутати ғариб башарни!

II

Навбаҳор, муаззам тоғлар сервиқор,
Самога санчилган чўққилар девкор.

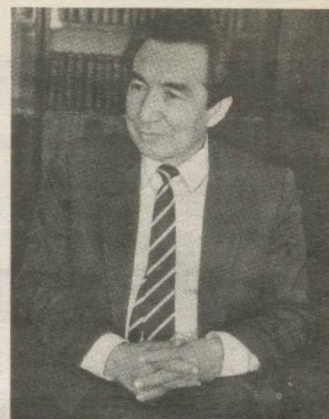
Уйғонган боғларда гурқирар ҳаёт,
Кўклам табиатга ўқийди абёт.

Офтобнинг дамига беролмасдан дош,
Қувғинди булутлар олиб қочар бош.

Ёғдуга чўмилиб яйрар дала-туз,
Дала-туз бағрида деҳқон ялангтўш.

Томирида қайнаб шижоат қони,
Қуёш ялғиғида ёнар кетмоғи.

Бир лаҳза қўнимни билмас, мисоли
Ризқу рўз ғамида қўнган чумоли:

Бири ниҳол эжур, бири ток очур,
Бири қўш ҳайдайди, бири дон сочур.

Бири ариқ қазир, бири сув тарар,
Бири марза тоғтур, бири ер чопар.

Меҳри қуёш элнинг — баҳра топган жон
Меваги дарахтдек яшнаб бегумон.

Элга йўлдош бўлиб, бўлиб раҳнамо,
Навоий ёмонлик кўрмади асло.

Даврон амри билан иш тутиб лекин,
Қалбида замзама қилар зўр тўлқин.

Енгил этай дея халқ мушкулени,
Улусга узатди нажот қўлини.

Экин-текин қилай деса халойиқ,
Қўли калта — нетсин, уруғи ҳам йўқ.

Йўқчилик наҳрига гарқ бўлмиш боши,
Гарчи тоғдек собит унинг бардоши.

Ночорликдан элни қутқарай дебон
Ҳиротдан келтирди юз туяда дон.

Оқариб деҳқонлар косасин таги,
Зироат ҳунари бўлмиш эрмаги.

Навоий азмидан ҳуркиган Ҳирот,
Астрободга солди қўшимча закот.

Мақсад кўзгусини гўё синдирди,
Мурод кифти узра тоғни қўндирди.

Орзу чашмасини оғулади бот,
Адолат қасрига ёвдек солди от.

Садоқат наҳрининг сувин қуригди,
Умид пешонасин яна шўр этди.

Муруват илмини кесди тиг билан,
Ором тўшагига сочди у тикан.

Меҳр гулзорини топтади тўнғиз,
Муҳаббат фарзандин югди оч денгиз.

Дийнат огочин қўпорди бўрон,
Инсон уйин бузди қутурган тўфон.

Имон ёқасига чанг солди қузгун,
Ҳақиқат яловин қулатди малъун.

Султон кўзи тўймас ўзи тўйса ҳам,
Астробод бошига яна солмиш ғам.

Мажиддин таъкидлаб қатъий қарорни:
Халқдан йиғсин демиш юз минг динорни.

Экинга уруғлик дони йўқ улус,
Шоир карамидан кўнгли тўқ улус.

Қурби йўқ, узмоққа машъум ўлпонни,
Бермоққа ризодир омонат жонни.

Улусга етса гар бу нохуш хабар —
Кулбасин босгандек бўлади аждар.

Навоий ҳоли танг — қотгандир боши,
Бошига урилмиш разолат тоши.

Кўзи олазарак махсус элчининг, —
Соқоли ликиллар қари эчкининг.

Бу — Хожа Мирҳасон, кўрса гар илон,
Бир фарсаҳ наридан ўтар бегумон.

Бозори Маликда у эди даллол,
Тутган жойин узиб оларди ахлол.

Мажиддин туфайли ўтмиш девонга,
Гадодек қўли оч хайру эҳсонга.

Кўзлари тикандек, юзлари чувак,
Ияк узра оғзи синган бир тувак.

Оғзида илондек ўйнатиб тилин,
Кибри деди у: «Дорилфатҳ элин

Бағоят қадрлар ҳазрати султон,
Закотни узсалар, олам гулистон.

Омонат бир гапни десам, мавлоно,
Ҳазратим инжишдин гарчи бегона.

Тадбирингиз олмиш кўнглига малол,
Улуснинг ёнини босмишсиз хиёл.

Нечун елга сочмоқ мол-мулкнингизни?
Бу элга узатмоқ пок илқингизни?

«Амри вожиб» дебон иш кўрсалар гар,
Аъло ҳазратлари бош узра тутар».

Фигони ошса-да ичида гарчанд
Шоир вазмин эди собит тоғ монанд.

Ақл тўшагига узатиб оёқ,
Элчида деди у — сўзларин чақмоқ:

«Илиги қуриган халқнинг закотдин,
Бош олиб кетмакни истар ҳаётдин.

Зулмдин бўғзига тиқилмиш жони,
Ичмакка оши йўқ, емоққа нони.

Усти-боши юпун, кулбаси хароб,
Оби ҳаёт дебон ютадур зардоб.

Юз минг динор, ахир, тушмас осмондин,
Солиқнинг найзаси ўтди-ку жондин.

Жаноби Мажиддин кетмишдур ўздин,
Қорачигни узмоқ бўлмишдур кўздин.

Гарчи болта урмиш фақир пойига,
Беланмиш разолат балчиқ лойига.

Султон ҳазратларин оздирмиш йўлдан,
Салтанат лангарин олмишдур қўлдан.

Узоққа бормагай, қай кимса худбин,
Шоир бўлса гар хусумат ва кин.

Гарчи малол олур ҳазрати султон,
Мулкимдин улусга айладим эҳсон.

Фақир шиоримдур — элни тинчитмак,
Кўнглимга ёт эрур ани инжитмак».

Элчи қувлик қилди: «Жаноби амир,
Ақл кўзи бирла кўргайсиз тадбир.

Вазифам: қилмоқдур хазинани бут,
Гарчи тушар улус хонасига ўт».

«Вазифангиз мушкул, — чўрт кесди шоир,
Мисли ўлаксага ташланган ғожир».

Элчи мулзам бўлиб уккидек қотди,
Калаваси учин бир дам йўқотди.

Ўзини ўнғайсиз сезган сингари,
Ором олай дебон қўлди ташқари.

Улуғларни чорлаб Навоий дилтанг
Солиқ масаласин кўйди кўндаланг.

Ақлу ҳуши учиб беклар гўдранди,
Соат кафиридек бошлар тебранди.

Қимтиниб деёлди Амир Бадриддин:
«Эл қўлдек эзилмиш закот жабридин».

Бу кун тўламоққа йўқдур имкони,
Закотни эшитса — тошур фигони.

Кузгача берилса улусга муҳлат,
Халойиқ бошига тушмагай кулфат».

Барча маъқул топди, ноиб амир —
Хожа Турғун деди бўлиб домангир:

«Икки ҳисса кўпдир закот миқдори,
Узоқмай, қуригай элнинг мадори.

Подшоҳ ҳазратлари қилмаса имдод,
Низолар комида қолгай Астробод.

Эллик минг — блукот, эллик минг — шаҳар,
Қурби йўқ, демоққа осон, алҳазар!»

Ғазбини ютиб деди Мирҳайдар:
«Ҳиротдин заҳарин сочибди аждар».

Шайх Баҳлул куюнди: «Закот — баҳона,
Низодин чиқмасин дерлар даҳона».

Кўпса амир билан эл аро ғавго,
Мажиддин қувонар, тарқатар игвоо.

Яна неча бекни тинглади шоир,
Талх сўзлар айтилди пойтахтга доир.

Кенгаши жоловини қўйворди илк бор,
Кўнглидаги гаплар сўзланди ошкор.

Элчини қақриб деди кенгашига:
«Ҳожат йўқ, гадою шоҳни соҳишга.

Вале гадо элнинг шоҳи ҳам гадо,
Элки йўқ, шоҳ қадри мулкда муалло.

Усти бут, қорни тўқ, хонадони тинч —
Улус, султон сўзин икки қилмас ҳеч.

Ақли, фикрни пешламоқ даркор,
Ўтмас ақлу фикр жонгадур гадоор.

Элчи дерки: илқим қайтамсин қуруқ,
Тақсир изламишдур шўдгордин қўйруқ.

На қўйруқ, ўлакса ҳам йўқ шўдгорда,
Суяк ҳам топилмас, қидирса ғорда.

Яна закот солмас улус бошига,
Бошини ургай ул гурбат тошига.

Шу важҳдин, жаноблар, давлат ҳоли танг,
Хазина бўш эмиш, султон ҳам гаранг.

Давлат бизникидур, давлатни зинҳор,
Ҳалокат домидин қутқармоқ даркор.

Улусни жонимдин афзал кўргаймен,
Закотин мулкимдин фақир бергаймен».

Озод нафас олиб улуғлар алҳол,
Олқиш сўзларини дедилар хушҳол.

Элчининг муғомбир кўзлари ёнди,
Ўтирган жойида мангун тўлгонди.

Шоир кўнгли бир оз топиб осейиш,
Рустамга мактуб-ла берди фармойиш:

«Султон соҳибқирон сезмиш эҳтиёж,
Юз мингча динорга топинг бир илож.

Вақфга аталган мулкдин, эҳтимол,
Хазина қурсоғи тўйса бемалол».

Фармойиш мактубин олди-да элчи,
Дик этиб қўзғалди мисоли эчки.

Бу карам яшиндек элга тарқалди,
Савоб гулшанида Навоий қолди.

Боши кўкка етиб аҳли жамоат,
Шоир қароргоҳин эди зиёрат.

Ўзи йўқлаб келди элни у бугун,
Кори зироатдан қалбида тўлқин:

«Нафъинг агар халққа бешакдурур,
Билки, бу нафъ ўзунга кўпракдурур».

XI

Мажиддин, оёғи қуйган товукдек,
Саройдан кетмоғи унинг ёвуқдек²

Даҳшатли гўлгула тушиб жонига,
Эргалаб отилди султон ёнига.

¹ Даҳона — чегара (дарвозаси)

² Ёвуқ — яқин.

Тикан тўшагида ётди тун бўйи,
Игнадек санчилди соч-соқол мўйи.

Ғазаб — захри қотил, ўч — макри илон;
У, гўё шишага қамалган чаён.

Очилган ондаёқ шиша оғзи бот —
Заҳрига учрайди яна бирор зот.

У — илон, чақмоққа тургандек ҳозир,
Кавакка бош суқмас, кўринса — ғажир.

Аросатда турар: ҳаёт ё мамот!
Меҳр ва эзгулик юрагига ёт.

У дилтанг — султонни пойлаб эшикда,
Кўради қирқоёқ бўлса тешикда.

Бир пайт эшик оға — Қулали хоксор
Бош эгди: тилади ҳазрат шаҳриёр.

Маждиддин, кибрли қисиб кўзини,
Хос хона ичига урди ўзини.

Русумга биноан у букди-да қад,
Рухсат тилаб чўкди. Султон, бемақсад —

Келмаган дегандек тикди нигоҳин,
У, қазий бошлади адоват чоҳин:

«Амир Алишербек қайтмиш тахтгоҳга,
Бемақсад бош суқмас олий дароҳга.

Эҳтимол чорасин кўрмоқ-лозимдек,
У — ҳоким, келмагай бир мулозимдек.

Балки, саройни у яна кўмсайдур,
Хирот осойишин бузмоқ истайдур?

Рухсатсиз Хиротга қайтмаган бежиз,
Эшитдим у дилим этиб кетди» жиз!»

Тасодиф хабардан султон эди лол,
Фикрин олиб қочди ҳар ёққа хаёл.

Ижозат бериб у улуг вазирга,
Ўйланди, тушунмай ўзи бу сирга.

Эшикка чиққанда вазири аъзам,
Навоий келарди йўлакдан шаҳдам.

Зиёрат қилиб у Ардашер қабрин, —
Боши узра тутди устоди қабрин.

Маждиддин кўрдию босди қалтироқ,
Олиб қочолмади кўзини бирок.

Шуурсиз ҳолатда йўргалаб кетди,
Беўхшов жилмайиб, шод таъзим этди.

Ясама назокат, нозик такаллуф,
Ниқобли хушомад, ширин такаллум

Устомонлик билан этилди ижро,
Гарчи дил тубида кўзгалди гавго.
Бир дамда минг турда бўлди намоён,
Ёқа ушлаб қотди Навоий хайрон:

«Бағоят хурсандмен Сизни кўрмакдин,
Яна тахтгоҳ ичра аҳвол сўрмакдин.

Жанобим не хизмат чорлади бу ён?
Десалар: элтардик дорилфатҳ томон».

Шоир қулиб деди, жўнаркан шитоб:
«Тақдир тақозоси туфайли, жаноб».

Издан боқди у тишлаб тилини,
Ишқор ичган каби эзиб дилини.

Қулали, шоирга кўзи тушган он,
Севинчдан қалбини босди ҳаяжон.

Содиқ навкар эди унга бир маҳал:
Либоси бут эди, егани асал.

Навоий ҳол сўраб, самимий боқди,
Ўғлидек эркалаб кифтига қоқди.

Сўнгра умид билан кирди ичкари,
Богланган сингари меҳр иплари

Кўриши биланоқ султон кўзголдди,
Дили муздек қотиб, бағрига олди.

Нозик муомала пардасин йиртиб,
Жамолин очмади чин сўз «йилт» этиб.

Усти ялтироғу ичи қалтироқ
Вағдалар ёқмади дилга шамчироқ:

«Амир Алишербек, шароит оғир,
Хазина бўлмагай еми йўқ оҳур.

Эл бир кўп: давлати, аммо ягона,
Анга кўмак бермас келиб бегона.

Керакли кишисиз Астрободга сиз,
Ижозат бўлмаса қайтмагиз ҳаргиз».

Шоир баданини совуқ тер босди,
Миннатли сўзлари ичидан тошди:

«Подшоҳим, эл-улус — ҳосилдор оғоч,
Мевасини териб берди — ялангон!

Давлат паноҳ бўлса раёийтига,
Ҳамдард бўлса анинг азиятига.

Икки қўлдин чиқса — қарсак, вассалом,
Кўз ила қош бўлса давлату авом.

Ҳирийга келмадим хоҳишим билан:
Мавлоно Ардашер тиллаган экан.

Афсуски, эл билан қилмиш хайрбод,
Айрилиқ дардидин кўнглумда фарёд.

Узоқнинг шуниси ёмон, султоним,
Изимга қайтмоққа йўқдир имконим.

Сизга очиқ айтсам, ижод туфайли
Хиротда қолмакдур асли дил майли».

Султон каловланиб турмади, лекин
Ердан кўз узмасдан деди у кескин:

«Тезроқ жўнасангиз яхшидур яна,
Душманлар базмини тузмасин анда.

Дорилфатҳ керакмас сизга, биламен,
Сиз анда даркорсиз — нима қиламен?

Илож йўқ, тинчиди энди Астробод,
Сарҳади мустаҳкам мулк бўлмай обод.

Вале Якуббекдин бўлманг хотиржам,
Дўстман деб дил сирин тутайди мубҳам.

Озарбайжон шоҳи дўст бўлмас, аммо,
Ажам подшосининг нияти бежо.

Тилак оғочлари бермакда мева,
Дарғасиз қолмасин сиз тушган кема.

Фурсати етганда тилаб олурмен,
Дўстликка умрбод содиқ қолурмен.

Сиздин шодон бўлмай Ардашер руҳи,
Дилингиз эзмасин анинг андуҳи.

Азизим, бирор кун биз ҳам кетурмиз,
Башар умри боқий эмас, негурмиз?

Эмди оқ йўл сизга, жаноби амир,
Жон уйда топсин меҳрингиз қадр».

Шоир дилгир бўлиб чиқди тахтгоҳдан,
Омон ҳатлаб ўтди гўёки чохдан.

Бошига урилди омонсиз гурзи,
На чора? Подшоҳга ўтмади арзи.

Кўнглига қил сизмас — қотгандир боши,
Яна елкасида тегирмон тоши.

«Ўнсия»га қайтди — дўстлар эди жам,
Жони илҳақ эди волидасин ҳам.

Ўғлини оқлади Маъсумабегим:
«Султонга ёвуқдур сиздин ўзга ким?

У сизни тоғ билиб, суяниб яшар,
Гарчи равон йўлдин бағзан адашар.

Атрофин ўраган бадбин кимсалар:
Таъмагир, ришватчи, каззоб, фирибгар.

Умидим: очилгай ҳазратнинг кўзи,
Яна сизни тилар қошига ўзи.

Қайтмас: йигит сўздин, арслон издин,
Султон ҳам дилгирдир, аҳтимол ўздин.

На чора? Қалбимиз яна босди ғам,
Бизни ташлаб кетди устозингиз ҳам.

Раҳнамо бўлғайсиз фарзандларига,
Муҳтож қилмагизсиз меҳр зарига».

Онаси раёйига борамай ўтру
Мақсад яловини баланд тутди у:

«Волидаи азий, ўтмоқда ёшим,
Не қилай, гавгодан чиқмайдур бошим.

Бағримни тиладур дўст андишаси,
Кўнглини сундирар душман пешаси.

Ҳали қилинажак юмушларим мўл,
Не қилай, ижодга тегмас сира қўл.

Қанча насрий асар ўйлаб қўйганмен,
Аҳд ипини дилга маҳкам туйганмен.

Яна шуарою, аҳли суҳандон
Тарихин яққалам қил, дер Хуросон.

Яна туркий ила форсий забонин
Қиёслаб, очумдур туркий имконин.

Яна Саййид Ҳасан Ардашер жаноб
Табаррук умрини қилғум бир китоб.

Яна қанча туркий ва форсий ғазал
Девон тузгил дебон қўлимга маҳтал.

Сочим толасидан кўп ишим, нетай?
Бир халққа етгуси, ташвишим, нетай?»

Волида юпатди: «Жўмард кишисиз,
Ҳаёт ётдур сизга эл ташвишисиз.

Бу кунлар ҳам ўтиб кетар ҳа демай,
Китоб битолмасиз тиниб-тинчимай».

Она кўкси узра фарзанд қўйди бош,
Уғитлари бўлиб қалбига йўлдош.

Кўнгли юпанч топиб, очилиб руҳи,
Елларга сочилди алам-андуҳи.

Дўстлар даврасига кирган чоғида,
Кўнгли эриб кетди меҳр боғида.

Мавлоно Жомийдан Беҳзодга қадар
Садоқат наҳрдан излади гавҳар.

Дўст васли, шеър баҳси уни этди шод,
Дил тўрида, аммо дарди Астробод!

Буюк тожик шоири Мирзо Турсунзода ўзининг серқирра ижоди билан тожик халқи адабиёти-ни Помир янглиг сарбаланд қўқиларга кўтарган, унга шўҳрат келтирган ижодкордир. Қарийб ярим асрлик ижодини тожик совет адабиётининг ривожига бағишлаган Мирзо Турсунзода ўз халқи тарихида йирик шоир ва файласуф, тинчлик ва озошлик учун оташин курашчи, жамоат ва давлат арбоби сифатида мангуликка эришди.

Мирзо Турсунзода 1911 йилда

ромий сингари тожик адабиётининг кўзга кўринган намояндалари қаторида эл наздига тушди.

Улуғ Ватан уруши йилларида шоир овози янада ўткир жанговарлик касб этди. Бу давр шоир ижодида шўро ватанпарварлиги ва халқларимиз дўстлиги мавзулари етакчилик қилди. Хусусан, «Хайр, онажон», «Капитан Гастелло хотираси», «Ҳеч қачон» каби шеърларида Ватан ўғлонларининг эл-юрт эрки учун кўрсатган фидоийликлари улуғланади, улар маънавиятининг бойлиги, халоскорлик, фарзандлик бурч эканлиги миллий ва руҳий кечинмалар либосида берилади.

Шарқ халқлари миллий-озодлик курашининг янги босқичини акс эттирган «Осиё овози» достони «Ҳиндистон қиссаси», «Озод Шарқдан мен» шеърий туркумларининг мантикий давомидир. Бу асарда шоирнинг бадиий тафаккури ва туйғуси, лирик қаҳрамоннинг руҳий ҳолати янада теранлик касб этади.

Шоир овози ана шу дoston туфайли тоғу дарёлар соҳили оша янги ҳаёт учун йўл очган Осиё курашчиларининг овози билан туташиб кетди. Уни ўқиган Деҳли дорилфунунининг талабалари «ўз овозимиз» деб гурурланишди. Осиё ва Африко мам-

1963 йилда Тожикистон ССР Рудакий номли давлат мукофоти билан тақдирланди.

Мирзо Турсунзода умрининг сўнгги йилларида ёзган асарларида ҳам ранго-ранг мавзулар — оддий инсонни севиш, қаҳрамонлиқни қуйлаш, меҳнаткаш шарқ аёлини улуғлаш, табиат гўзаллигидан завқланиш, халқлар дўстлигини шарафлаш мавзулари етакчилик қилади. «Ҳар доим бўлсин аёл», «Она сўзи», «Шу бас менга», «Она», «Нон-туз», «Тилла узук», «Сенинг нигоҳларинг», «Севги кўшиғи» ва бошқа асарлар шулар сирасига киради.

МИРЗО ТУРСУНЗОДА

Таваллудининг 80 йиллигига

осмонўпар Ҳисор тоғи этагида — Қоратог дарёси бўйидаги қишлоқда таваллуд топди. Ёшлиги ҳам шу ерда кечди. Шоирнинг таржимаи ҳолида қайд этилишича, бу қишлоқ ўтмишда Бухоро ва Ҳиндистон бозорларидаги харидорларни лол қолдирувчи хунармандчилиги билан машҳур эди. Ёш Мирзо ана шу қишлоқ чойхоналарида биринчи бор Бедил ва Ҳофиз, Рудакий ва Фирдавсий шеърияти билан танишди. У Қоратогдаги янги шўро мактабида таҳсил кўргач, 1926—1927 йилларда Душанбедаги ўқитувчилар тайёргайдаги билим юртида, сўнгра Тошкентдаги Тожик Маориф институтида ўқиди.

Мирзо Турсунзоданинг ижодий фаолияти 30-йилларда бошланди. У Тожикистоннинг йирик халқ ҳашари Душанбе — Хорог йўли қурилишида иштирок этиб, дастлабки шеърлари, ҳикоя ва очеркларини жамлаган «Зафар байроғи» (1932) тўпламини яратди. «Қуёш мамлакати» (1935) ва «Қуз ва баҳор» (1937) дostonлари унинг адабиётдаги ўрнини белгилашда алоҳида аҳамиятга эга бўлди. Бу дostonларда меҳнат ва хотин-қизлар мавзулари чатишиб кетган.

Умуман олганда, ўттизинчи йиллар шоир ижодининг қамолат даври ҳисобланади. Унинг бу йилларда яратган асарлари ғоявий жиҳатдан бақувватлиги, бадиий юксаклиги, жонли лавҳаларга бойлиги, инсон ички дунёси чуқур тасвирланганлиги ва мавзу ранг-баранглиги билан диққатга моликдир. У ана шу йилларда Боки Раҳимзода, Абдусалом Деҳотий, Сотим Улуғзода, Мирсаид Миршакар, Жалол Ик-

«Тожик паҳлавони» дostonи асосида Ленинград қамалининг иштирокчиси, 114 фашистини ер тишлатган Совет Иттифоқи Қаҳрамони Тешабой Одилонинг матонати туради. Уқувчи шоирнинг воқеликни чуқур идрок қилиши орқали қаҳрамон шахарини озод этиш нақадар кескин курашлар эвазига эришилганини аниқ ҳис этади.

Урушдан кейинги йилларда Мирзо Турсунзода истеъдодининг янги қирралари янада бўртиб, байналмилаллик кенгроқ тусда акс эта бошлади. «Шараф», «Депутат», «Тонгда», «Бадахшондан Кремлга», «Райком секретариининг туни», «Бургут» каби шеърларида, «Москвалик келин» дostonида тожик халқининг қаҳрамонона меҳнати ва улуғвор режалари тасвирланади.

Даврнинг қалб уришини теранлик билан бадиий таҳлил этиш, чинакам назмийлик, бадиий таъсирчанлик Мирзо Турсунзода ижодининг ўзига хос хусусияти бўлиб, бу айниқса шоирнинг Шарқ мавзuidaги асарларида айрича кўзга ташланади. Булар орасида Ҳиндистон сафари асосида юзага келган ва 1948 йилда СССР Давлат мукофоти билан тақдирланган «Ҳиндистон қиссаси» туркуми эътиборга молик. Бу асар нафақат умумиттифок китобхонлари орасида, балки Шарқ ва Оврупонинг кўпгина мамлакатлари халқлари орасида ҳам муаллифини машҳур қилди.

лакатлари ёзувчиларининг Тошкент анжумани иштирокчиларидан бири эса: «Бу шеърлар факат Осиё овози эмас, балки Африқонинг ҳам овози», деди. Жазоирлик ёзувчи Ясин қўлда курул билан ўз халқи ҳуқуқини ҳимоя қилар экан, бу дoston «овози»дан илҳомланиб шеърлар ёзди. «Осиё овози» — Осиё ва Африқо халқлари бирдамлигининг шеърий мурожаати сифатида эътироф этилди.

Мирзо Турсунзода ижоди ҳақида гап кетганда унинг машҳур асарларидан яна бири «Ҳасан аравакаш» (1954) дostonи хусусида алоҳида тўхталиш зарур. Оддий меҳнаткашнинг тубдан қайта шаклланиши ўз ифодасини топган мазкур дostonда муаллиф кўрган-кечирган аниқ воқеалар асосида янги ҳаётни қаршилаётган халқ тақдири ҳақида ўзининг бадиий умумлашмаларини баён этади. Шу маънода дoston қисман автобиографик маъно касб этади.

Мирзо Турсунзоданинг «Сўнас чироқ» (1957) дostonини инсон ва унинг буюк имкониятлари ҳақида битилган қўшиқ дейиш мумкин. Асарда тожик совет адабиётининг асосчиси Садриддин Айний қиёфаси яратилган.

Чинакам халқчилик, юксак бадиийлик ҳамда ўлмас умумбашарий ғоялар учун «Ҳасан аравакаш», «Сўнас чироқ» дostonлари ва «Осиё овози» шеърий туркуми 1960 йилда Ленин мукофоти, «Жонгинам» дostonи эса

Унинг «Хукм», «Роҳатхон», «Хисрав ва Ширин» (А. Деҳотий билан ҳамкорликда), «Восе кўзголови» (А. Деҳотий билан ҳамкорликда), «Келин», «Тоҳир ва Зухра» каби саҳна асарлари тожик драматургияси тараққиётида ўзига хос ўрин тутди.

Мирзо Турсунзода оташин публицист ҳам эди. У турли қитъалар минбарларидан туриб жанговар нутқлар сўзлади, марказий матбуот саҳифаларида жанговар мақолалар эълон қилди. Бу нутқ ва мақолалар, шеър ва дostonларида олға сурилган ғояларни янада тўлдирди, уларнинг моҳиятини янада чуқурроқ очди.

Мирзо Турсунзода Осиё ва Африқо мамлакатлари ёзувчилари анжуманини ўтказиш Совет комитети аъзоси сифатида Халқаро ёзувчиларнинг Тошкент, Қоҳира, Байрут, Деҳли, Олмаота курултойларининг мохир ташкилотчиси ва фаол қатнашчиси эди.

Совет маданияти ва адабиёти раванқидagi жуذا катта хизматлари ҳамда самарали ижтимоий фаолияти учун Мирзо Турсунзода 1968 йилда Социалистик Меҳнат Қаҳрамони унвони билан мукофотланди. У «Тожикистон халқ шоири» унвонининг, бир қатор халқаро мукофотларнинг соҳибидир.

У ўзбек адабиёти билан яқин дўст эди. Шоирнинг 30-йиллардаги Тошкентда таҳсил олган кезлари бошланган бу дўстлик кейинчалик янада мустаҳкамланди. Ижодий ҳамкорлиги ҳар иккала халқ ва адабиёт ўртасидagi алоқаларнинг ривожланишига муҳим ҳисса бўлиб қўшилди. Жумҳуриятимиз мактабларида Мирзо Турсунзода ижоди ўзбек ёзувчилари билан ёнма-ён ўрганилаётганлиги бу дўстликнинг ёрқин намунасидир.

Дамин ТУРАЕВ,
филология фанлари номзоди,
доцент

Б

у йил 26 январдаги «Халқ сўзи» рўзномасида Ҳабибулла Олимжоннинг «Хуқуқни бузишга ким ҳуқуқ берди» аталмиш ҳаққоний мақоласида В. Русиновнинг Маликахон Абдуллаевага қарата:

«Сенинг бошингдан қатиқ ҳиди кетгандагина мен сендан кечирим сўрайман», дегани мени қатиқ ҳақида қишлоқчасига мулоҳаза юритишга ундади.

В. Русинов шифокор бўлса ҳамки қатиқнинг ҳосиятини англаб етмаган кўринади. У қатиқ деганда фақат магазин пештахталаридаги шиша ёки учбурчак қоғоз халтадаги қатиқ ёки сутларни билса керак. Ҳақиқий қатиқ нималигини билганида ундай демаган бўларди.

Абу Али ибн Сино ҳаёт бўлганида В. Русиновга қарата: «Суф сендай шифокорга» деган бўларди. Ахир заҳар ичган кишига ҳам қатиқ ичиришиб қайд қилдиришган. Илгарилари қатиқ билан не-не касалликларни даволаганлар...

Ҳабибулло ака тўғри айтганини такрор айтаман.

Менга қолса одамнинг бошидан қатиқ ҳиди келишини айб ҳисобламайман. Ота-боболаримиз каби бошимизни қатиққа ювмай қўйганимиздан сўнг мияларимиз ҳам ўзгача ишлай бошладими? Қайси ақлли киши бошини келиб-келиб кимёвий дориаларга ювади. Афсуски, шундай қилаямиз-да!

Ўзим чорвадор ўлкада, қишлоқда ўсиб-ўнганлигим сабабли қатиқнинг баъзи бир, ўзим англаб етган хусусиятларини баён этмоқчиман.

Илгарилари биз қишлоқ болалари яланг бош, яланг оёқ юрар эдик. Соч нималигини билмасдик ҳам, лекин айрим ўғил болалар бошида кокил бўларди, бу кокил яхши ният билан қўйиларди. 60-йиллардан кейин соч қўйиш бизнинг қишлоқларга ҳам кириб келди. Соч баҳона биз ҳам бошимизни қатиқ билан ювардик. Бунга мени онам мажбур қиларди. Энди билсам, бунинг кўп томонлама фойдаси бор экан. Қатиққа ювилган бошининг териси майин, сочлар худди ёллангандек ярқираб турардики, ҳатто талабалик йилларимда ўртоқларим сочинини ёллаганмисан, деб сўрарларди. Мен ҳеч қачон сочимни кимёвий нарсаларга ювган эмасман. Ҳозир ҳам бошимни ҳар ойда бир марта ё қатиққа ёки унинг зардобини — сариқ сувиға турарман. Шундан кейин бош мия чунонам дам оладик, асаблар юмшаб уйку фаолияти яхшиланади, ўзингизни бардам тетик тутасиз.

Лекин қатиқ билан қатиқнинг фарқи жуда катта, савдо дўконларида сотилаётган қатиқларни ростаман қатиқ деб бўлмайди. Яхши қатиқ тайёрлаш учун ҳам ўзгача бир маҳорат керак. Қишлоқдагилар қатиғи яхши бўлиши учун ҳаммадан уйитки (оқлик) олавермайди, уйитки ҳам танлаб олишади. Ҳар 3—4 кунда (худди насл алмаштиргандек) уйиткини алмаштириб туришади. Қўлда тайёрланган қатиқни қошиқ билан шопирсангиз худди нишолдадек чўзилади.

Қишлоқда кимнинг қатиғи яхши бўлади-ю ким уйиткини билмайди. Шу даражагача аҳамият берилади. Бу ҳам бир маҳорат-да!

Уйда хотинлар яхши қатиқ қилиш учун сутни кўпроқ қайнатиб, кўпроқ шопириб кейин қатиқ қилишади. Уйиткини ҳам меъёрида — тобида солишади, ана шундагина қатиқ ҳақиқий қатиқ бўлади, бўлмаса сариқ суви бўлак—иримчил бўлиб қолаверади.

Ота-боболаримиз қатиқни илгари махсус идишлар — қўшқулоқ ёки кадиларга уйитишарди, дуч келган идишни ишлатишавермасди.

Отамнинг айтишича, 60—70 йилларда халқнинг турмуш тарзи ўзгариб, одамлар фақат гўшти оёкату ароққа ружу қўйишди. Қаерга боришса ҳам дастурхонга шўрваю кабоб қўйилар, қатиқ эса фақатгина газак учун қўйиларди. Чунки ҳар бир пиёла шаробдан сўнг бир қошиқ

ҚАТИҚ

ХУСУСИДА

қатиқ ичиларди. Биз ҳам мана шуни, қатиқ ича-япмиз, деб ҳисоблаб юрган эканмиз. Бир пайтлар дармоним қуриб чарчайдиган, тез-тез юрсам ҳансираб қоладиган бўлдим. Аммо ейишичиш жойида. Шунда бир ўртоғим: «Дўстим сен қатиқ ич, қатиқдан тўйишинг керак», деб қолди. Дўст гапига амал қилиб қатиқ туфайли соғлом бўлиб кетдим.

Шундан буён оиламизда қатиқ узилмайди, топилса қўй қатиқ ёки эчки қатиғидан истеъмол қилиб турамыз. Чунки қатиқ ошқозон патларини ўстиради, мустаҳкамлайди, умуман у дармон дори. Бундай дармон дорини ҳеч қайси дорихонадан топиб бўлмайди.

Ҳозир кўпчилик қатиқнинг ҳосиятини билмгани учун ҳам истеъмол қилмайди. Ривоятларга кўра, илгари подшолар ёки бойлар эчки қатиғини кўп истеъмол қилишаркан, чунки эчки қорамол, қўй бора олмаган тоғ чўққиларига чиқиб ноёб доривор гиёҳларни териб еяр экан. Сигир қатиққа қараганда қўй қатиқ жуда ёғли, кучли, сервитамин, чунки қўй кечаю кундуз ноёб ўтларни териб ейди ва сутга айлантиради. Чўлдаги чўпонни кўрган киши бурнидан тортса йиқилиб кетса керак, деб ўйлайди, аслида эса у қўй қатиқдан тўйган, чайир, бақувват, отнинг думидан тортса тўхтатадиган одамлардир.

Бир кишини билардим, умри сурув ортидан ўтди. 80 ёшдан ошиқ умр кўрди. Айтишларича, очарчилик йиллари «йўғон чўзилган, ингичка узилган» баҳор пайтларида жамоа ҳўжалиги сурувини боқиб уйига келолмайди. Бир бурда нони ҳам қолмайди. Нима қилиш керак, қандай бўлмасин жонини ҳам, чорвани ҳам сақлаш керак. Шунда тadbиркор чўпон ҳар куни эрта-лаб қўйни соғиб бир қўшқулоқ хурма қатиқни уйитиб қўяр, сўнг бир коса сут ичиб олиб, сурув кетидан кетар, кечкурун келиб ҳалиги қатиқни паққос шимириб, шу тахлит 40 кун нонсиз кун кўрган экан. Бу бўлган воқеа, бутун қишлоқ аҳли гувоҳ...

Отамнинг айтишича, бир дўстининг ўғлини «сариқ қўтир» яра босиб кетади. Қўнлардан бир куни дўсти 80—100 чақирим узоқликдаги туман марказига ўғлини олиб бормоқчи бўлиб турганида отаси сўраб қолади:

— Ҳа ўғлим, йўл бўлсин?

— Набирангизга «сариқ қўтир» тушибди, шуни дўхтирга кўрсатиб келмоқчиман, — дейди ўғли.

— Эй, ўғли-ма, — дебди шунда отаси, — дўхтир уйингда-ку, яна қаерга борасан, бор, келинга айт, сутни шопириб-шопириб чунонам қайнатсинки, сариқ суви қолмасин. Шундан кейин уйитки солиб қатиқ қилсин, ана шу қатиқдан ичир, — деб тавсия қилибди. Шу-шу бўлибдию, бола «сариқ қўтир» касалидан қутилган экан.

Бу гаплар шунчаки эшитма гап эмас. Буларнинг бариси сиз билан биз аҳамият беравермайдиган қатиқнинг шифобахшлилик хусусияти. Бундан ташқари чорвадор дийрида яшаганлигимизданми, бизда асосан кўп нарсалар шу чорвадорлар қўли билан тайёрланади. Мен фақат қатиқ билан боғлиқ аъналар ҳақида бир-икки фикрни ўртага ташламоқчи эдим.

Маълумки, бўрдоки қўй сўйилгач, унинг терисидан пўстин, пўстақ, супра, этик, телпак (барра теридан) ҳар хил иссиқ кийимлар тайёрлашади. Бу кийимлар 20—30 йиллаб ишлатган билан адо бўлмайди. Чунки яхши ишлов берилади-да! Қўй терисини ошлаш учун яхши-лаб тузлаш, қуритиш ва сўнгра қатиқ суртиб

Яна келига навбат келди.

Сураткаш С. Мусаев

ВИЖДОНГА ҲИСОБ БЕРАЙЛИК

Андижон вилоятидаги Олтинқўл халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш бирлашмаси директори Қўзибой Сарибоев билан музоҳаба

Шу кунларда кўпчилик одамлар: «Эртага нима бўлади?» деган ҳавотирли саволлар билан яшайтилар. Матбуотдаги мулоҳазалар, маслаҳат ва таклифлар ниҳоятда сероб. Лекин халқнинг дастурхони тақчил. Дўкон пештахталарига эмас, ҳатто бозорлар ҳам ўз файзу тароватини йўқотган.

Кундалик турмуш муаммоларидан боши қарахт халқ: «Бозор иқтисодиётига ўтгач маъмурчилик бўладиган бўлса ўтақолганимиз маъқул» демоқда. Шундай вазиятга келдикки, бозор шароитига ўтмасдан бўлак илож қолмади. Мана, масалан, бизнинг бирлашмани олайлик. Айтайлик, гишт ва оҳак заводимизда сифатли қурилиш маҳсулотлари ишлаб чиқарилади. Йкара усулидаги «Наврўз» кооперативимиз қурувчилари эса шу маҳсулотни қурилишда ишлатадилар. Дурадгорларимиз уйлари жиҳоз билан тўлдиришса, темир буюмлари бўлими ишчилари қапкери темир ўчоқдан тортиб, кетмону белкурракча таъминлайди. Шиша ва қулолчилик бўлимларимиз миллий ва замонавий услубдаги чойнақлар, товоқлар, гулдон ва қантдонлар етказиб берадилар. Хуллас, атлас тўқувчимиз ҳам бор, ёстиқ жилддан тортиб пардаю кўйлаккача тикиб берадиган чеварларимиз ҳам етарли. 1990 йилда 8 миллион сўмлик маҳсулот етказиб берамиз, деб режа олгандик. Шукур, юзимиз ёруғ бўлди, ортиғи билан бажардик. Шиша чиқиндиларидан рангоранг идиш-анжомлар ишлаб чиқарадиган корхона ишчилари эса, йиллик режасини 125 фоизга етказиб қўйди. Ваъзан уйланиб қоламан. Бошқа завод ёки фабрикалар ҳам бизникига ўхшаб тўхтовсиз ишлаётган бўлса, уларда ҳам мақтана оладиган ютуқлар бор бўлсаю пештахталаримиз нега бўм-бўш?

Шу ўринда мен ўз мулоҳазаларимни ўртага ташламоқчиман. Айтайлик, бизнинг ишлаб чиқариш ютуғимиз, биз билан муносабатда бўладиган, хомашё етказиб

берадиган ёки бизнинг маҳсулотимизни оладиган кишиларга ҳам боғлиқ. Масалан, бирлашмамизда мўйначилик бўлими бор. Хўп, шу корхонамиз хомашёдан доим қийналади. Сифатли, харидоргир мўйналарга зор бўлиб қоламиз. Ўз вақтида бизга мўйна етказиб бериши мумкин бўлган хўжаликлар ҳам нимагадир зор, муҳтож бўлади. Демокчиманки, бир-биримизнинг ишимизга тўсиқ бўлиб эмас, балки самимий, дўстона мадад берсак, умум маъсулиятини сезсак.

Маблагимиз йўқ эмас, аммо биронта боғча қуриб ололмаймиз. Бу нарсани ишлаб чиқаришга салбий таъсир қилмайди дейсизми?! Боғча учун ер олиш ҳам муаммо. Лойиҳани тасдиқлатиш ундан ҳам қийин. Қурилиш материаллари топиш... бай-бай, минг азоб. Ишонмасангиз, мана қанча вақтдан бери ҳаракат қилиб, Мўйна фабрикамиз ишчиларининг болаларига 280 ўринли боғча қурилиши энди бошляпмиз. Лойиҳаларимиз тайёр. Агар, қурилиш материаллари топила қолса, қурувчиларимиз дардимизни ҳис қилса, тезроқ битарди.

Яқинда Хакандаги шиша цехининг бошлиғи бир неча муаммоларни ўртага ташлади. Қанақа денг, шундай илғор ишчиларимиз, туну кун 1300 градусли печка олдида ишлайдиган одамларимиз учун 5—6 та ювиниш хонаси қурулмаймиз. Бир қараганда булар майда муаммоларга ўхшайди, лекин шунга амалга ошириш учун ҳам қийналамиз батызан. Шу иш оsonроқ битса ундан каттароқ цехни фақат чиқиндилар билан ишлайдиган эмас, балки, тоза хомашё билан ишлайдиган, биллур, ярим биллур идишлар ишлаб чиқаришга мослаштириш, янги бино, янги, қобилиятли мутахассислар ҳақида бош қотирсак бўлмасмики. Майда муаммоларимиз теггина ҳал бўлса эди, деб кўйнамиз. Қулолчилик цехимизда чинни идишлар ишлаб чиқаришни ҳам йўлга қўймоқ орзуимиз. Ўз-ўзидан маълум, сополга нисбатан чинининг хариридои кўп. Бундан бир йил — бир ярим йил бурун бу фақат орау эди. Хайрият ҳозир шароит бироз ўзгарди. Андижон билан Топш-

кент ўртасида бўзчининг моқисидай қатнашларимиз, турли корхоналар мутахассисларидан сўраган ёрдам ва маслаҳатларимиз, изланишларимиз зоо кетмади. Ҳозир қўлимизда вазирликнинг рухсатномаси бор. Ҳадемай бу ишга киришамиз. Насиб этса, 1993—1994 йилларда Андижоннинг ҳам ўз биллур идишлари, ўз коса-товоқлари бўлади.

Ўтган йили менинг номзодимни жумҳурият халқ депутатлигига кўрсатишганди. Бироқ гап депутат бўлишда ҳам эмас аслида. Қиламан, деган ишни депутат бўлмай ҳам амалга оширса бўларкан. Худудимиздаги асосий муаммолардан бири—аҳолини иш билан таъминлашга қатъий бел боғланман. Сайловдан бери иккита тивувчилик корхонасини, учта ижара усулидаги кооператив устанонани очдик. Хакандаги цехларни кенгайтирдик. Натияжада 850 нафар киши иш билан таъминланди. «Коммуна» жамоа хўжалиги худудидидаги тивувчилик бўлимини вилоят ва жумҳурият раҳбарлари келиб кўрдилар. Яна кенгайтиришни мўлжаллаб турибмиз.

Аҳолининг талаб ва истаклари ҳозир кўпроқ қурилиш материалари хусусида бўлаяпти. Россия билан маҳсулот айирбошлашни йўлга қўяпмиз. Ҳеч кимнинг

назарига илинмайдиган шиша чиқиндиларидан тайёрланган бежирим гулдонлару қантдонларимизга тюменликлар харидор бўлишапти. Ўвазига улардан ёғочтаха оламиз.

Яна бир фикр. Қўплар фиркамиз ўз обрўсини йўқотди, дейишапти. Бу гапга қўшилолмайман. Фирқа эмас, унинг мазмун ва моҳиятини поймол қилганлар обрўсизландилар. Бунинг учун партияни айблаб, унинг сафини тарк этганларни оклайолмайман. Бошдан дўппини олиб, қўйиб ўйласак, қачондир партияни ўз амали, қамолоти учун зинапоё деб тушуниб аъзо бўлганлар, ундан осонгина юз ўгиришапти. Садокат унақа бўлмайди. Қурьон каримда ҳам, ҳадисларда ҳам садақатсизлик ёмон одат дейилган. Ростини айтсам, ҳозир қурьон ҳақида, дин ҳақида нутқ ирод этиб фиркага аъзолик билетини топширганлар бир пайлар сиёсат динни кўтармаган пайда ашаддий эътиқодсиз бўлганлар. Партия устанива ҳам, исломда ҳам кишилар оғир, машаққатли кунларда муқим эътиқодда қолишга закирилади.

Хуллас, ҳеч кимни имонидан айирмасин.

Сухбатдош Замира РЎЗИЕВА Андижон.

ивитиш керак. Тери майинлашгач, уқаланади, оёқни-оёққа тираб роса тортиқлашади. 10—15 кун шундай ишлангандан кейингига тери тайёр бўлади. Ошланган тери шундайям майин бўлдики, ҳар қанча букласангиз ҳам синмайди, йиртилмайди.

Ҳар бир қишлоқда маҳсус уста тери ошловчилар бўлишади, уларга ёшлар кўпроқ мурожаат қилиб маслаҳат сўрашади. Айниқса телпак учун тайёрланадиган қорақўл териларини шуларга ошлатишади. Ўйлаб қоламан, жонсиз мол терисини қатик шунчалик майин қиладию нега энди энг мураккаб инсон бош териси қатик суртилганда ўзига керакли, биз билмаган моддаларни қабул қилмас экан! Қилади, фақат бу хосиятини ҳамма ҳам билвермайди. Қишлоқда ёш болалар бошига қатик суртиб қўйишади. Фойдаси бўлмаса она ўз боласига ёмонликни раво кўрармики! Бу бизга асрлар давомида ота-боболаримиз синоидан ўтиб етиб келган тажрибаку! Шу сабабли ҳам илгари одамлар ҳафакон, асаб касалликларига чалинишмаган.

Бўз халталарга рўзгордан ортган қатик солинади, ундан сариқ зардоб — сув ажралиб чиқади. Мана шу сув ҳам жудаям шифобахш ҳисобланади. Ҳаттоки ошқозон кислотаси миқдорини мувофиқлаштиради. Суви ажратилган қатик

чакки (сузма) бўлади. Чаккидан тайёрланган қузма (ёзда одамнинг ҳоврини босиб, иссиқ уришидан сақлайди. Овқат ўринга ўтади. Ёки «курт»ни оғзингизга солиб шимсангиз қоракни бакуват қилади. Илгари одамлар қуртовга қилишган. Энди шундай шифобахш неъматлар ҳақида гапирсангиз, сизни ҳаётдан орқада қолган ҳисоблашади. Наҳотки ёзда сузмадан чалоп қилиниб шишаларга қўйиб сотишнинг иложи бўлмаса.

Гўжа ошини айтмайсизми? Бундан 15—20 йиллар олдин Остона бобо қишлоғида яшовчи Юсуфхон Эшонбобоникига бориб қолдик. Шунда у киши айтдики, катта ўғлим сариқ бўлибди, тил тағидаги томирини узиб, гўжа (кўча) оши ичишини буюрдим, чунки ҳозирги ёшлар нуқул гўшти, кучли ёғли овқатларни истеъмол қилишни хуш кўришади. Гўча оши таомилдан чиқиб кетаётган, дегани ҳеч эсимдан чиқмайди.

Ҳа, ҳақиқатдан ҳам онда-сонда гўжа оши қилинмаса қилинмайди. Чунки унинг меҳнати жуда оғир. Кўпчилик уни қандай тайёрлашни ҳам билишмайди. Биладиганлар ҳам сермашаққат ишдан қочибми, қилишмайди.

Ҳар қандай туриб қолган овқат ёки кучли овқат инсон соғлиғи учун (айниқса ёз кунлари) ўта хавфли. Заҳар ҳисобланади. Гўжа оши эса

бунинг акси. Гўжа ошини одатда 4—5 кун ёки ҳафталаб қатиклаб қўйиб, гиж-гиж ақитиб ичишади. Қариялар, ачимаган гўжа оши гўжа оши эмас, дейишади. Илгари бойлар ҳам катта-катта тол товоқларда гўжа ачитиб, кейин мардикорларга берар экан. Шунда мардикор соғлом бакуват бўлиб кўп ишлар экан. Гўжа ошига ҳам фақат сут-қатик ишлатиладди.

Ҳозирги кунга келиб қишлоқларда сариқ касаллиги кўпайди, бутун-бутун қишлоқлардаги аҳоли ялписига касалланмоқда. Нима деганда қатик ёки гўжа оши истеъмол қилмай қўйдикми? Ёки яшаш шароитимиз ўзгардики ёки одамларми? Гўжа қилиш учун оқ жўҳори маҳсус келиларда туйилиб, кейин тайёрланади. Қани ўша оқ жўҳори? Қани кели? Қишлоқ ора-лаб уларни топиш амри-маҳол. Ҳозирги кунда хўжаликларда оқ жўҳори мутлақо эқитмайди, экилса ҳам қам. Очарчилик йиллари бутун қишлоқларни очликдан сақлаб қолган шу оқ жўҳори-ку. Булар ҳақида албатта замон кўрган кексаларимиз ўйлаб кўришлари керак. Ҳар қандай шароитда ҳам одамлар уларга суянади.

Бобомурод МАҲМУДОВ

Советобод

— Ие, ана, Муножот ҳам келиб қолди.
— Шаҳримизда бу нима қилиб юрибди?
— Бугун бозор куни, тирикчилик. Кел-
гандир-да.

Чойхонадаги қария дўстларим ҳазил-ху-
зил луқмалар ташлаб менга бегона бўлган
бу одам билан гаплаша кетишди. Улар сў-
рашиш билан банд, мен бўлсам, эркак киши-
га ҳам «Муножот» деб от қўйишар эканми,
деган ҳаёлдаман.

Меҳмонни тўрға олдик. Мўйловдор бу одам
соқолини киртишлаб олдиргани учунми,
бизлардан анча ёш кўринарди, қадди ҳам
букилмаган. Юриб келаётганида унинг ўнг
оёғи ногирон, сўл қўли соғ қўлига қараганда
нимжон ҳамда бир мунча калта эди. Ногир-
онлигига қарамай бу одамнинг кўз қараш-
лари тийрак, ҳаётга бўлган ташналиги шун-
доқ билиниб турарди. Сухбат ривож олди.

Тасодифни қаранг, шу пайт овознигордан
киши қалбини сеҳрловчи «Муножот» куйи
тарала, Берта Давидованинг булбул хони-
шдек ёқимтой овози куйга жўр бўлиб
эшитила бошлади. Чойхонадаги гала-ровур
гап-сўзлар бирдангина тиниб, унинг ўрнини
Бертанинг ёқимли овози қамраб олди. Муно-
жот исми улфатимиз эса деворга суянгани-
ча кўзларини чирт юмиб олгану ҳар замон-
ҳар замонда бошини сарак-сарак қилиб қи-
мирлатиб кўяди. Даврадагилар унга тикил-
ганларича, гўё нафас олмай туришарди.

Куй тугагач, чойхонада яна гала-ровур
гаплар бошланди. Ҳамроҳимиз ҳамон кўз-
ларини чирт юмганича деворга суяниб ўти-
рарди. Куй ва қўшиқ тугаган бўлса ҳам
унинг қалбида ҳамон давом этаётганини пай-
қадим. Ниҳоят, Муножот кўзини очди, Шун-
да кўз косаси ичида йиғилиб қолган ёш
ташқарига отилиб чикди-да, сиёрак киприк-
ларидан тарнов ясаб юзларини юва бошлади.
Муножот ўрмолчаси билан кўзларини артар
экан:

— Э дариг, на илож, шум тақдир экан, —
деб қўйди. Аммо ўтирганлар бу одамнинг
«Муножот» куйидан шунчалар таъсирланган-
нинг сабабини суриштиришмади. Сухбат
тақдир устига кўчди. Мен эса бир танишим-
нинг аста қўлтигидан олиб, кулоғига шивир-
ладим:

— Анави одам тўғрисида нималарни би-
ласиз?

— Муножотни айтаяпсизми?

— Ҳа-да, худди ўшани.

— У билан танишман-ку, аммо сирдош
эмасман. 34-40 йилдан бери аҳоли шу, «Муно-
жот» куйининг ошиғи бўлиб қолган. Йўл-
дами, чўлдами ишқилиб, шу куйни эшитиб
қолгудек бўлса, ёш боладек кўзёши қилади.
— Нега кўзёши қилади. Ахир бунинг са-
баби бордир?

— Билмадим. Аммо бошқа улфатлар бир
эмас, бир неча бор суриштириб кўришибди.
Ҳа, айтаддек, унинг исми Муҳаммадсаид. Одам-
лар «Муножот шайдоси бу» деб, «Муножот»
лақабини қўйишган. Бу ўзига ҳам хуш ёқа-
ди шекилли, асли исмини айтиб қақирсан-
гиз «Муножот деаверинг, шуниеси маъқул-
роқ», деб қўяди.

— Қаерлик бу одам?

— Чинозда туради. Уруш инвалиди, ҳуку-
мат унга дом берган, бир хонали уйда бир
ўзи туради.

— Нега, бола-чақаси йўқми?

— Урушдан қайтгач, уйланишни рад эт-
ган экан. Одамларнинг айтишига қараган-
да, теккан ўқ уни бир умрга бахтсиз
қилиб кетган, уйланишнинг Муножот учун
қизиги қолмаган эмиш.

Қариянинг жавоби мени қониқтирмади.
Кун қорая бошлагач, улфатлар фотиҳа ўқи-
шиб, ўринларидан туришди. Мен эса дарров
Муҳаммадсаиднинг қўлтигидан ушлаб, чор-
поядан тушишига ёрдамлашдим. Бир четда
турган халтасига ишора қилиб, гап қотдим:

— Уйга кетмоқчимсиз?

Муножот

Вали ҒАФУРОВ

Ҳикоя

— Ҳа, электр поезд жўнайдиган вақт
яқинлашиб қолди.

— Бўлмаса, кетдик. Чинозга бориб кела-
диган ишим бор эди, — шундай деб халтаси-
ни кўтариб олдим.

Чинозга етиб келгунимизга қадар суҳ-
батимиз тўрт йиллик уруш мавзусидан нари-
га ўтмади.

Электр поезд бизни Чинозда қолдириб,
ўзи Сирдарёга равона бўлди. Қор ёғар, со-
вуқ авжига минган, ялангликда эсаётган
изгирин юзларимга игнадек санчилади. Му-
ҳаммадсаид халтасига қўл чўзар экан:

— Раҳмат, бу ёғига ўзим кетаман, сиз
ҳам йўлингиздан қолманг, биродар, — деди.
Мен қаршилиқ кўрсатдим:

— Йўғ-э, қорни кўрмаясизми, жуда қи-
ли, ҳали биронта из ҳам тўшмабди. Бу-
нақанги йўлда юриш осонмас.

— Ҳечқисб йўқ, ўрганиб қолганман.

— Юраверинг, уйингизга олиб бораман.
Ахир қаерда туришингизни кўриб қўйсам,
зиён қилмас. Йўлим тушиб Чинозга яна
келгундек бўлсам, бир нафас дам олиб кета-
диган битта равоқ мен учун тайин бўлади-ку
ё қўймайсизми?

— Йўғ-э, қўй кўрмаган бўлсак ҳам кий
кўрганмиз. Меҳмон учун эшигимиз ҳаммаша
очиқ.

Муҳаммадсаиднинг уйига етиб келдик.
У эшикни очиб ичкарига таклиф қилди.
Уй жиҳозлари хона ичида дид билан тартиб
берилганлигини кўриб, боғи танишимнинг
«У ёлғиз яшайди» деган гапини тўғри
топмадим. Эшик ва деразаларга парда ту-
тилган. Бир вақтларда ўш танисқ бўлиб, хо-
зир урф бўлмай қолган ўймакор шифонер
уйининг бир бурчагида савлат тўкиб турибди.
Иккинчи бурчада тошойна бўлса керак,
бетига оқ шоҳи парда тутиб қўйилганлиги
учун фақат гардишигина кўриниб турарди.
Унинг ёнида сирти ялтираб турган ғаладон
устиде телевизор, пойгада бир кишилиқ ка-
роват ёнида радиокарнай осиглиқ... Қип-қи-
зил гилам устидаги хонтахтанинг тўрт то-
монида яп-янгӣ акандозлар ташланган. Му-
ҳаммадсаид мени ўтқизгач, чой дамлаб кел-
ди. Хонтахта устидаги ўраб қўйилган дас-
турхонни ёзиб, пиёлага чой қўйди.

— Қани, меҳмон, ширинликлар билан чой
ичинг, — дея пиёлани қўлимга тутақди.
Чой хўплар эканман, гапни нимадан бошлаш
кераклиги тўғрисида ҳаёл сураман. Муҳам-

мадсаид пиёлага яна чой қўйиб узатгач:
«Сиз ўтириб туринг, мен ҳозир», деди-да хо-
надан чиқиб кетди. Шунда яна кўзим теле-
визорнинг ёғинасида юзига парда тутиб
қўйилган тошойнага тушди. Уримдан ирғиб
турдим-да, ойнадаги оқ шоҳи пардани юқо-
рига кўтардим. Кўтардим қўзларимга
ишонмай қолдим. Одатдагидек ойна аксида
ўзим эмас, китоблардагидек ҳусида ягона
бўлган Маликаи Ҳусниобод каби бир ноза-
нин хиёл жилмайганича қараб турарди.
Кейин билсам, фақат гардишигина кўриниб
турган бу буюм тошойна эмас, 20—22 ёшлар
чамасидаги сарвқомат бир жувоннинг сурати
экан. Суратдаги жувон картон қорозда эмас,
балким шундай ёғинамда, жонли ҳолат-
да — тирик тургандек, мана ҳозир тилга ки-
риб салом берадию: «Хуш келибсиз», деб
ўтиришга таклиф қиладигандек туюлди мен-
га. Муҳаммадсаиднинг йўқлигидан фойда-
ланиб, суратни қайта-қайта кўздан кечи-
ра бошладим. Жувоннинг қоп-қора оҳу кўзлари
узун киприклар орасидан беғубор чақнаб
турибди. Кулиб турган кўзлари унинг кексиз
бахтиёр эканлигидан, келажакка бўлган
ишонч ва умидлари ниҳоятда юксак экан-
лигидан дарак бериб турибди. Учинга шай-
ланган қалдирғоч қанотидек бир оз чими-
рилган қоп-қора қайрилма қошлари, сутта
қайиб олинган оппоқ юзлари унинг ҳусида
ягона эканлигини исботловчи далил эди.
Белини сиқиб турган кўк духоба нимчаси,
кифтларини тўлдириб атлас қўйлагининг
этагигача тушиб турган икки ўрим сочи,
бир вақтлари аёллар кийиб юрадиган сер-
хашам амирқон туфлиси, жувоннинг қалди-
қомати билан ҳусн бобидаги чиройи афсона-
вий маликалардан кам эмас эди чамамда. Су-
ратдан кўзимни уза олмай қолдим. Ким экан
бу? Балким Муҳаммадсаиднинг ўзидан бош-
кага маълум бўлмаган барча сирлари шу
жувонда муҳасамлашгандир?! Йўлакдан
оёқ товуши эшитилиб, кўтарилган пардани
тезда тушириб, ўрнимга ўтирдим.

Муҳаммадсаид бу қисқа фурсатда гўшт би-
лан картошка қовуриб улгурибди.

— Овора бўлибсиз-да, ҳожати йўқ эди.

— Йўғ-э, меҳмон учун харна қилсак оз.

Муҳаммадсаид шундай деди-да, бурчада-
ги ўймакор шифонердан яримта ароқ чиқа-
риб ўрнига ўтирди. Қаршилиқ кўрсатишим-
га қарамай нафис қадаҳчаларни тўлдириб,
бирини менга узатди.

— Олинг, ташқарида қор ёғмоқда. Шуна-
қа кунда зиён қилмайди.

Муҳаммадсаид очилиб кетди. У Сталин-
град жанги, Севастополни мудофаа қилиш
учун Новороссиёскдан жўнаб кетаётган
жангчилар ҳақида ҳикоя қилди.

— Сиз у ерда ҳам бўлганмисиз?

— Ҳа, жангчи бўлиб эмас, санъаткор бў-
либ. Биз у ердаги жангчиларга концерт қў-
йиб бергани борган эдик.

Назаримда, калаванинг учи топилиб, чи-
галлашиб қолган муаммо ечилаётганди.

— Бу 42-йилнинг ёзида бўлса керак?

— Ҳа, топингиз.

— Уша вақтларда агар янглишмасам,
20—25 ёшлар атрофида бўлсангиз керак,
шундайми?

— Жуда тўғри, 23да эдим.
«Ха, — дедим ичимда, — демак янглиш-мабман-да». Таваккал қилиб ўриндан турдим-да, жувон юзидаги пардани кўтардим.
— Бу аёл ҳам ўшанда сизлар билан бирга хизмат қилармиди?

— Кўришга улгура қолибсиз-да... — деди Муҳаммадсаид ичкилик кайфи билан бир мунча тийраклашган кўзларини суратга тикиб туриб.

— Кўрдим-да, — ярим кулгу аралаш жавоб бердим мен. — «Муножот»ни шу жувон айтарибди ёки рақсага тушармиди?

Муҳаммадсаиднинг кўзлари суратга қотгани учунми ёки қалбидаги узоқ йиллик соғиниш ҳиссиётлари чайқалиб кетди, икки томчи ёш киприклариди марвариддек ялтирай бошлади. Рўмолчаси билан кўзларини артар экан, сўниқ товушда:

— Икковини ҳам, — деб қўйди. Пардани тушириб қўймоқчи эдим, у тўхтатиб қолди. — Кераги йўқ, шундай тураверсин.

Шундай кейин оқ чойшабини орқасига ташлаб, ўрнига чўкдим. Муҳаммадсаид қадаҳчаларни яна тўлдирди.

— Мулла Муҳаммадсаид, бу... жудаям дилбар аёл экан, юз-кўзлари шундоқ айтиб турибди-я! Айтмоқчи, бу жувон ким? — дедим шунчаки сўрагандай. — Қаранг, қандай ёқимтой-а?

Муҳаммадсаид жавоб бермади. Бошини сарак-сарак қилиб турди-да, мендан юзини яшириб, хонтахта устидagi чойнакни шахт кўтарди. Хонадан чиқди. Орадан ўн дақиқалар ўтиб, қайтиб кирди. Пиёлага иссиқ чой қуйиб, менга узатгач:

— Ха, майли, сиз истабсиз, мен гапирганим бўлсин, — дея у назаримда анчадан бери вужудини ўртантириб, қалбини тирнаб ётган дарду ҳасратларини тўкишга бир имкон сездим.

— Муножот...
Овози қалб нидосидек ичкаридан, юракдан чиққан эди. Нафасимни ичимга ютиб, кулоқ сола бошладим. У икки марта худди биринчи галдагидек «Муножот» деди-да, сўнгга гапира кетди. У гапиратибди-ю, мен ўша манзараларни хаёлан чизаман, жонлантираман.

— Икковимизнинг ёшлигимиз бир қишлоқда ўтди. Мактабга бирга қатнаб, бирга тахсил кўрдик. Бора-бора худди ака-сингилдек бир-биримизга суяниб қолдик. Ёсимда, бешинчи синфда ўқиб юрганимизда мактабда ҳаваскорлар тўғараги ташкил қилинди. Муножот унча-мунча ашула айтиб юриши боис, тўгаракка биринчилар қатори ёзилиб, мени ҳам судради. Унингчи синфдалигимиздаёқ дурустгина концерт дастуригимиз бор эди. Бу орада Муножот кўлдан-кўп ашула ўрганиб, рақс санъатини ҳам бирмунча ўзлаштириб олди. Унинг бирдан-бир эзгу нияти Тошкентдаги Санъат институтига кириб ўқиш эди. Тўгаракка мунтазам қатнашиб турганлигим учун санъаткор бўлиш ораси менинг қалбимда ҳам куртак ёза бошлаган эди. Келишиб қўйдик: ўқишни тугатишимиз билан тўппа-тўғри ўша институтга борамиз у хужжатларни топшираемиз. Амалда эса... шундай бўлмади. Қишининг ярмида Муножотнинг отаси ўлиб, онаси беш бола билан бева қолди. Турмуш кечириш анчагина оғир эди. Муножот фикридан қайтишга мажбур бўлди. Ахир онанинг бош фарзанди эди-да. Ўқишга кетиб қолса ёлғиз онаси усиз нима қилади, укаларининг ҳоли нима кечади? Мен ҳам ахдидман қайтдим. Янгийўлдаги қанд заводига ишга кирдик. Бу ерда ҳам ҳаваскорлар тўғараги тузилганини эшитиб, севинчимиздан теримизга сиғмай кетдик. Тўгарак раҳбари институтни битириб келган тажрибали домла экан. Айни муддао! Омадимиз бор экан. Ана шу домла раҳнамолигида санъатнинг бизга ҳали маълум бўлмаган жуда кўп сирларини ўрганиб олдик. «Муножот» ашуласини Муножот шу ерда ўрганди. Рақсдан ҳам хабардорлигини пайқаган домла Муножотга чин дилдан меҳр қўйиб, бор илмини аямай ўргата бошлади. Орадан бир йил ўтгач, домла шаҳар маданият бўлимига ишга ўтиб кетди. Биз ҳам ўша ерга қатнай

бошладик. Ёдимда, истироҳат боғида биринчи «чиқиш»мизнинг ўзидаяқ Муножотнинг довруги бутун шаҳарга тарқалди: «Муножот»ни куйлаб, рақсага тушганида саҳна гулларга тўлиб кетарди. Олқишлар... қарсақлар... қадеганда тинмасди. Қанд заводидagi ишимиз эса чакки эмас, дурустгина машо оламин, бунинг устига катталар ҳам биздан хурсанд. Куз бошланиб, тез-тез пахтакорлар ҳузурига чиқишиб, концертлар уюштириб турдик. Кунлардан бирида шамоллаб ётиб қолдим. Орадан уч-тўрт кун ўтгач, уйимизга домла қайиб келди. Ҳол-аҳволимни сўраб суриштиргач: «Бироз тузалиб қолибсан, ҳали соат бешда тайёрланиб тур, олиб кетамиз», деб қолдилар.

— Қаёққа? — сўрадим қайрон бўлиб.
— Колхозга, концерт бор. Сени уринтирмаймиз, биз билан шундоқ бориб келасан, холос.

— Тушунмадим?
— Муножот сенсиз ҳеч қаёққа бормас эмиш. Кеча Охунбоев колхозига Муножотсиз борган эдик, зерикарли ўтди. Ҳаммаси расво бўлди. Вугун ҳам бормай қолса, биласанми, нима бўлади? Шаҳар маданият бўлимининг обрўси бир пул бўлади. Энди тушундингми? Борасан-а?

Бош иргадим. Домла енгил хўрсиниб, қўлимни қаттиқ қисиб қайрлашди.

Шунда Муножот менга бутунлай суяниб қолганини, йўқ, суянибгина эмас, бутун қалби, вужуди билан севиб қолганини ҳис этдим.

Ёзда уруш бошланиб қолди. Бироқ мени фронтга олишмади. Заводда муҳим «опера» менга топирилган эди. Тўйимизни эса кеч кузда ўтказиб олдик. Шунақам ширин ва тотув ҳаёт кечирар эдикки, асти қўяверасиз. 42-йилнинг ёзида жумҳурият Маданият халқ комиссарлиги санъаткорлардан бир неча гуруҳ тузиб, фронтга жўнатди. Бизнинг гуруҳ Новороссийскага тушди. Бу вақтда жангчиларимиз Севастополни қаттиқ мудофаа қилишаркан эди. Рус ва ўзбек тилларида кетма-кет айтиларкан қўшиқларимиз жангчиларга битмас-туганмас куч-ғайрат бағишларганини, душмандан ўч олиш учун уларни марду матонатли, доврару жасоратли бўлишга қақираётганлигини юз ва кўзларидан шундоқгина уқиб олиш қийин эмас эди. Айниқса, Муножотнинг завоқ ва шавққа тўлиб «Муножот» куйига жўр бўлиши ёки рақсага тушиб, давра ўртасида майин «қанот қоқиши» томошабинларни ром этиб олган эди. Биз шу тарада икки ой фронт яқинидаги жангчиларга концерт бердик.

Турмуш қурганимизга бир йил тўлган кунни бўйнимдан қучоқлаб олди-да, «суюнчи» сўрай бошлади.

— Хабарим, бор, жонгинам, мана бугун бир йил тўлди. Ош дамланг бўлмаса, бугунги

кунни кўнгилдагидек нишонлаймиз. Мен ҳозир бозорга чиқиб келаман. Қани, айтнинг, суянчисига нима келтирай?

Муножот бўйнимдан яна қаттиқроқ сиқиб:
— Тушунмадингиз, мен тамомила бошқа нарса тўғрисида суянчи сўраяпман, — деди.
— Нима экан у? — қизиқиб сўрадим.
— Фарзанди бўлмаси, эшитаятсизми, фарзандли...

— Ростми, ростданим?..

Севинчимдан теримга сиғмай, Муножотни бағримга босдим. Ташқарига отилдик, бозорга кетаяпману кўзларимга ишонгим келмайди. «Энди тенгқурлари сингари бағрига фарзандини босади», деб қўвонаман.

Бир куни ишдан келсам, Муножот бош юваётган экан.

— Бугун Наовий колхозига борар эканмиз, хабарингиз борми? — деди у.

— Йўқ, — дедим.

Муножот сочларини иккита қилиб ўриб, бошига чамбарак айлаб олгач, чой ичди. Овқат қилишга фурсат йўқ эди — кўп ўтмай усти бризент билан қопланган юк машинаси эшигини эшик олдида тўхтади. Кетдик. Аммо концертнинг иккинчи қисмига келганида Муножотнинг овозида ҳам, рақсида ҳам ўзига хос бўлган жозиба йўқолди... Уйга қайтдик. Эрталаб Муножотнинг ҳарорати кўтарилиб, алангаю оташ бўлиб ёнаётганини кўриб, кўрқиб кетдим. Шу кунийёк шаҳар касалхонасига ётқиздик. Орадан икки кун ўтгач, шаҳар фирқа қўмитасининг котиби марказдаги профессорлар билан келишиб, уни Тошкентга олиб кетишди...

Муҳаммадсаид шу ерга келганида хонани тўлдириб, бир оҳ тортиди. Рўмолчасини чиқариб, намланаётган сийрак киприкларини артди. Кейин сўниқ товушда:

— Ҳаммаси бўлиб, ўн кун ўтди. Шунда ҳам ўзини билмайди... Унингчи кунни қўлимда жон берди, — деди аранг.

Муҳаммадсаиднинг кўнгли бузилиб кетди. Кейинги жумлани йиғи аралаш зўрга гапирди. Ўзини босиб олиш учун анча вақтга қадар жим тургач, яна давом этди:

— Қабрга қўйганимиздан кейин олам менга торлик қила бошлади. Ҳарбий комиссариятга бордим. «Бронингиз бор, фронтга олмаймиз», дейишса бўладими. Чўнтагимдан брони чикариб, бурда-бурда қилиб йиртдим-да, комиссар томонга иргитдим. Йўқ, тижирлик қилишса ҳам дуруст кишилар экан, илтимосимни қабул қилишди. Шу тариқа фронтга жўнадим.

Венгрияга етиб борганимизда оғир яраланиб, орқага қайтдим. Қайтиб келганимдан кейин мана шу суратни бир рассомга чиздириб, уйимнинг тўридан жой бердим...

Чин муҳаббат эгаси Муҳаммадсаидга ҳавасим келиб, узоқ вақтгача ундан кўз узолмай қолдим.

Урта Осиё халқлари азалдан жаҳон фани ва маданияти тараққиётига улкан ҳисса қўшиб келмоқдалар. Бир қатор тарихий сабабларга кўра IX аср охиридан бошлаб ва ундан кейинги бир неча юз йилликлар даврида бу ўлка барқ уриб ривожланади, мазкур заминда араб халифалигидан ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий томондан мустақил бўлган қатор феодал давлатлари вужудга келтиради. Ушбу омиллар Урта Осиёда илм-фан ва маданиятнинг ҳам жуда тез ривожланиши учун ижобий таъсир кўрсатади. Исмоил ал-Бухорий, Абу Исо Термизий, Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий, Абу Наср ал-Фаробий, Абу Абдуллоҳ ал-Хоразмий, Абу Мансур ас-Саолбий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон ал-Беруний, Маҳмуд аз-

дан кейин Хоразмда яшаб, тахминан уч йилдан кейин шу ерда вафот этади. 1333 йилда Хоразмни зиёрат қилган машҳур араб сайёҳи Ибн Боттута (1304—1377) Аз-Замахшарийнинг устида қуббаси бўлган мақбарасини кўрганлигини ёзади.

Ўз замонасининг машҳур олими бўлган Замахшарий ўрта аср арабийнавис маданияти тарихида фахрли ўринлардан бирини эгаллайди. Узининг барча асарларини у араб тилида ёзган. Унинг тилшунослик, лугатшунослик, услуб ва нотиклик санъати, шериат, жуғрофия, тафсир, ҳадис ва фикрга бағишланган кўпгина асарлари жаҳон фани ва маданиятига қўшилган йирик ҳиссадир. Кўпгина таниқли олимлар Замахшарий асарларини шарҳлаб, уларга мукаммал изоҳлар ёздилар.

Замахшарийнинг талай асарлари ўзига хослиги, илмий аҳамиятининг чуқурлиги би-

житоби бўлиб, ўз тарихий ва маданий аҳамияти билан бутун Шарқ халқларининг маънавий ва ижтимоий тараққиётига катта таъсир кўрсатди. Бир томондан, Қуръоннинг ўша давр араб тилига хос мураккаб услуб ва тилда насрий сажъ шаклида яратилганлиги, иккинчи томондан, мазмун ифодасининг ҳам чуқур ва кенг қамровлилиги, табиийки, бу тарихий ёдгорликни тўлиқ тушуниб англашни қийинлаштирган. Чунки араб тилини билган ҳар бир киши ҳам уни тўғри ва тўлиқ тушуниши қийин бўлган. Шу боисдан ҳам ўрта асрлардан бошлаб Қуръонни тафсир ёки шарҳ билан ўқиш одат тусини олган. Бироқ унга бағишланган тафсиллар, шарҳлар ёзишга эҳтиёж сезилган. Турмуш тақозоси билан мана шундай вазиятда ислом тарихида Қуръонга бағишланган кўпдан-кўп тафсиллар, шарҳлар (асосан араб тилида) ву-

Замахшарий

Замахшарий каби жуда кўплаб ўрта осийлик олимлар илм-фан ва маданият равнақиға беқиёс ҳисса қўшдилар, жаҳон миқёсида катта шуҳрат қозондилар. Қадимдан Урта Осиёнинг обод ўлкаларидан бири ҳисобланиб келган Хоразм илм-фан ва маданият тараққиётида, айниқса, алоҳида ўрин эгаллайди.

Ўзидан кейин бой илмий ва адабий мерос қолдирган хоразмлик алломалардан бири машҳур олим, адиб ва шоир Абул-Қосим Маҳмуд ибн Умар аз-Замахшарийдир (1075—1144).

Аз-Замахшарий Хоразмнинг Замахшар деган қишлоғида туғилган бўлиб, унинг болалик ва ёшлик йиллари Хоразмда ўтган. Унинг отаси саводли, гоётада тақводор, диёнатли киши бўлган ва ақсар вақтини Қуръон тиловатино номоз ўқиш билан ўтказиб, Замахшардаги масжидлардан бирига имомлик ҳам қилган. Замахшарийнинг онаси ҳам тақводор ва диндор аёллардан ҳисобланган. Шу хусусдан ҳам ёш Замахшарийнинг илк ҳаёти тақводор бир оилада шаклланиб қамол топганини кўриш мумкин. У бошланғич маълумотини ҳам ўзининг она юрти Хоразмда олган. Сўнгра ўз билимини ошириш мақсадида ўша пайтда йирик маданий марказлардан бири ҳисобланган Бухоро шаҳрига боради. Чунончи, Бухоро тарихчиси Абу Мансур ас-Саолбийнинг (961—1038) таъбирича, Сомонийлар давридан бошлаб «шон-шухрат макони, салтанат қабаси ва замонасининг илгор кишилари жамланган, ер юзи адибларининг юлдузлари порлаган ва ўз даврининг фозил кишилари йирилган жой бўлган».

Аз-Замахшарий Шарқнинг кўпгина мамлакатларини зиёрат қилади. Академик И. Ю. Крачковский ёзганидек, у «ёғоч оёқда юрганлигига қарамадан (у ёшлигида бир оёқли бўлиб қолган) гоётада ҳаракатчанлиги билан ажралиб турган». Шу тариқа у Хуросонда, Исфаҳонда, Бағдод, Шом, Хижозда ва икки марта Маккада бўлиб, у ерда бир неча йил яшайди. Шу боисдан ҳам у Жоруллоҳ («Оллоҳнинг қўшниси») деган фахрий лақабга сазовор бўлади. Маккадан қайтган-

лан нафақат Шарқ, балки Ғарб илмий тафаккурининг ривожини учун ҳам катта аҳамият касб этганди. Инглиз шарқшуноси Х. А. Р. Гиббинг ёзишча, Замахшарийнинг «Ал-Муфасссал» номли грамматикага оид дарслиги ва насрий сажъ нафис услубида ёзилган қисқа насихатомуз ҳикматли иборалар мажмуаси «Атвоқ уз-заҳаб» («Олтин шодалар») асари каби Оврупо арабшунослигида шуҳрат қозонган асарлар сони жуда кам бўлган. Ироқ олими Фозил Солиҳ ас-Самарий Замахшарийнинг эллик олтита асари борлигини ёзиб, уларни номма-ном келтирган.

Замахшарийнинг бой илмий ва адабий меросини ўрганиш, уларга шарҳлар ёзиш муаллиф яшаган даврдан оқибатда, бир неча асрлардан буюн давом этиб келаётди. Шуни ҳам алоҳида қайд қилиш керакики, араб олимлари томонидан Замахшарий ҳаёти ва фаолиятининг турли йўналишларини ўрганиш, айниқса, кейинги ўн йилликларда кескин кучайди. Буларнинг ҳаммаси, шубҳасиз, ўрта асрларда яшаган буюк олим ва шоир даҳосини чуқурроқ англашга, Замахшарий меросининг жаҳон маданияти тарихида тутган ўрнини аниқлашга хизмат қилади.

Мана шу тадқиқотлардан бири Қоҳира университетининг профессори Аҳмад Муҳаммад ал-Хуфийнинг «Аз-Замахшарий» деб аталган йирик тадқиқоти 1966 йилда Қоҳирада чоп этилди.

Тадқиқотчи кўндан-кўп асл манбалар асосида Замахшарийнинг ҳаёти ва фаолиятини кенг ёритиш, устозлари ва шоғирлари тўғрисида батафсил маълумот беради. Тадқиқотда Замахшарийнинг бош асарларидан бири ҳисобланган «Ал-Кашшоф» («Аён қилувчи») асари чуқур ва атрофлича таҳлил қилинади. Асарнинг тўлиқ номи «Ал-Кашшоф ан ҳақиқот ил-танзийл ва уйун ил-ақвийл фи вуҷуҳ ил-таъвийл» («Қуръон ҳақиқатлари ва уни шарҳлаш орқали сўзлар кўзларини очиш») бўлиб, Қуръонга бағишланган машҳур тафсиллардандир.

Еттинчи асрнинг биринчи ярмида пайдо бўлган Қуръон мусулмонларнинг муқаддас

жудга келган. Замахшарий ҳам ўз тафсирини ёзишдан аввал ўзидан олдин яратилган Қуръон тафсирига бағишланган кўплаб асарларни қўнт билан ўрганиб, улардан унумли ва танқидий равишда ўз асарида фойдаланган. Натижада мукаммал бир тафсир вужудга келган. Бу асар Замахшарий Маккада яшаб турган пайтда уч йил давомида (1332—1334) ёзилган бўлиб, бу ҳақда муаллифнинг ўзи асарида ёзган муқаддима-сида ҳам қайд қилиб ўтган. Асарнинг Замахшарий Маккада эканлигида ёзилиши, шунингдек Макка амири Абул Ҳасан Али ибн Ҳамза ибн Ваҳхоснинг унга кўрсатган хайрихоҳлиги ва ёрдами, шубҳасиз, муаллифга анча қулайликлар яратган. Гарчанд Замахшарий ўзи муътазиллий мазаҳабиға мансуб бўлса-да, унинг бу асари мусулмон дунёсида шу даражада машҳур бўлиб кетдики, орадан юз йил ўтар-ўтмас «Ал-Кашшоф»ни баъзи ўринлари қисқартирилган ҳолда араб олими Насираддин Абу Саид Абдуллоҳ ибн Умар ал-Байдавий томонидан бир қадар ишланган шакли таълиф этилди. Ал-Байдавийнинг Қуръонга ёзилган бу тафсири «Анвар ат-танзийл ва асрор ат-таъвийл» («Қуръон нурулари ва шарҳлаш сирлари») деб аталади, у тўлигича Замахшарийнинг «Ал-Кашшоф»ига таянган ҳолда, шунингдек бошқа манбалардан тўдрилиб ёзилган тафсирдир. Дарҳақиқат, араб олимларининг ақидилик билан таъкидлашларича, Замахшарийнинг «Ал-Кашшоф» асари ҳар хил даврларда Қуръонга ёзилган тафсиллар ичида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Бу асар ҳозирги вақтгача араб мамлакатларида кўплаб мусулмон аҳли, айниқса, уламолар учун энг зарурий китоблардан бири ҳисобланади. Қоҳирадаги бутун дунёга машҳур Ал-Азҳар диний дорилфунунининг талабалари эса Замахшарийнинг «Ал-Кашшоф» асари асосида Қуръонни ва унинг тафсирини ўрганиб, ундан муҳим бир дастур қўлланадими сифатида фойдаланадилар.

Замахшарийнинг ҳаёти ва ижодиға бағишланган тадқиқотлардан Қоҳирадаги Айн Шамс дорилфунунининг профессори Муста-

Бағдод университетининг профессори Фозил Солиҳ аз Самарайнинг «Ад-Дирасат а-нахвия ва-л-луғавия инд-Аз-Замахшарий» («Аз-Замахшарийнинг наҳвий (грамматик) ва луғавий (лексик) таълимоти») номли илмий асари ҳам Замахшарий ҳаёти ва ижоди бағишланган. Муртазо Оятилла аш-Шерозийнинг «Аз-Замахшарий луғавий» («Аз-Замахшарий луғатшунос») деб номланган тадқиқотида эса Замахшарийнинг ўрта аср

Араб мамлакатларида Замахшарий мero-сининг бу қадар собитқадамлик билан ўрганилиши, унинг шахсига бўлган самимий муносабат, албатта, тасодифий эмас. Араб алимларининг Замахшарий илмий ва маданий меросини чуқур ўрганиш борасидаги жидду-жаҳдларини муносиб баҳолаб шунинг нarsани қайд қилиш керакки, бизда — Ўзбекистонда — олимнинг ватанида унинг ижоди ҳақи ўз баҳосини тоғинача йўқ. Бундан йигирма йил бурун филология фанлари доктори, профессор Алибек Рустамов томонидан нашр қилинган «Маҳмуд Замахшарий» китобчаси ва Замахшарийнинг ҳаёти ва илмий фаолияти, айрим асарлари хусусида илмий тўплам ва махсус нашрларда босилиб, тор дора мутахассисларигагина олмадан бўлган б'зчи мақолаларни ҳисобга олмаганда жумҳуриятимизда олим ҳаёти ва

Хоразмлик буюк мутафаккир Аз-Замахшарийнинг бой илмий ва маданий меросини жамоатчиликнинг ҳақиқий мулкига айлан-тириш олимларимиз олдида турган масъул ва савобли ишлардан бири бўлмоғи керак.

15

Нуронийлик-камолот кўрки

Б

ир касбда 45 йил ишлаш ҳазилакам эмас. Яна қайси соҳада денг? Радио-журналистикада. Беш дақиқа

микрофон олдида бўлишнинг ўзи асабигизни таранглаштириб, ҳаяжонингизни ошириб юборади. У бўлса шунча йил микрофон олдида. Ҳамон мавзу танлайди, радиотингловчи билан мулоқотда бўлади, шогирдлари билан мунозара қилади, уларга радиожурналистиканинг сир-асроридан ўғит беради. Ҳамон уни гоҳ қўмита-нинг хайъат мажлисида, гоҳ фахрийлар кенгашида, гоҳ бадий жамоалар ҳузурида, гоҳ радиожурналистларнинг ижодий мулоқотида учратасиз. Жўшқинлигига ҳавас қиласиз. Бўлмаса кўтлуг 70 ёш унга нуронийлик бағишлаб турибди. Самимийлиги, камтаринлиги, одамийлиги ўша-ўша — бундан ўн йил, ўттиз йил олдин қандай бўлган бўлса шундай. Хар куни хар кадамда: «Ассалому алайкум, устоз?» деган самимий гапни эшитганида қалбдан яшаргандай бўлади. Кўп минг кишилик жамоада шундай ҳурматта сазовор бўлганиданми, муносиб шогирдлари кўплигиданми, севган касбда узоқ ишлаб бахтини топганиданми, хар қалай, унинг вужудини фахрлан-ниш ҳисси тарқ этмайди.

Бу сўзлар радиожурналистика-миз оқсоқоли Бурҳон Зиёев ҳақида бормоқда. У Ўзбекистон радиоси ишида тамал тошини қўйган-лардан бири. Бурҳон ака оддий нутқдон (диктор) муҳаррирлик-дан радиоэшиттиришлар бош директори-гача бўлган серкирра ижод йўлини босиб ўтди. Бу йўл-нинг машаққатли сўмоқларидан дадил одимлаб не-не доволарни ортда қолдирди. Бирок хар бир доводна ўзига хос синовдан ўтди.

— Умуман, журналист тақдир-ида дастлабки ижодий муҳит ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Емон муҳит — журналистикадан беэдирад, яхши муҳит — илҳом ва иштиёқни жўш урдириб юборади, — дейди Бурҳон ака. — Шу жиҳатдан олганда менинг омадим келди. Яъни, ажойиб ижодий муҳитга тушдим. Бу муҳитни Ҳа-ким Назир, Ойдин Собирова, Ҳа-мид Ғуллом, Туроб Тўла, Иброҳим Раҳим, Ҳибзиддин Муҳаммад-хонов сингари ўю хаёллари фақат ижод билан банд бўлган за-бардаст ёзувчи-радиожурналист-лар белгиларди. Мени ишга Ҳа-ким Назир тақлиф қилганди. Виз ўшанда ҳам муҳаррирлик, ҳам нутқдонлик қиларди. Радиотех-ника ривожланмаганди. Ҳозир-дай эшиттиришлар олдиндан ёзиб олинмасди. Кўпинча тайёр-гарлик кўрилмасдан тўғридан-тўғри ҳаво тўқинига чиқари-ди. Байрамларда, бошқа тантан-аларда санъаткорлар кечаси сту-дияда ётиб қолишарди-да, эрта-лаб микрофондан 20—30 метр узоқда туриб карнай-сурнай ча-лишарди. Биз ана шундай тантан-али ҳолатда эркин суҳбатлар олиб борардик...

Албатта, яхши ижодий муҳит бошқа, шахсий масъулият бошқа. Масъулият ҳисси ўз-ўзидан пай-до бўлмайди. Бу борадаги турти-ниш хушёрликни, айниқса, микро-фон олдидаги масъулиятни оши-ради. Бурҳон ака шу ўринда ўзининг нутқдон-муҳаррирлик фаолиятидан бир воқеани сўзлаб берди.

...Эрталабки эшиттиришга опе-ралардан ариялар қўйилганди. Унга Михаил Давидов тақлиф этилди. Эшиттиришни Бурҳон Зиёев олиб борарди. Студияга ки-риш пайтида Михаил Давидов зорланиб ундан илтимос қилиб қолди:

— Ука, ишхонамдагиларга бюллетенданман деганман, улар радиодалигимни билиб қолмас-ликлар керак. Шунинг учун бошқа бирорта исм-фамилияни эълон қила қолинг.

— Унда Карим Мўминов де-ворайеми? — деди шогганидан Зиёев.

— Йў-э, у халқ қўшиқлари ижрочиси, уни ҳамма билади! — эътироз билдирди Давидов. — Нотаниш фамилияни айтақо-линг...

— Яхши.

Улар студияга киришди. Бур-ҳон Зиёев микрофонга шундай деди:

— Ҳурматли радиотингловчи-лар! Ҳозир Навоий номли опера ва балет театрининг солисти, Ўз-бекистонда хизмат кўрсатган ар-тист Мухитдин Мавлонов ижро-сида опералардан ариялар эши-тасиз.

Шундан кейин радиодан Ми-хаил Давидовнинг ҳаммага та-ниш бўлган ўзига хос овози та-ралди. Бурҳон Зиёев дарҳол хушёр тортиди: «Нима қилиб қўй-дим? Нахотки илтимосга лаққа тушмас!» Концерт тамом бўлиши биланок радиоэшиттириш қўми-таси раисининг ўринбосари уни ҳузурига чақиртирди. Бу унга бир умр сабоқ бўлди...

Бурҳон Зиёев маҳорат ва масъ-улият ошган сари жўшқин ижод қилар экан, жонли ва таъсирчан радиосуҳбатлар устаси, тинглов-чини ўзига ром этиб, уни қахра-мон билан хаёлан дардлаштишга мажбур қиладиган ҳаётий радио-очерклар муаллифи сифатида ка-молотга эришиб борди.

Пахтакор Назира Йўлдошева, тўқимачи Нурия Махсумова, чўл-кувар Ғанишер Юнусов, метал-лург Ҳафиз Ғаниев, маорифчи Оқилхон Шарофиддинов ва бош-қа ўнлаб машхур кишилар Бур-ҳон ака радиоочерклари ҳамда радиосуҳбатларининг қахрамон-лари бўлишди. У Ўзбекистон ра-диосининг Фарҳод ҒЭСИ қурили-шидаги махсус муҳбири сифати-да бу ердаги умумхалқ жасорати-ни ўзининг бутун улугворлиги, бунёдкорлиги, бекиёс кўлами,

тантанаворлиги билан мунтазам эфирга бериб турди. Мирзаҷўл марди-майдонлари ҳақида йигир-мага яқин туркум эшиттиришлар тайёрлади. Жумҳурият радиоси учун вилоятлар радиокунларини уюштирди. Янги мавзу, янги қаҳ-рамон излаб жумҳуриятимиз-нинг деярли барча шаҳар ва қиш-лоқларини кезиб чиқди.

У радиода бош муҳаррир, бош директор лавозимларида ишла-ган кезларида ижодий изланиш-ни ташкилотчилик билан уйғун-лаштириб олиб борди. Ҳозирда оммавийлашиб кетган «Табас-сум» радиожурналини ташкил этишда Ўлмас Умарбеков, Амин Турдиев, Наби Раҳимов, Бурҳон Зиёевдан иборат ижодий гуруҳ-нинг хизмати катта. Бурҳон ака Литва, Латвия, Эстонияда Ўзе-бекистон кунларини ўтказишда фаоллик кўрсатди, Россия, Турк-менистон, Тожикистонда ўзбек адабиёти ва санъати ўн қулниги-ни ўтказишда матбуот гуруҳига раҳбарлик қилиш билан бирга радиода бу тадбирларни ҳозир-жавоблик билан қизиқарли ва таъсирли ёритди. Жумҳурият ра-диоси бадий жамоаларининг жойларда қишлоқ меҳнаткаш-лари билан ижодий учрашувларини уюштиришнинг дастлабки ташаб-бускорларидан ва ташкилотчила-ридан бири ҳам Бурҳон Зиёевдир. Ҳозир радио ишида бу тадбир жу-да оммавийлашиб кетди. Фақат-гина бадий жамоалар эмас, бал-ки радиожурналистлар ҳам меҳ-наткашлар олдида ижодий ҳисо-ботлар билан чиқнашяпти.

Ўзбекистон радиоси ижодий жамоаси Бурҳон Зиёевни адабиёт ва санъат илҳомсандаи, жонқу-ри, тарғиботчиси сифатида ёзузлаб келади. У жумҳурият радиоэши-тиришлари бош муҳаррири сифа-тида кўн йиллар радиода адабиёт ва санъатни тарғиб қилишда бош-қош бўлди. Ўзбек адабиётининг энг яхши намуналарини радио-лаштиришда шахсан иштирок этиб, бошқаларга ижодий намуна кўрсатди. Жумладан, у Абдулла Қодирийнинг «Меҳробдан чаён», «Вир кулкига бир тулки» («Обид кетмон»), Ўзбекистон халқ ёзув-чилари, Ҳамаза мукофоти соҳи-блари Мирмуҳсиннинг «Умид», «Меъмор», «Чоғқол йўлбарси», Асқад Мухторнинг «Опа-сингил-лар», Саид Аҳмаднинг «Қирқ беш кун» романлари, шунингдек бошқа бир катор ёзувчилар асар-лари радиоиנסценировкасининг муаллифидир.

Мен Бурҳон ака билан ёнма-ён ишлайман. У катта муҳаррир. Биз кўпроқ ижод ва сиёсат ҳақи-да мунозара қиламиз. Муболага-сиз айтишим мумкинки, хоҳ мар-казда, хоҳ жумҳуриятда чиқади-ми, у ўқимайдиган рўнома ёки ойнома йўқ. Худонинг қуни хона-га бир ўрам рўномаю ойномани

қўлтиқлаб кириб келади.

— Кўпига ёзилганман, бироқ эрталаб дўқондан сотиб олиб бир қараб чиқмагунча кўнглим тас-кин топмайди, — дейди у.

— Ортиқча сарф-харажатга сизни нима мажбур қилади? — сўрайман ундан.

— Маънавий эҳтиёж, — жавоб қилади у, — журналист бугунги кун нафаси билан яшаб, эртанги кунни кўра билиши керак. Бир кун рўнома ўқимай кўринг-чи, мушоҳадаю мулоҳазада адаша-сиз. Демак, сизга ишонган радио-тингловчилар олдида ҳам, шо-гирдлар олдида ҳам панд еб қола-сиз.

— Айтгандай, Бурҳон ака, кимларни шогирдим дейсиз?

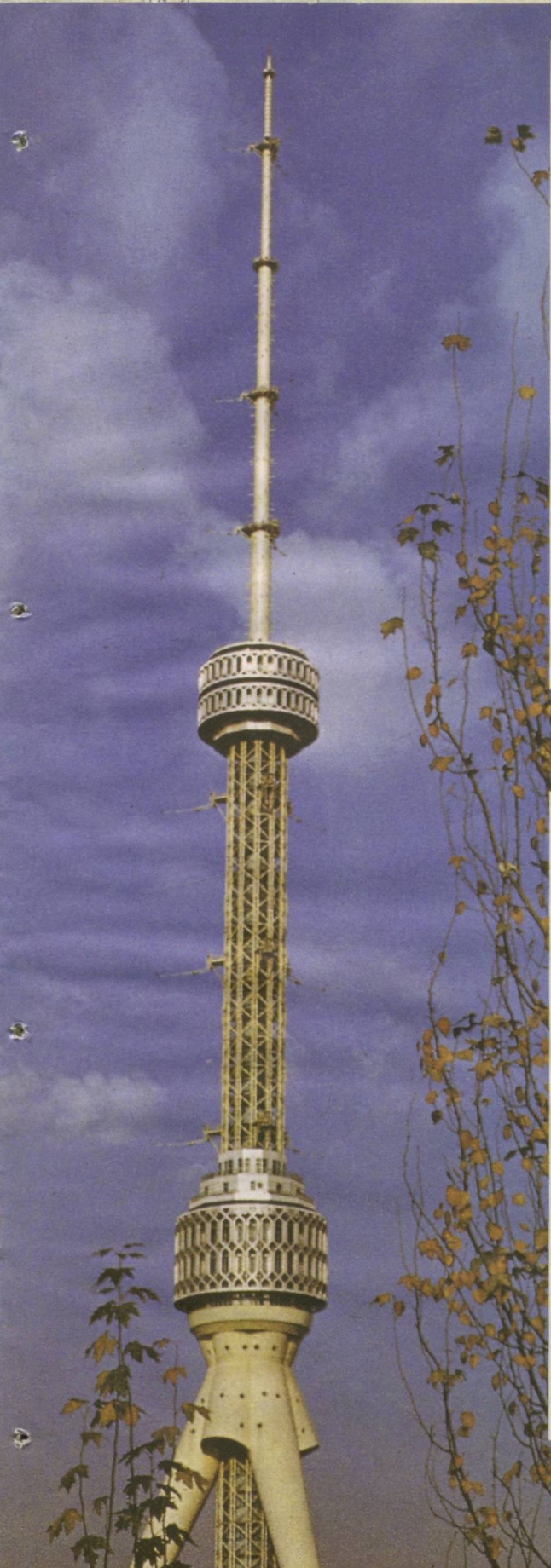
— Фалончи дейишим ноўрин. Агар ким мени устозлик қилди, иш ўргатди, деса ўша менинг шо-гирдим.

Демак, унинг шогирдлари кўп экан. Нега десангиз, «Бурҳон ака-дан иш ўрганганман», деган га-пни мен Тўра Раҳимов, Саидмурод Тиллахўжаев, Зулфия Обидова, Азиз Еқубов, Ғайбулла Асадуллаев, Матлуба Исмолова сингари ўнлаб тажрибали ва таниқли ра-диожурналистлардан эшитган-ман. Устоз шогирдларнинг бу-гунги ижодий парвозлари билан фахрланади.

Ўзбекистон радиосининг маш-хур нутқдонни Қодир Тожиев яқинда «Ўзбекистон ССЖ халқ артисти» деган юксак унвонга са-зовор бўлди. Қирқ уч йилдирки, ҳаво мавжларида Қодир аканинг ҳаммага таниш овози таралади. Урушдан ногирон бўлиб қайтган Тожиевни дастлаб Бурҳон ака ра-диога ишга тақлиф этганди. Ўт-ган йилларда у ўзининг нутқдон-лик санъатини намоён этиш бил-лан бирга, кўплаб ноёб қобилият эгалари — ёш нутқдонларни тар-биялади. Қодир ака ҳали-ҳалига-ча Бурҳон Зиёевнинг диққат-эътибори, меҳрибонлиги, ижодий ҳамкорлиги ҳақида фахрланиб эслайди.

Яқинда устоз журналистнинг кўтлуг 70 ёши кичик даврада камтарона нишонланди. Кўп йил-лик самарали ижодий фаолияти учун «Ҳурмат белгиси» ордени, «Меҳнатда ўрнат қўрсатганили учун» медалли, Ўзбекистон ССЖ Олий Кенгаши Раёсатининг Фах-рий ёрлиқлари, «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият хо-ди-ми» фахрий унвони, «СССР теле-видение ва радио аълочиси» ни-шони билан тақдирланган Бур-ҳон Зиёев даврада катнашган шо-гирдларидан бирининг бир оғиз сўз билан «Раҳмат, устоз!» дея таъзим бажо келтирганидан қал-би қувонча тўлди. Бундан кейин ҳам унинг қалбидан қувонч, юзи-дан табассум ва нуронийлик ари-масин.

Иброҳим НОРМАТОВ

Ўзбекистон радиосининг диктори, Ўзбекистон халқ артисти Қодир ТОЖИЕВ.

Жумҳурият радиосида узоқ йиллар юрак қўрини тўкиб меҳнат қилган толмас муҳаррир Бурҳон ЗИЯЕВ.

Сураткаш
С. Канаки

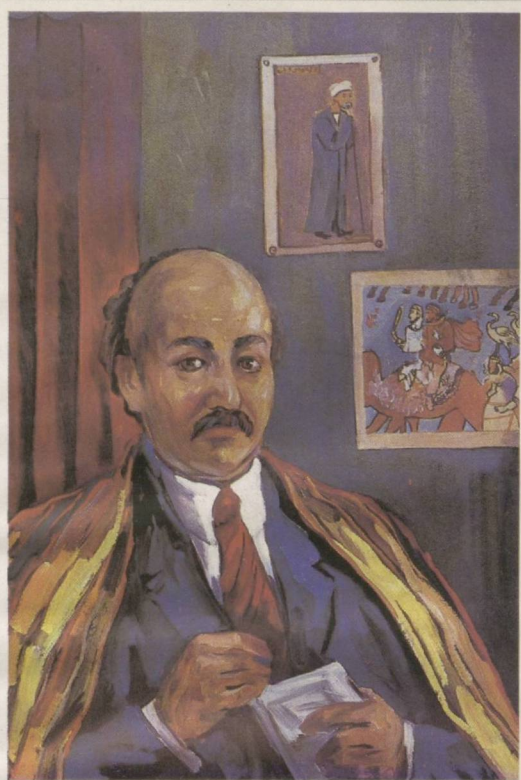

Алишер Навоий Хусайн Бойқаро ҳузурида.

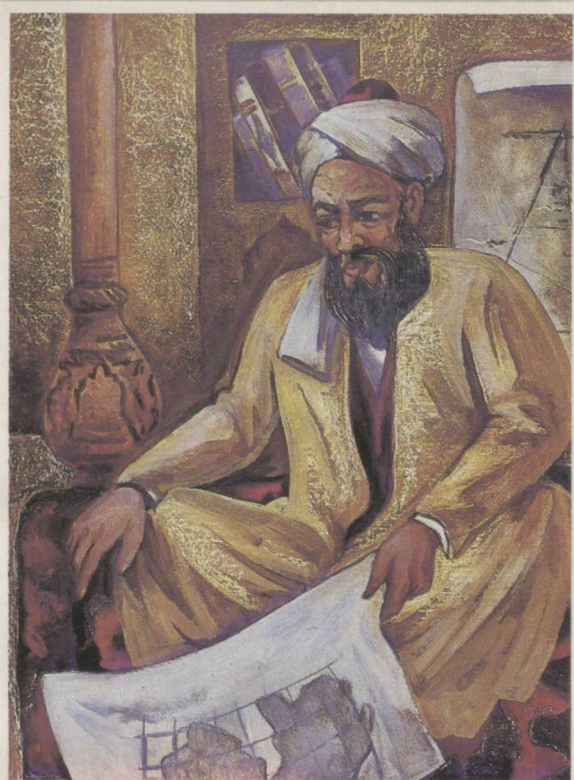

*СССР Рассомлар уюшмаси аъзоси,
мусаввир*

*Раҳимжон Ризамуҳамедов
асарларидан намуналар*

Профессор Фитрат.

Ахмад ал Фаргоний.

Абдулла Қодирий Самарқанд дарбоза кўчасида.

Гавҳар Шарипова

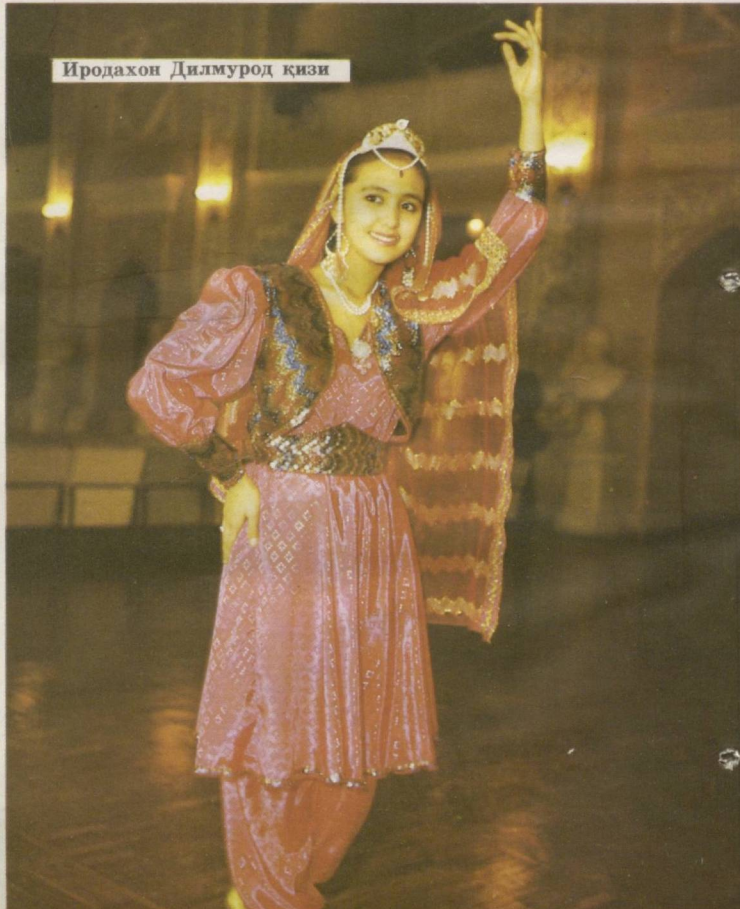
Бўлғуси раққосалар

Тошкент рақс билим юрти муаллимаси Сайёра Тўраева талабалар давра-
расида.

Сураткаш
Р. Нуриноев

Иродахон Дилмурод қизи

ОТ—ОДАМГА ҚАНОТ

Б

ахмал туманидаги «Нурли куёш» давлат хўжалигининг чавандози Мурод Емонкулов Англияда ўтказилган жаҳон спорт беллашувида қатнашгани, ҳакамлар жумҳуриятимиз полвонларига катта баҳо бергани, инглиз хонимлари «Фру-Фру» деб олқишлаганлари ҳақида ҳаяжон билан гапириб берди. Қорабайир насли отларимиз айниқса шухрат қозонишибди. Англияда чиқадаган рўзномалар полвонларимизга ўз саҳифаларидан жой ажратибди. Мурод ака ойномадаги ўзининг сувратини кўрсатди: суворий қамчисини тишлаганича пойгада олдинги ўринларда бормоқда.

Чавандозларимизнинг бахтини берсин! Лекин очиги мен бундан унчалик ҳайратга тушмадим. Ахир оққан ариқ оқади-да! Нима, чавандозларимиз ўтмишда кам бўлишганими? Турон заминининг шаҳаншоҳи Амир Темур от устиди деярли 60 йил умрини ўтказган-ку! Мавлоно Беҳзод, Музаффибнинг миниатюраларида чавгон ўйнаб, рақибларини доғда қолдираётганларни томоша қилмаганимизми? Саркардамиз Собир Раҳимов Самарқандда халқ лашкарини тузганида шу отнинг беллида юрди-ку! Улуғ Ватан уруши йилларида кавалерияни донгини қимлар чиқарди? Бу ҳақда жуда кўплаб гапириш мумкин. Тарихни қовлайверсангиз гап кўп.

— Қорабайир зотли отлар Жиззахга қандай келиб қолганини биласизми? — гап ташлаб қолди Жиззах туманидаги 76-от заводининг бош зоотехниги Зулфиқор Суюндиқов. — Бухородан келтирилган булар. Амир Сайид

Олимхон енгилиб Ватанидан кетгач, амирликнинг отлари 20-йилларда Тошкентга келтирилган. Бизнинг отчилик заводимизга 1931 йилда олиб келинган. Ҳозир минг бошдан ошикроқ қорабайир насли отимиз бор.

Уларни баҳоли қудрат боқиб маҳсулот олиб турибмиз.

Зулфиқор ака заводда бажарилаётган ишлардан кўнгли тўлмаётгани шундайгина сезилиб турарди. Заводда намунали отхона бўлмаса... Отхоналарнинг томи илма-тешик. Хўжалик қурувчилари уни амал-тақал қилиб қорақоғоз билан ёпишибди. Қишда қор, баҳорда чакки. Бу аҳволда отчиликни ривожлантириб бўладими?!

Мавзу яйлов масаласига бориб тақалганида яна хўжалик мутахассисининг фиғони кўкка чиқиб кетди.

— Бир қарич ҳам яйловимиз йўқ, ука, — деб юборди у. Уюрларимиз чўл туманларидида юрибди. Биноидек от боқиладиган жойларимиз бор эди. Ўзлаштирилди. Озуқа ҳам катта қийинчилик туғдираяпти. Сугориладиган майдон деярли йўқ. Озуқа деб қўшни хўжаликларга алийниб-ёлборамиз. Ахир от бақувват, соғлом, чопқир бўлиши учун сули, арпа, жавдар, маккажўхори, кунжаара, дон, дуккакли экинлар пичани, бундан ташқари ширали сабзи, лавлаги, картошка, силос ейиши керак. Халқимизда, бўш қоп тик турмайди, деган гап бор...

Ўтган йили хўжаликда биялардан қулун олиш топшириғи бажарилмади. Аҳолига сотилаётган отларнинг харид нархи жуда қиммат. Бир отнинг баҳоси тўрт минг сўмдан 7—8 минг сўмгача бўлмоқда. Шунинг учун аҳоли арзонроқ деб қулунларни сотиб олишга кўз тикиб туришибди.

— Бир нарса бизда умид туғдираяпти, — дейди завод бошлангич фирка қўмитасининг котиби Тўракул ака Усмонов. — Халқимизда отга бўлган қизиқиш ҳам катта. Хўжалигимизнинг кўпчилик хонадонларида шахсий отлар боқилмоқда. Улар миллий халқ удумларида, тўя маъракаларида иштирок этишиб, эски қадриятларимизни тиклашаяпти. Айниқса тоғли туманларда кўпқарига эътибор билан қарашади. Отчопарни айлиниб юриб кўнглим тинчигандай бўлди. Қорабайир отларнинг пишқиришига қараб шукур қилдим. Хайрият ўзалигимиз йўқолиб кетмас экан. Отлар яна сафимизга қайтапти.

Ғаллаорол туманидаги Узунбулоқ қишлоғида бўлаётган кўпқарига борганимда шуларни ўйладим. Тўй соҳиб Мамадали Абдусаторов халқнинг миллий урфини қилиб бутун чавандозларни чорлабди. Номдор полвон Абдумутал Адҳамкулов биринчи улоқни чортоққа келтириб ташлади. Ҳаммаёқни қийқириқ босиб кетди.

Кўпқари — мардлар, жасурлар ўйини. Ҳар томондан отлар ўраб олган жойдан улоқни кўтариб олиш осон эмас. Лекин барибир устакорлик, чаққонлик ўз самарасини беради. Тўддан чиқиб ўқдай отилаётган чавандозга қуш ҳам етолмайди. Тўпланганлар қувончдан қийқириб юборади-

лар. Шундай ўйинни мерос қолдирган аجدодларимизга раҳмат!

Шу дам забардаст халқ бахтисини Фозил Йўлдошнинг «Алломиш» достонини ўқиб Бойчиборнинг ҳолатини кўз олдимга келтирдим. Бейхтёр 70-йиллардаги отларга қилинган муносабат кўз олдимда гавдаланди. Ўйда от сақлаган одамга 300 килограмдан гўшт солиғи солиниди. Кўпқариларни одам ҳалок бўладиган жойларга қиёсланди. От текинхўр, арпанинг қушандиса, оёғи ерни топтайдди, қони зарар, деб эълон қилинди. Тўйларда улоқ чопишлар тўхтади, бешик маросимларига тўй ясаишларга барҳам берилди, қишлоқларда отлар қишнамай қўйди. Халқ анъаналарининг занжири узилди. Миллий маданиятга путур етди.

Аммо адолат барибир ғалаба қилар экан. Миллий қадриятларимиз тикланиб, Наврўз сингари азалий удумларимиз тантана қила бошлагач, яна от майдонга чиқди. Ҳозир хўжаликларда от сақлаш мумкин. Сақлашгина эмас, уларнинг зотиани яхшилаш, кўпайтириш керак.

— Ажойиб дамлар келяпти, — деди ҳаяжонланиб Ғаллаорол туманидаги Карл Маркс номида давлат хўжалиғи директори Абдулла Синдоров. Хўжалигимизда отчопар ташкил этилганлиги айни муддао бўлди. 200 га яқин от қишлоқларимизда сақланаёпти. Чавандозлар етишиб чиқаяпти. Шу беш йилликнинг охирига бориб, камида 500 та от парвариш қилиб, маҳсулот оламиз. Қулунларни халққа сотамиз.

Туманда ўтказилган халқ сайлини томоша қилиб, узоқ вақтлардан бери қийнаб келаётган саволларга жавоб топгандай, ғуруримиз қонгандай бўлди. Нақ 40 гектарлик отчопарнинг кенгликларидида дилбар қишлоқларини қилпиради, қорабайирлар жавлон ура бошлади. Улоққа шердай ташланган полвонларни кўриб кўз олдимга Алломишлар келиб кетди. Улар минган отлар эса Бойчиборлар, Ғиротлар бўлиб кўринди. Кам эмас, майдонга яқин минг от тўпланди. Номдор Мутал полвон, Хўро полвон, Узоқ полвон, Юсуф полвонлар бор санъатини намойиш қилиб, эл олқишига сазовор бўлдилар!

Бор эканку ахир ўйинларимиз! Кўзи юмилиб қолган булоқлардан отиладиган сувдай шиддат бор улларда! Бу ўйинлар ўзимизники, уни ҳеч ким маҳв қилолмайди! Маҳв қилмоқчи бўлганлар халқнинг қазабига учрайди!..

Сайил тугагач, ғолиб полвонлардан бири Хўро Норкулов билан суҳбатлашдим.

— Менинг ота-боболарим чавандоз ўтишган, — дейди полвон. — Бобом Норкул 30 йил отнинг белидан тушмаган. Айтишларига қараганда, у кўпқари бўладиган кунни ухламай чиқар экан. Отига қанд чой ичираб, силаб-сийпаб парваришлар экан. Қашқарбулоқ қишлоғимиздан кўп полвонлар чиққан. Босим полвон бор. Жўравой полвон ҳам. Ўзимизнинг оиламиздан учта полвон чиққан. Хусниддин, Бурҳон полвон ҳам бизнинг авлоддан. Ҳовлимизда 5 та от бўларди.

Кўпқарида юрагида ўти борлар қатнашади.

Сураткаш Р. Нурибоев

Насли қорабайир, эрта тонгда бир кишнаси қишлоқ янграб кетарди. Эҳҳ-хе, кимлар билан чопиш-маяпмиз! Қозоқистондан келиб чопишади, полвонлар! Али Акбар, Нуржон, Обидқосим, Жасоқлар ўша қозоқ даштларидан келишади. Кўпкари икки миллатни бир-бирига боғлаб турганга ўхшайди.

— Отангизга балли, Хўроз полвон! Визларнинг мана шундай ўйинларимиз, анъаналаримиз халқларимизни боғлаб туришад.

Ғаллаорол тумани фирқа қўмитасида ўтказилган йиғилишлардан бирида отчилик хўжаликлари ташкил этиш ҳақида қарор қабул қилинганлиги савоб иш бўлди. Одамлар бу қарор учун пешволарни алқадилар. Энди ҳар бир хонадон учун от зарур. Болаларимиз соғлом бўлиши учун, улов учун, шифобахш ичимлик — кимиз учун ҳам от зарур. Табиати мусаффо сақлаш учун ҳам от фойдалди. Илгарилари тузалмайдиган касалларга, от мининг, деб буйруқ берар эканлар. Полвонларнинг айтишига қараганда, от минган одамнинг бутун аъзои бадани ҳаракатга келар экан. Баҳмал туманидаги тўқсондан ошган, юзни қоралаган, нуроний отахонлардан сўранг, узоқ умр кўришнинг сирини айтиб беришади.

— Қани энди ҳамма хонадонларда ҳам биттадан от бўлса, — дейди Ғаллаоролнинг номдор Узоқ полвони. От — одамга қанот, танага куч-қувват бағишлайди. Қишлоқнинг фазиси.

Полвоннинг мана шу гапларини фақатгина хўжалик раҳбарлари эмас, спорт комплексининг мутасадди ходимлари ҳам ҳисобга олишса яхши бўларди. Ахир отчилик соҳасини ривожлантириш учун турли мусобақалар уюштириш, ғолибларни муносиб тақдирлаш, уларга йўлланмалар бериш керак. Фақатгина кўпкариларда соврин олиш, шахсий манфаатни биринчи ўринга қўйиш билан мақсадга эришиб бўладими? Аксари ўтказилаётган мусобақалар ҳам шундан нарига ўтмаяпти-да! — Улар ҳам фақат йилига бир-икки марта — ҳосил байрамларидагина ўтказилади ҳолос!

«Бошсиз чавандоз»лардан худонинг ўзи асрасин! Отга ёмон кўз билан қарайдиган, от учун солиқ соладиганларнинг бетини тескари қилсин! Бир пайтлар ҳамма хўжаликларда отхоналар, салт миниладиган йўралар, қулунлайдиган биялар бор эди, улар тагин ўз ўрнини топсин. Ҳеч бир тўйимиз отларсиз ўтмасин! Трактор, машина бўлгани яхши, шу билан бир қаторда отнинг кучидан фойдалансак, қанчалик яхши.

Пардабой ТОЖИБОВ

Ғаллаорол

Сирожиддин САЙИД

* * *

Бу дунё эскилардан қолган эски бир ривоятдур. Умр недур бу дунёда? Бу беш кунлик саёҳатдур.

Фасл гар айни гулшандур, тафаккур хорзорида Жисм недур? Гахи обод, гахи барбод иморатдур.

Бу тақлидлар, бу такрорлар санга кор ўлмасун, эй дўст, Ки бор олам фақат тақлиду такрордин иборатдур.

Еруғ тонглар бизим рамзи ҳазин шомларда бошлангай, Туғилмоқ интихойингдур, магар ўлмоқ бидоятдур?

Сенинг бор ҳасби ҳолингни фалақда буржларинг билгай Кўнгилни қўй, кўнгил дарди туганмас бир ҳикоятдур.

Болалик

Бир шахрим бор эди менинг, дўстларим! Шахримнинг бор эди тиниқ осмони. Тиниқ осмонида қолди кўзларим, Кўзларимда қолди маънос армоним.

Дўстларим, бир шахрим бор эди менинг, Шахримнинг чанг эди қўча-қўйлари. Қўча-қўйларида ўшал шахримнинг Қайтмас бир фаслнинг қолди бўйлари.

Дўстларим, бор эди менинг бир шахрим, Бир парча ўтлоғи бор эди — яшил. Бир парча ўтлоғи ичра бир даврим — Яшил даврим қолди, дўстларим, ахир!

Чўкиб кетаётган менмасмидим у, Ким олиб чиқарди мени дарёдан? Бир дарём бор эди, дўстлар, қани у? Дўстлар, мен топмадим уни ҳаётдан.

Менинг бир дарахтим бор эди, дўстлар, Хазонлар қоплабди теғраларини. Кўз ёшга қоришиб етилган сўзлар, Дўстлар, у дарахтнинг меваларими?

ДИЛНАВО САТРАП

* * *

Менинг афтода ҳолимни сенинг тавсанлигинг айтсин, Менинг ҳузу хазонимни сенинг гулшанлигинг айтсин. Бибонларда қайслар ҳам бу янглиг куймаган эрди, Менинг кул бўлганимни, лоларух, гулханлигинг айтсин.

Тарихий ташбех

Гумбазлар — дубулга. Минорлар — найза.

Қайда қолмиш кечмиш шону дағдаға, зафар? Уйқудадир интиҳосиз ҳарбу зарбларда Сийраклашган лашкар каби қадимий шаҳар.

* * *

Қуёш янглиғ тоғларингга ботолмайман, Манглай хатин мен янгитдан битолмайман. Сен қандайин ҳуркак оху экандирсан, Тоғлар ошиб сени асло тўтолмайман.

Ворингни ҳам дунёси йўқ эттувчидур, Гул сўрасанг қўлингга хор туттувчидур. Бу дунёда ҳар неки бор ўттувчидур, Етолмайман, гардинга ҳам етолмайман.

Тақдир деган на боғ ва на саҳро экан, На сиймин йўл ва на тўзган бўйро экан. Уртаимизда оллоҳ солган дарё экан, Бу дарёдан юрак тутиб ўтолмайман.

* * *

Оқ туманлар тоғларимдан энмоқдалар, Новдаларга муз қировлар кўнмоқдалар. Хазонларга қўшилишиб тўкилди дил, Энди улар биргалашиб ёнмоқдалар. Чорбоғларнинг адоғидан осмонлардан Юлдузчалар сувга тушиб сўнмоқдалар. Чунунимдан ўзга гуллар унимоқдалар. Дунёларим рафторима кўнмоқдалар. Изгириллар ичра қолда ишқу жунон, Жунунимдан ўзга гуллар унимоқдалар. Дунё чуқур, синиқларга тўлиб ётар, Синмаганлар букун бир-бир синмоқдалар. Ошиқларнинг овозлари аста-секин Дунёларининг тубларида тинмоқдалар.

Навоий ғазалига мухаммас

Тушди энди ўзга ишқу муддаолар бошима,
Тушгани янглиғ кийин obu ҳаволар бошима.
Кўрки, ўт сочкай елу салқин саболар бошима,
Ваҳки, келтурдунг фироқингдин балолар бошима,
Ул балолардинки қочтим, келди олар бошима.

Раҳм агар бўлса ёришгай айрилиқ ойи, не тонг,
Гар ёришса ўт олиб ёнгай суву лойи, не тонг,
Ўт агар бўлса дилимнинг манзилу жойи, не тонг,
Заҳм агар бўлса бошимнинг ҳар туки сойи, не тонг,
Мунча тошким ёғдурурлар дилраболар бошима.

Тошлари дилга чўкиб, ҳаргиз ёшимдин чиқмағай,
Сўнгра доғ бўлғайлару доғлар тошимдин чиқмағай,
Бул на ишқурким таваллоси лошимдин чиқмағай,
Сарвақларнинг таманноси бошимдин чиқмағай,
Қаҳр этиб, эй шайх, синдурсанг асолар бошима.

Дард улуг хирмон бўлибдур мисли хошок жон аро,
Дил, фиғон этма, бу он кўзғолма, тингил, эй сабо.
Онгладими улки ушшоқ бахтини ёзмиш қаро:
Кўрмайин кўзлар қачон келди бошимга юз бало,
Кўр, нелар келтурди бу юзи қаролар бошима.

Не учун вақтида мен бул ўтни тез сўндурмадим?
Муҳлат ўтди — жисм аро меҳригиёҳ ундурмадим.
Жон тинар бўлди ва лекин мен они тиндурмадим,
Ишқ аро гаҳ-таҳки эл пандига бош ундурмадим,
Келди турлук-турлук ондин можаролар бошима.

Фозилу донони кўрдим кўзлари нам ақлдин,
Кўрмадим кўнгилларин шод, хотирин жам ақлдин,
Кўйгил энди, эй рафик, сен урмагил дам ақлдин,
Муддаолар бошима тушгунча ҳар дам ақлдин
Келса хушроқ ишқ тийғидин яролар бошима.

Ишқнинг ҳам бор эрур таҳдид ила ташдидлари,
Қурқитодур, оҳ, мени, кўргил, бу ишқ таждидлари,
Сиз яқин келманг, тутошгайдир бу жоним ўтлари,
Кўйида ўлди Навоий, қочти андин итлари,
Йўқ эди ўлганда ёру ошнолар бошима.

Кўҳна ғазал

Асқар МАҲКАМга

Даҳр боғида биз сеҳру синоат излаганлармиз.
Меҳр истаб вале андин риёзат излаганлармиз.

Хатолар даштида дилни бериб қўлдин, хато ўйлаб,
Изидин бир умр шарҳу шиқоят излаганлармиз.

Бу олам аҳлининг васфу вафосин истаманг биздан,
Садоқат кўйида биз ҳўп ривоят излаганлармиз.

Даҳрнинг қолган ул ранжу балосин бизга еткурманг,
Ки биз ранжу балоларни зиёдан излаганлармиз.

Агарчи норасо эрдик расолар орасида, лек
Залолат мулкида ишқдин ҳидоят излаганлармиз

Кетурмиз тоабат шундоқ, сабр жомини тутмангиз,
Қаноат эрмас асло, биз диёнат излаганлармиз.

Дуолар манзилига етгуси бир кун, дуо айланг,
Ки биз бори дуоларга ижобат излаганлармиз.

Ёруғ дунё. Соялар

Чинорлар қулайди, одамлар, лекин
Йиллар сояларини йикмайди.
Тупроқ ҳовлимизда болалигимда
қолиб кетган соям менинг ҳеч эсимдан чиқмайди.

Олапар ўлмаган —
Сояси тирик!

Ҳовлимизни қўриқлайди ҳануз кечалар.
Тунар хотирамда унинг занжири
ипак ип сингари сассиз ечилар.

Яна бир жуфт яшил толу ток бўлар эди,
ҳовлимизнинг фаввораси кеча ва кундуз,
Кесилмишлар.

Лекин улар жизғанақ ёдим
сахросига соя ташлаб турибди ҳануз.
Бедазорда шитирламай юрибди отам,
Ҳанузгача ўроғида ярқирайди шудринглар.

Йилларим, сершовқин йилларим, келиб
овоз чиқармасдан жим ўтиринглар.

Ана у сўрида ҳанузга қадар

Бир соя ўлтирар — юзлардан ошган:

— Э, сен Ойибининг неварасими,

шоир бўламан, деб шаҳарга қочган?..

Яхши-ёмонларнинг исканжасида

Одамзод тақдири гоҳ сув, гоҳ тупроқ.

Теграмга қарайман — нафаслар сийрак,

Одамлардан кўра соялар кўпроқ.

Қачонлардир шу феруза осмон остида

сочларингнинг соясига ўтирган эдим.

Энди сочлар, қўллар, кўзалар ўрнига

соянг келаверар куйдириб этим.

Бу ел — кўйлагингнинг сояси эрур,

Хонтахта қафтида қалқиб ўчар шам.

Бизлар учрашмаймиз келажакларда,

Сояларимиз сўзсиз учрашар.

Кечир мени, севгим,
Кечир, тийнатим,
Қийин кечаларда
Сени қийнадим.

Гоҳи очик-ойдин,
Гоҳида мубҳам
кўп ғам бердим сенга
кечир мени, ғам.

Хато мени танлаб
хато қилди-ку!
Қайғу мени чекиб
адо бўлди-ку!

Қайгадир жимгина
ҳордиққа кетмиш
бошидан ўтқариб
мени бу кечмиш.

Бир тонг сас бермасам
энди юкинар,
мени яшамокда
асли бу кунлар.

* * *

Ўлмас қуёш — олмос кўёш,
Яшил олам, қизғиш бардош.
Сен қолгайсан, эй қора тош,
тонглар кетар. Тонглар кетар.

Уфтон кўнгил, хуфтон кўнгил,
Рафторима энди кўнгил.
Қонимдин бир шароб сунгил —
онлар кетар. Онлар кетар.

Умр — босқон. Тарагнгайай.
Тан жавшани жаранглайай.
Жисимдин ҳар тарафларга
бонглар кетар. Бонглар кетар.

Шомлар сори бедорлашиб,
Яхши ёмондин зорлашиб —
кунлар эмас — қаторлашиб
жонлар кетар. Жонлар кетар.

* * *

Керак бўлмаганда...

Сени қай боғлардан изладим, севги,
Қайси қисматларда қолдим мен нолиб?
Керак бўлмаганда нечун бу ҳашам?
Керак бўлмаганда нечун бу толе?
Керак бўлмаганда келган бу умид,
Музларга ташлаган беҳуд ёнишлар
Нимага?

Йилларни кўргилким, энди
тоғлардай бир жойда тўхтаб қолмишлар.
Бир пайтлар мум тишлаб юрган бу устоз
керак бўлмаганда нега қўллайди?

Керак бўлган пайтда кетган жўралар

керак бўлмаганда энди ўйлайди.

Керак бўлган пайтда қуриган дарё

Керак бўлмаганда тошибди, қаранг.

Одамлар дунёни тутатиб бўлди,

Дунё деб турибди мана бу гаранг.

«Керак», «нокерак»нинг ўзи керакми?

Дўстим, қаламингни қитирлатавер.

Менимча, ҳеч кимга керак бўлмайди

керак бўлмаганда ёзилган бу шеър.

Билъакс

Мен дардни ҳеч кимдан

Кўчирмадим, йўқ.

Езганимдан кўра

Учирганим кўп.

Азалий удумни

Ким келиб бузди?

Мен гулларни эмас,

Гуллар мени узди.

Оқ пўстин кийган аёл,
Оёғингда оқ этик.
Оқ эшикдан чиқасан
Ва лекин бошинг эгик.

Қўлтериларинг оқдир,
Бўйинидаги шарфинг оқ,
Рўмолчанг оқдир. Сени
недир қийнайди бироқ.

Ишхонада билишмас
Ҳар тўнкага ҳар куни
улашмоққа мажбурсан
Оппоқ табассумингни.

Тўнкалар-чи, сен кетгач,
йириб даҳонларини
ортигдан қўйворишар
ғийбат илонларини.

Оқ пўстин кийган аёл,
Кўзаларингда қора ғам.
Оқшом уйга қайтасан,
Уйинг зим-зиё олам.

Шам ёқасан.

Даҳлизда
ўзинг каби бош эгиб
яланғоч рўзгорингга
йиғлар бир жуфт оқ этик.

Бу юпун ёлғизликни
иситолмас пўстининг.
Бир қисматки — кечалар
ёполмайди устингни.

Ўтилган йўл сабоқлари

«Шарқ юлдузи» ойнамасининг бош муҳаррири, Ўзбекистон Халқ ёзувчиси Ўткир Ҳошимов, бош муҳаррир ўринбосари Омон Мухтор, масъул котиб Носир Фозилов, бўлим мудирлари Ортик Абдуллаев жамоа аҳли билан.

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ»

ОЙНОМАСИНИНГ

60

ЙИЛЛИГИ

МУНОСАБАТИ

БИЛАН

Бу хилдаги аллаловчи алдов гаплар даври орқада қолиб кетди. Шундай деймизу ҳали ҳам ўшандай фикрлашга, иш тутишга мойил, ўша замонларни қўмсайдиган одамлар борлигини ўйлаб бирдан юрак увишади; аини пайтда одам боласи ёлгон сўзлар айтиб, ёлгонларга ишониб, ўзгаларни эса ишонтиришга уриниб, нукул юқорига, мансабдорларга таъзиму хушомад билан кун кўрадиган, шу тариқа ўзининг виждонини, инсонлик шаънини оёқости қиладиган даврлар асло қайтиб келмасин, деб дуо қиламиз.

Биз янги давр адабиётининг, янги инқилобий ойнамаларнинг бошида турган Қодирий, Чўлпон, Фитрат каби забардаст сўз усталари аъёналарига амал қилиб, ҳақиқатга тўғри қараб, журналнинг 60 йиллик саҳифаларини ҳолисона варақлайдиган бўлсак, унинг тарихи фақат ўсиш, ўлғайиш, гуллаш ва парвозлардан иборат бўлмай, аксинча, хийла мураккаб, зиддиятли, ҳатто фожий кечганлигининг гувоҳи бўламиз.

Биламизки, ўзбек адаблари «Октябрдан биз бошлacha жасорат олдик. Сўз эркинлиги олдик», деб қувонган эдилар. Дарҳақиқат, Шўро ҳокимиятининг дастлабки йилларида матбуот — рўзнома ва ойнамалар адабларининг эркин ижодий минбарига айланди, жумладан, «Шарқ», «Тонг», «Инқилоб» ойнамалари ҳар хил мафқуравий, услубий йўналишдаги адабларга ўз бағрини кенг очиб, кўнглидаги гапларни, бор ҳақиқатни дангал айтишга имкон яратиб берди. Бунинг натижаси дарҳол сезилди, озгина фурсат ичида адабиётимизда мислсиз инқилобий ўзгаришлар юз берди, янги типдаги — Оврупогази билан ўлчаганда ҳам тўлақонли реалистик шеър, драма, наслр намуналари, жумладан «Абулфайзхон», «Ўтган кунлар» сингари шоҳ асарлар яратилди, янги хилдаги адабий публицисти-

Бугунги кунда «Шарқ юлдузи» ойнамаси кириб бормаган, ундан баҳраманд бўлмаган маърифатли ўзбек хонадони йўк, деса бўлади. «Шарқ юлдузи»ни қардош жумҳуриятлардаги дўстларимиз ҳам севиб ўқийдилар, хорижий мамлакатлардаги юртдошларимиз журналнинг галдаги ҳар бир сонини интизорлик билан кутадилар. Америкадан тортиб Япониягача, Англиядан Туркиягача — барча тараққий этган мамлакатлардаги ўзбек тили, адабиёти, маданияти билан шугулланувчи мутахассислар орасида бу журналнинг нуфузи катта.

«Шарқ юлдузи» ҳақли равишда XX аср ўзбек адабиётининг кўзгуси деб ном олган. Дарҳақиқат, адабиётимизнинг кейинги 60 йиллик тараққиёти, ҳозирги кунги шу журнал билан бевосита боғлиқ.

Ойнама дастлаб ўзбек пролетар ёзувчилари уюшмасининг органи, адабиёт, санъат, танқид масалаларини ёритувчи нашр сифатида 1931 йили «Қурилиш» номи билан чиқа бошлаган, сўнг «Ўзбекистон Шўро адабиёти», «Ўзбекистон совет адабиёти», «Совет адабиёти», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» деган номлар билан аталган; ниҳоят, 1946 йилдан «Шарқ юлдузи» номини олган.

Гарчи «Шарқ юлдузи»нинг таваллуд тарихи 1931 йил май ойида бошланса ҳам ўзбек адабий журналига анча бурун замин ҳозирланган. Инқилоб арафасида, инқилобнинг дастлабки йилларида юз кўрган талай ойнамалар, айниқса «Шарқ», «Тонг», «Инқилоб» ўзбек адабий журналининг шаклланиш йўлидаги жиддий қадамлар бўлган. Худди шу журналлар саҳифаларида XX аср адабиётини янги йўналиш, янги босқични бошлаб берган Маҳмудхўжа Бехбудий, Абдулла Қодирий, Ҳамза, Садриддин Айний, Чўлпон, Фитрат сингари буюк истеъдод эгаларининг шеър ва насрий асарлари, мақолалари босилган. Эҳтимол, «Шарқ юлдузи» тарихини ўша журналлардан бошлаш тўғри бўлар...

Едимда, бундан ўн йил бурун «Шарқ юлдузи»нинг 50 йиллиги нишонланган, юбилей тадбирлари ўша давр руҳига мос равишда ғоят дабдабали ўтган эди. Киночилар ўйида бўлган тантана кўпчиликнинг хотирида бўлса керак. Ушанда бош маърузачи журналнинг ярим асрлик тарихидаги энг муҳим ҳодиса — 1938 йили унинг саҳифаларида «Посбон» деб аталган дostonнинг чиққани деб курсатди ва ўша давр иборалари билан айтадиган бўлсак, залда ҳозир бўлганларнинг гулдурас қарсақлари остида дoston муаллифига — республиканинг биринчи раҳбарига

журналдан кўчирилган, махсус муқова остига солинган ўша «нодир» асар нусхасини тақдим этди. Ўша йили ойнаманинг бутун сони шу санага бағишлаб чиқарилган эди. Ойнаманинг ўша сонини бугун қайта кўздан кечириб ҳаёлга толасан киши: наҳотки ўн йил бурун бизлар шунақа одамлар бўлган эдик, наҳотки шу тарзда фикр юритиб, ўшанақа гапларга ишониб яшар эдик?! Журналга табрик йўллаган Биринчи раҳбардан тортиб дорилфунун талабасигача, ойнама тарихига оид бош муҳаррир мақоладан тортиб кимдир уюштирган донгдор механизатор Турсуной Охунованинг «дил сўзлари»гача барча-барчаси босиб ўтилган «шода-шода» «шонли йиллар» мадҳига бағишланган; уларнинг сохта, ясамалиги шундоқ кўриниб турибди. Шу хил «дил сўзлари»га ишониладиган бўлса, журнал компартия раҳбарлигида ва оталарча ёрдамида ҳамиша тўғри йўлдан бориб вояга етган, унинг тарихи нукул сондан сонга ўсиш, «шаклан гузлашиб, мазмунан бойиб, юксалиб» боришдан иборат бўлган; у «ўз номига яраша ҳамма вақт адабиётда юксак ғояларнинг байроқдори бўли» келган; «ўзбек адабиётининг тараққиётини, гуллашини, парвозини билмоқчи бўлганлар унинг табарруқ саҳифаларини бирма-бир варақлаб чиқишлари лозим», дейилади катта бир шоирнинг табригида,

ка, адабиётшунослик, танқид шакллана бошланди. Афсуски, бундай мусавво аълобларнинг эркин ижоди бошдан-оёқ тарафашлик руҳидаги журналлар кенг рағбатланганди. «Қурилиш» журнали ана шундай нохуш бир шароитда иш бошлади. Ўзининг илк сонларидан бошлаб «Қурилиш» журналда ягона ҳукмрон синф — пролетар мафкура-сини барқарор этиш учун курашга киришди, барча «ё» синфларга, уларнинг мафкурасига қарши уруш эълон этди; «Қосимовчилик, миллатчи, руҳоний мафкураларининг сирларини очиб, миллий истиклолчилик ва капитализм унсурларининг хунук кепаталарини» кўрсатиб бериши вазифа қилиб қўйди: шу тариқа журнал ўзининг бош муқаддас вазифаси — ҳаётнинг ҳолис адабий кўзгуси бўлиш, ҳақиқатни айтиш, ифодалаш, ўз бағридан хилма-хил майл-қарашларга ўрин беришдан иборат инқилобнинг дастлабки йилларида шаклланган демократик анъаналардан воз кечиш, фақат бир ҳукмрон мафкуранинг қуроли сифатида иш бошлади. Ўзгича фаолиятига, адабий ҳодисаларга, бадий асарларга баҳо беришда синфийлик, большевистик ғоявийлик бош мезонга айланди. Ўша кезларда барча газета ва журналларда бўлгани каби бизнинг ойнама саҳифаларида ҳам «душман кидириш», «миллатчилар», «халқ душманлари», «зараркунандачилар», «муштумзурлар»ни фожия қилиш шiori остида халқимизнинг асл фарзандлари, ноёб талант соҳиблари, ҳеч қандай айби бўлмаган минглаб бегуноҳ кишиларни бадном қилувчи шафқатсиз мақолалар, қатагон дaврга хос даҳшатли ҳукмлар эълон қилинди, хусусан Чўлпон билан Фит-

ратни «пачоқлаш»га айрича аҳамият берилди. Ойнама саҳифаларида босилган аксар асарлар социализмнинг «шонли зафарлари»ни, социализм берган «бахт ва шодлик»ни мадҳ этишга, улкан қурилишлар, «қўтаринки меҳнат симфонияси»ни тасвирлашга бағишланди.

Адолат юзасидан айтиш лозимки, ўша мураккаб 30-йиллар шароитида ойнаманинг етакчи йўналишига эид равишда қатор ҳаққоний, чинакам санъат намуналари бўлган асарлар, чунончи Абдулла Қодирийнинг «Обид кетмон», Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз», Ойбекнинг «Қутлуг қон», Абдулла Қаҳҳорнинг «Сароб» каби романлари ҳам босилди.

Урушдан сўнг қайта ҳаёт бошлаган ойнама бошига оғир савдолар тушди. «Звезда» ва «Ленинград» журналлари тўғрисида қабул қилинган машъум қарор ва бу қарор муносабати билан бошланган адабиёт ва санъат дунёсидаги ур-йиқитчилик кампаниясида бизнинг ойнамамиз ҳам иштирок этишга мажбур қилинди; 30-йиллар танқидчилигига хос ўша мудҳиш анъана — ижодкорлардан, ҳар қандай ҳаққоний асардан ғоявий-сиёсий хато кидириш, уларни аёвсиз савалаш авжига чиқди. Бугина эмас, ўша йиллари журналда фаол қатнашган, кейинроқ, ифво, тухмат тўфайли номлари бадном этилиб қатагонга учраган кўплаб адилбларнинг номларини журнал саҳифаларидан, бинобарин, адабиётимиз тарихидан бутунлай ўчириб ташлашга уриндилар. Агар сиз кутубхоналарда сақланиб қолган «Шарқ юлдузи»нинг 1946—1952 йилларда чиққан сонлари таҳламлирини ва-ракласангиз, М. Шайхзода, М. Исмоилий, Шўхрат, Саид Аҳмад, Шўхрулло сингари номлар устига қора тамға босилганини, бу табаррук исмлар ўқиб бўлмас ҳолига келтирилганини кўрасиз. Бахтимизга, бу қора ишларнинг оқибати вой бўлиб чиқди, адабиёт қушандалари бу хил қора тамға билан табаррук

номларни ўчира олмадилар, аксинча бундай мудҳиш тадбирлар адабиётимиз тарихида, шундай машъум сиёсатни ўтказганларнинг ўзлари учун қора тамға, тавки ланат бўлиб қолди.

50-йилларнинг ўрталаридан бошланган ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги бурилиш, демократлашув «Шарқ юлдузи»нинг йўналишига сезиларли ижобий таъсир кўрсатди. Гарчи журнал ҳукмрон мафкура таъини ва назоратидан бутунлай халос бўлмаса-да, ҳар қолда ўзини бироз эркин ҳис эта бошлади, ҳаққоний асарларга, дадил гапларга бағридан ўрин берадиган бўлди. Энди аввалгидек фақат ғоявийликни асосий мезон қилиб олган танқид ўрнига асарларни санъат сифатида текширадиган мақолалар пайдо бўла бошлади; 60-йиллари эълон этилган «Уфқ», «Олтин зангламас», «Қора кўзлар», «Эрк», «Муқаддас», «Чинор», «Умид», «Баҳор қайтмайди» каби асарлар орқали журналнинг халқ орасидаги обрў-эътибори ғоят ошди, нусхаси 18 мингдан 100 мингга қадар кўпайди. 70-80-йилларда адабиётимизда пайдо бўлган деярли барча яхши асарлар унинг саҳифаларида босилди. Албатта, бу йилларда ҳам журнал фаолиятида кўпгина камчиликлар, бирёқламликлар содир бўлди, чунончи асарларни уларнинг муаллифлари мансабига қараб баҳолаш, «Кичик ер», «Қуриқ» типидagi адабиётга алоқаси йўқ «асарлар» шайнига ҳамду сано ёғдириш, гоҳо ҳаққоний, чинакам санъат асарларини ўринсиз танқид остига олиш ҳоллари ҳам бўлди.

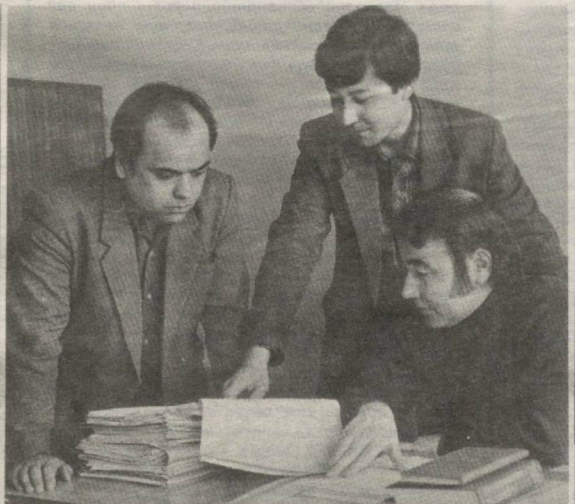
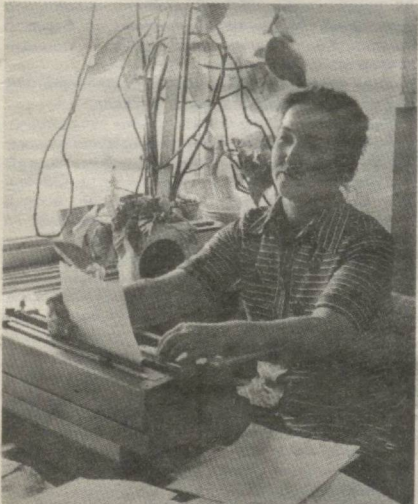
Мен ўн беш йилдан бери журнал тахрир хайъати аъзоси сифатида «Шарқ юлдузи»нинг ички ҳаётидан қисман хабардорман. Муҳаририят ходимларига осон тутиб бўлмайди. Яқин-ақинларгача юқори идораларда ўтирадиган адабиётга мутлақо алоқаси бўлмаган, аммо лавозимига кўра журналга мутасадди саналган кимсалар бўлиб-билмай унинг ҳар бир ишига аралашаварди. Дадил ёзилган,

ҳаққоний, одатдаги қолипларга тушмайдиган асарларни ўтказиш осон эмасди. «Олтин зангламас», «Юлдузли тунлар», «Авлодлар дово»ни, «Истамбул фожиаси» каби асарлар қанчалар машаққат билан дунё юзини кўрганлигини ҳамма билармайдими...

Сўнгги йилларда қарор топа бошлаган ошкоралик, демократия, фикрлар хилма-хиллиги шарофати тўфайли журнал инқилобнинг дастлабки йилларида шаклланган анъаналарга қайтмоқда, унинг саҳифаларида тор синфий манфаат эмас, умуминсоний қадриятларни ардоқлаш, халққа етказиш бош мақсадга айланмоқда; адабиётимиз, маданиятимиз, умуман халқимиз тарихи ҳақидаги бор ҳақиқатни ҳолис туриб бор ҳолича тиклашдек хайрли ишга қўл уришмоқда. Қуруни каримнинг ҳозирги ўзбек тилидаги маъно таржимаси, пайғамбаримиз ҳадислари, Ясавий, Сўфи Оллоёр асарларидан намуналар, «Темур тузуқлари», «Дукчи эшон воқеаси», Чўлпон, Фитрат асарлари — шу хилдаги маънавият хазиналарининг халққа қайтарилиши маданий ҳаётимизда катта воқеа бўлди. Бугунги адабиётимизда пайдо бўлаётган хилма-хил йўналишдаги ҳаққоний, юксак инсонпарварлик руҳи билан йўғрилган ҳар қандай бадий юксак асарга журналнинг бағри кенг очик.

«Шарқ юлдузи» босиб ўтган 60 йиллик йўлнинг энг муҳим сабоги шуки, адабий журнал тор синфий, мафкуравий мақсадларга эмас, умуминсоний қадриятлар манфаатига хизмат этган, ҳолис ниятли хилма-хил маслак, йўналишдаги адилбларнинг эркин ижодий минбарига, халқ ҳаётининг, миллий адабиётнинг ҳаққоний кўзгусига айланган тақдирдагина тарих, адабиёт олдидаги бурчини ҳалол адо эта олади, келажак авлодлар олдида юзи шувут бўлмайди.

Умарали НОРМАТОВ,
профессор.

«Шарқ юлдузи» ойнамасининг муваффақияти бир жиҳатдан тажрибали мати нусхаловчи Фарида Ҳайдаровага ҳам боғлиқ; Еш қалам аҳиллари — Юсуф Абдуллаев, Исажон Султоновлар, ойнаманинг етакчи ходими, шоир Икром Отамуродов билан; таниқли ёзувчилар Турсун Иброҳимов, Муроджон Мансуровлар ижоди мана шу даргоҳда қамол топган.

Сураткаш Р. Нуринобоев

Душан ФАЙЗИЙ

БОРМИСАН, ЭРКИНЛИК!

М

арказий газеталарда: минглаб-юз-минглаб гектар майдонларда (Россияда, Украинада) галла, лавлаги, картошка ва бошқа экинларнинг ҳосили йиғилмай-терилмай қор-ёмғир остида қолиб кетгани хабар қилинмоқда. Миллион-миллион тонна халқ ризқи-рўзи далада қолиб кетиб, шуни йиғиб олишни ташкил қилолмаган давлат ва раҳбар ҳақида нима дейиш мумкин? Бу қанақа давлат-у, қанақа раҳбар? Бир қария тутаб кетганидан айтди: Бунчалар биз укувсизмиз? Уйи куйиб кетсин лоқайдликнинг, укувсизликнинг! Мен қариянинг сўзига қўшимча қилдим: Тартибсизликнинг! Эгасизликнинг! Қайси туманга борманг мевали боғлар қаровсиз (сүвсиз, ишловсиз, ўғитсиз, пардозсиз) ҳолда, ҳатто мевасини териб оладиган одам ҳам йўқ. Шунинг учун ҳам кўнгина жамоа хўжаликлари олма, беҳи, шафтоли, ёнғоқ, pista-бодом, ўрик кабилар ўрнига помидор, бақлажон, қарам топшириб давлат даражасини удралайдилар. Майли улар ҳам керак.

Шу ўринда яна бир муҳим соҳага диққат қилайлик: деярли барча барча хўжаликларда ҳам ердан фойдаланиш кўнгилдагидек эмас. Экинзорлар орасида, айниқса, чўл ва дашт томонларда экинмай қолиб кетадиган оралик, ерлар ҳам анчагина. Сувли ва кишга ярайдиган бундай ерларга эътиборсизлик, уларни партов қилиб қўйиш жиноятдир. Бундай ҳолат деҳқончилик маданиятининг нақадар ноқорлигига далилдир.

Самарқанд вилоятининг Қўшрабод туманида бир кишлоқ ўқитувчиси билан гаплашиб қолдим. Менинг: «Тирикчилик қандай?» деган саволимга: «Асосий даромадимиз томорқанинг бўйига, яхши келган йиллари икки ярим, уч тоннагача майиз қўритаман», жавоб қилди ўқитувчи.

— Томарқангиз катта экан-да?

— Бир танобдан сал кўпроқ.

Ҳисоб-китоб қилиб кўрсангиз, шахсий узумзор билан жамоа хўжалиги узумзорларидан олинадиган ҳосил жуда катта фарқ қилади. Демак, жамоа хўжаликлариде узум ҳосилдорлиги ақлга сиғмас даражада пастдир.

Жамоа хўжаликлариде ҳосилдорлик пастлигига яна бир мисол. Булунғур туманининг ўша юқорида эслатганимиз, хўжалигида бир далада корейслар пиёз йиғаётганига дуч келдик. Ҳосилдорлик билан қизиқганимизда, бу йил пиёз яхши бўлгани, ҳар гектаридан 400 центнердан ҳосил олишадиганини айтишди. Мен шу пайт ҳайрон қолиб, ёнимда турган совхознинг бош агрономига қарадим.

[Давоми. Боши ўтган сонда]

— Ҳа, булар шартнома асосида ишлашади, гаплари тўғри,— деди агроном.

— Узларинг ҳам жамоада пиёз экасизларми?

— Ҳа, биз ҳам экамиз. Бу йил ўртача 4 тоннадан тушапти...

Қаранг: ўн барабар фарқ қилапти. Ҳосилнинг онаси — меҳнат деганлиги шу-да!

Агар ерга чиндан ҳам ғамхўрлик қилинганда, ҳосилдорлики ҳеч бўлмаса икки барабар оширилганда эди, вилоятнинг Хатирчи, Каттақўрғон, Самарқанд, Қўшрабод, Пойарик, Ургут, Булунғур каби туманларида кўплаб даражада юқори сифатли, харидорбоп узум ҳосили олса бўларди. Самарқанд майизининг ишқибоз харидорлари фақат Иттифоқимизда эмас, балки ҳорижий мамлакатларда ҳам кўплаб топилади. Бунинг устига саноат корхоналарида, шаҳар ва кишлоқ қурилишларида ва яна ўнлаб соҳаларда ишлаш учун одам топилаётган, биз бўлсак: «Жумҳуриятда ишсизлик авжига чиқаяпти», деб жар солаёلمиз. Қани мантиқ? Қайси бирига ишонинг керак? Очик айтиш керакки, биз одамларда, айниқса фарзандларимизда: «Иш билмасдан ҳам яшаса бўлади», деган кайфият оло қилдик.

Немислар энг қадимги диний китобларидан бирида: яхши яшаш учун, яхши ишлаш керак, деб ёзиб қўйишган экан.

1988 йили Москвага келган АҚШ хотин-қизлар уюшмасининг вакили ўз юртига жўнаш олдида Марказий телевидение мухбирининг саволига жавоб тарзида: «Сизлар россиячисига ишлаб, америкачисига яшашни хоҳлайсизлар. Бундай бўлиши мумкин эмас, бу — хомхаёл», деган эди.

Фожиямизнинг бир ёғи ана шу хомхаёлга боғлиқ. Инсон яшаш учун, меҳнат қилиш учун яратилган. Ҳазрати Навоий меҳнаткаш, фидойи деҳқонни кўкларга кўтариб мадҳ этган эди, унинг яратганини тирикчилик манбаи, деган эди.

Ишсизлик ва ишқамсликларнинг илдици қаред?

Раҳбарият ўзи учун яратилган тўраларга хос ҳаёт тарзи, нуфуз ва мўл-қўл имтиёзлар тўлкинида ғарқ бўлди, элу юртни ўз ҳолига ташлаб қўйди, дунёда интизом, меҳнат ва талабчанлик борлигига бефарқ бўлди.

Бундай бошбошдоқлик, ўзибўларчилик, хўжасизликларнинг на боши, на охири кўринмас калава бозорини кўрган фуқаро дангасаликка мойил бўлди, оч ва яланғоч бўлса ҳам ҳаёсизларча етиб яшашни афзал билди. Қўйбатда кийишга кийим, ейишга нон топилмайдиган ҳолатгача етиб келдик. Бунинг устига, деҳқонга, ишчига пул бермасдан текинга ишлатдик. Бу ҳам — фожия!

Шу кунда жумҳурият олдида турган сонсиз-саноқсиз вазифа ва юмушларни бажариш учун бизга, ўлкамиз Президенти айтганидай, минглаб, балки ўнминглаб иқтидорли, билимли, ишнинг кўзини биладиган мутахассислар керак.

Бунинг учун ёшларни ўқитиш, тарбиялаш, асосий юкни елкасида кўтарадиган миллий кадрлар тайёрлаш лозимдир.

Мустақил бўлишнинг яна бир шarti шудир.

Шу ўринда айтиб ўтайки, ҳамманинг олим, инженер, даҳо бўлиши шарт эмас, ёшт тарадиган, ер ҳайдайдиган, қуй боқадиганлар ҳам керак. Ўтмишда бир донишманд: ҳар юз ўқувчидан бир яхши муаллим, ҳар минг талабадан бир яхши олим чиқади, деган экан. Ибратли сабоқ.

Демак, ҳамма ўқувчиларнинг ҳам ўн бир йил ўқиши, ҳамманинг ҳам олий даргоҳларга кириши унчалик зарур эмас. «Оз бўлсин-у, соз бўлсин!» қабилида иш тутиб, сифатга, иқтидорга эътиборни қаратиш лозим. Айтиш керакки, жумҳуриятимизда ёшларни касбга йўллаш ишлари ҳали кўнгилдагидек эмас, шундай экан, жумҳуриятдаги касбга йўллаш марказларини қўллаб-қувватлаш, ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш зарурдир.

Мулоҳазамизнинг ниҳоясида яна бир фикрни баён этсак. Халқимизда: «Юз ишчига бир бошчи», деган гап бор. Бизнинг кунларда эса: «Юз ишчига юз бошчи», деб бемалол айтавериш мумкин.

Тўғри, раҳбарсиз, бошлиқсиз қийин албатта. Лекин ҳар бир нарсда меъёр бўлиши керак. Ўзингиз ўйлаб кўринг: мамлакатдаги 290 миллион аҳолининг ҳар 26 тасидан биттаси далада ишлайди. Бир кишининг топан нонига 25 киши шерик. Бизда далада ишловчилар сони дунё ўлчовларидан қарийб 4 барабар камдир. Ҳа, «қора», меҳнат қилиб нон топадиганлар оз-у, раҳбарлар кўп.

Энди иккинчи қирра: ҳорижий мамлакатлар билан борди-келдиларимиз хусусида:

Ўзбекистон «Буюк ипак йўли» устидадир. Испаниядан бошланиб Хитойгача чўзилди кетган бу қадимий карвон йўли ўнлаб мамлакатлар ва шаҳарларни, жумладан Ўрта Осиёни ҳам бор бўйига кесиб ўтади, унинг асосий шаҳарлари ва кентларини қўшни юртлар ва элатлар билан боғлаб туради.

Бинобарин, Ўрта Осиёнинг Испания, Франция сингари Ғарб мамлакатлари билан бўлган муносабатлари тўғрисида гапирмаганда ҳам, Туркия, Эрон, Афғонистон, Ҳиндистон, Хитой каби қўшни мамлакатлар билан яқин муносабатларда бўлганлигини, бунда «Буюк ипак йўли»нинг беқиёс аҳамиятини таъкидлаб ўтиш керакдир.

Ўрта Осиё халқлари, жумладан ўзбеклар ҳам ҳеч бўлмаганда, Искандар Зулқарнайн замонидан бу ёғини олгандаям не-не тарихий воқеаларни, не-не босқин-у қирғинларини бошидан кечирмади. Шу асрлар давомида тақдир уларга нени раво кўрган бўлса, ҳаммасини кўришди. Искандар босқини-ю, араб истилоси, Сосоний ҳукмдорлар-у, Чингиз лашкарлари, Нодиршоҳ қирғинлари-ю, Чоризм мустамлакичлари... Бу юртга кимлар босиб келмадию, кимларнинг бурни қонаб кетмади дейсиз?

Минг ўлиб, минг тирилган халқ бир қўлида

кетмон, бир қўлида қилич билан бўлиб кечира-верди, тирикчилик қилаверди. Бу масканда истиқомат қилаётган бошқа халқлар сингари ўзбеклар ҳам азалий қўни-қўшинлар билан доимий ҳамкорликда, борди-келди қилиб, керак бўлганда оғани бўлиб яшаганлар.

Бу ёғи Урта Ер денгизидан тортиб, у ёғи Чин-Мочин сарҳадларигача бўлган ушбу улкан масканда яшовчи халқларни фақат чегаралар, дарё-ю саҳролар эмас, балки қадимий тақдирдошлик ҳам бир-бирлари билан боғлаб келгандир. Шу боисдан ҳам уларнинг тарихи, фан ва маданияти, санъат ва адабиёти, муסיқаси ва меъморчилиги, шунингдек урф-одатлари, турмуш тарзи ҳам бир-бири билан муштарак ва тақдирдошдир.

Ана шу заминда бунёд этилган, оламга кўз-кўз қилса аргизулик жаҳоний илм ва маданиятда ўзбекларнинг ҳам салмоқли, мақтанишга лойиқ хиссаси мавжуддир. Бунинг биз Самарқанд-у Бухорода, Ҳирот-у Қобулда, Деҳли-ю Аграда бунёд этилган, равақ топан бекиёс илм-фан, меъморчилик обидалари тисолида; Қоҳира-ю, Бағдод, Техрон-у Қарачи, Истамбул-у Деҳли сингари шаҳарларнинг музохона-ю кутубхоналарида манзил топан минглаб нодир буюм ва ашёлар мисолида кўршимиз мумкин. Бизнинг ҳали Мўғилистон, Хитой, Оврупонинг Лондон, Париж, Берлин, Вена сингари шаҳарларида сақланаётган минглаб тарихий қимматга эга бўлган асл бойликларимизга қўлимиз етганича йўқ.

Тарих тақозоси билан халқимиз даҳоси туфайли бунёд этилган мўъжизавий дурдоналар бир ёғи Эгей қирғоқлари-ю, Миср, Ҳинддан тортиб, бир ёғи Хитой-Мўғул ерларигача бўлган улкан заминда сочилиб ётмишдир.

Баъзи бирларига диққат қилинг: Туркияда Улуғбек кутубхонасидаги камёб китоблар-у, Самарқанд расадхонасининг илмий хазинаси (уларни Али Қушчи ўзи билан олиб борган деган тахминлар бор) ҳамда Али Қушчи илмий мероси, яна қанчадан қанча илмий, адабий китоб ва манбалар (масалан, Аҳмад Ясавий, Алишер Навоий ва бошқалар ҳаёти ва ижодига оид) Миср, Ироқ, Покистон, Эрон, Сурия шаҳарлари музохона ва кутубхоналарида сақланаётган минглаб турфа хил ашёлар (масалан, араб истилоси, Эрон шохларининг (Нодиршоҳ) босқинлари даврида олиб кетилган) Ҳинд ерида бунёд этилган — Деҳлидаги Лаъл қалъа, Маскиди Жоме, Аградаги Тожмаҳал, Бобур, Ҳумон, Шохжаҳонлар даврида яратилган кўплаг меъморчилик обидалари, Мўғул ва Чиндаги сон-санокчис илмий-адабий манбалар; ва ниҳоят Ҳирот, Қобул, Астрабод, Балх сингари шаҳарлардаги сарҳисоби оламга татирли маънавий дунёмиз... Қай бирини эслайсиз-у, қай бирини айтасиз?

Ўзбекларнинг чегарадош юртлар билан ҳамкорлиги хусусида гап кетар экан, шу биродарлик ришталарини Афғонистон мамлакатини мисолида баён этиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Ўзбек ва афғон халқларининг дўстлик ва ҳамкорлик алоқалари узоқ тарихга эгадир. Ҳеч бўлмаганда, темирйиллар давидан бу ёғини олгандаям, шунинг ўзи олти юз йиллик тарихдир.

Авалло айтиш керакики, Темирйиллардан олдин ҳам ҳозирги Афғонистон ерида афғонлар билан бир қаторда ўзбеклар, туркманлар, эронийлар ва бошқа ўша юртининг туғма аҳолиси бўлиб қоришиқ ҳолда яшаб келишган, бир мамлакат тагли-жойли фуқароси сифатида ҳамкорлик, ҳамюртлик қилишган. Масалан, қомусий билимлар соҳибни Абу Али ибн Сино ота-боболарининг маскани бўлиши Балх (Термиздан 70 қақирим) вилоятида асосан турк (ўзбек) қавмлари истиқомат қилиб келишгани маълум.

Юқорида айтганимиз ошна-оғайничилик, ҳамкорлик Темир замонида, аиникса маркази Ҳирот бўлган Хуросон давлатида янада ривож топан, мустаҳкамланган.

Темир вафотидан кейинги даврда, аввал Шохрух, кейинроқ эса Ҳусайн Бойқаро подшоҳлик қилган йилларда Хуросон диёридаги ижтимоий-сиёсий, маънавий-маданий тараққиёт ўша ерда истиқомат қилган турли мамлакат фарзандларининг муштарак ҳаёти, меҳнати,

турмуш тарзи ҳамкорлиги маҳсулидир.

Кейинчалик, маркази Қобул шаҳрида бўлган Бобур давлати хусусида гапирганда ҳам, худди шундай фикрларни баён этиш мумкин.

Худди шу йиллари, ундан кейинги замонларда ҳам ўзбеклар билан афғонларнинг ўзаро борди-келдилари, савдо-сотиғи, ҳамкорлиги тўхтаган эмас. Урта Осиёнинг Бухоро, Самарқанд, Хоразм, Кеш, Андижон, Термиз, Қарши вилоятлари афғон юрти билан доимий алоқада бўлганлар.

Утган асрнинг энг аянчли қусурларидан бири — мустамлакачилик сиёсатининг давом этганидир. Бу сиёсатнинг аламини Урта Осиёдаги бошқа халқлар қатори ўзбек халқи ҳам тортиди. Биз уни: «ихтиёрий қўшилиш», «қулликдан овоз этган халоскорлик», «эркинлик бахш этган ҳомийлик» деган турфа номлар билан атасак-да, аслида у мустамлакачиликнинг худди ўзгичаси эди! Чор Россияси Туркистон улқаси халқларини, жумладан, ўзбекларни ҳам мустамлака фуқаросига, юртини эса Россия учун хомашё манбаъига айлантирган эди.

Уша йиллари инглиз мустамлакачиларидан ҳадиксираган Чор Россияси Туркистонни Афғонистондан узоқлаштириш чораларини кўргани маълум. Шунга қармасдан, Октябр инқилобигача ўзбеклар юртига бемалол, худди ён қўшинининг уйига бортандай борди-келдини давом эттириверадилар.

1917 йилдан сўнг, аиникса 1920 йили Бухоро амирлиги мағлуб этилгандан кейин инқилобий ҳокимият афғон ва ўзбек халқларини бир-биридан узоқлаштирди. Кейинчалик икки қўшни халқ ўртасида «Хитой девори» тикланди, чегаралар беркитилди. Афғонлар томонини биллаимиз-у, Шуғролар томонидан қурол тутган посбонлар қўйилди, одам-ку одам, ҳатто қуш ҳам учиб ўтолмайдиган бўлди. Гарчи чегаралар туташ бўлмаса ҳам Ўзбекистон-Туркия, Ўзбекистон-Эрон, Ўзбекистон-Ҳиндистон, Ўзбекистон-Хитой (Қашқар вилоятлари) халқлари бир-бирлари билан алоқада эдилар, улар орасига ҳам нифоқ солинди, Пантүркизм, Панэронизм, Панарабизм, Космополитизм деган бўлмағуқ сафсаталар ўйлаб топилди! Модомики, Эрон, Ҳиндистон, Туркия, Хитой мамлакатлари капиталистик тузумда яшайтган эканлар, демек улар ўзбекларнинг дўсти эмас, капитализм кишилари билан социализм кишилари бир-бирларига дўст бўлолмайдилар, улар бир-бирига душман, вассалом.

Биз юқорида тақдирнинг тақозосига кўра, ўзбек қавми Афғонистон билан чамбарчас боғлиқ экани ҳақида айтиб ўтдик. Оқибат шу бўлдики, бундан бўён шуғролар фуқароси, жумладан ўзбеклар ҳам афғон ерига қадам қўяр экан, афғонлар энди бизни қўлда қурол билан қаршилайдиган бўлишди.

Қачон энди биз ўзбеклар афғон диёрига бемалол бориб, аждодларимиз хок-пойларини зиёрат қилиб келадиган бўламыз, бунинг худо билади. Масалан, шу қулларда ҳар бир ўзбек буюқ мутафаккир Алишер Навоий таваллуидининг 550 йиллик қултуғ тўйи қунида шoir қабрига гуладста қўйишни истаиди. Ҳиротга бориш имкони бўлмаса? Нима қилиш керак?!

Модомики, биз мустақил жумҳурият бўлиб, ўз тирикчилигимизни ўзимиз кўрадикан бўлсак, жумҳурият Президенти ва ҳокимият афғонлар ва бошқа Туркия, Эрон, Ҳиндистон, Хитой, Ироқ, Покистон каби мамлакатлар билан музокаралар бошлаб, ўртадаги гина-гузориларни олиб ташлаб, қўшничилик ва дўстлик ришталарини қайтадан боғлаш, алоқаларни тиклаш керак. «Буюк ипак йўли» даги борди-келдилар яна давом этиши, ёпилган дарвозалар очилиши, ҳар қандай тўсиқ ва чеқашларга барҳам берилиши керак.

Биринчи навбатда жумҳуриятнинг иқтисодий эҳтиёжларидан қикиб, савдо-сотиқни, тенг ҳуқуқлилик асосида турли айрибос қилишларни, ўзаро ҳамкорлигини йўлга қўйиш керак. Энг муҳими нону туз қўйилган қардошлик дастурхони ўртада доим очик туриши лозимдир.

Шундай қилиш керакики, яқин келажақда «Буюк ипак йўли» ёнида Тошкент-Истамбул, Тошкент-Техрон, Тошкент-Ҳирот, Тошкент-Қобул, Тошкент-Деҳли, Тошкент-Бағдод, Тошкент-Пекин деган поездлар юрадиган, тайёра-

лар учадиган бўлсин! Ахир, бу икки томон учун ҳам қони фойда-ку! Бу тараққиёт ва маърифат-ку! Қани энди биз маънавий дунёмизнинг бир бўлаги бўлмиш Ҳирот шаҳрига бемалол бориб келадиган бўлсайдики!

Ўз навбатида улар ҳам — турклар ҳам, эронлар-у, афғонлар ҳам, хиндилар-у, араблар ҳам, хитойлар-у македонияликлар ҳам келиб-кетмишин! Халқлар инсонларга хос ҳамкорлик қилишини, дунё янгилансин, инкишоф ва эркинлик камол топсин! Бунинг нимаси ёмон, айтингчи, нимаси?! Улардаги яхши нарсалардан, ҳаёт ва тараққиёт тарзидан биз андоза олайлик, улар ҳам шундай қилишин!

Нега шимолда Оврупо мамлакатларининг бир бутун, «умумий уйи» — хонадонни бўлар экан-у, Жанубда Осиё мамлакатларининг шунақа ҳамма учун муштарак «умумий уйи» бўлмас экан! Ахир бу қайта қуришнинг, янги замоннинг долзарб талаблари эмасми?!

Ҳа, шундай!

Хорижий мамлакатлар билан яхши қўшничилик муносабатларимизни йўлга қўйиш яна шунинг учун ҳам керакики, у ерларда кўплаг ҳамюртларимиз истиқомат қилишади, уларнинг ақсарий қисми турли хил сабабларга кўра бир замонлар кетиб қолишган оғиниларимиз. Масалан, Афғонистон, Туркия, Саудия Арабистони, Миср, Йордания, Сурия, Хитой, АҚШ, Германия ва бошқа мамлакатларда қанчадан-қанча ватандошларимиз яшайтгани маълумдир. Баъзи бир маълумотларга қараганда, биргина Афғонистоннинг ўзида икки миллиондан кўпроқ ўзбеклар тирикчилик қиладилар.

Шу йилнинг баҳорига Саудия Арабистонидан ўлкамизга меҳмон бўлиб келишган ҳамюртларимиз Шайх Абдул Маъжид Намангоний ва Собир қори Ҳасан ўғли ватандошлар билан бўлган мулоқотлар, кўрган-кечирганларидан олган таассуротлари асосида қуйидагиларни баён қилишди: «Ватанимиз Туркистон ҳақида ота-оналаримизнинг ҳикояларидан эшитар эдик. Бу ҳикоялар шу қадар миямизга сингиб кетган эдики, мана бугун Ватанимизга ўзига келгач, бизда ҳеч қандай ётсираш сезилгани йўқ».

Ватан туйғуси хусусида гап кетар экан, бир пайтлар замоннинг қусури оқибатида ўз юртидан бадарга этилган қрим татарлари, месхети турклари ва бошқа элат халқларининг ўз юртига қайтиш ҳақидаги эзгу ниятлари тақдирлашга лойиқ ҳақиқатдир.

Бундан бир неча вақт муқаддам Афғонистон ерида бўлганимда Қобул дорилфунунининг талабаси Муҳаммад Расул билан мулоқотда бўлгандик. Муҳаммад Расул Ҳирот вилоятидан эканини, уларнинг оилалари асосан қорвачилик билан шуғулланиши, ота-боболари ўша йигирманчи йилларда Қарши шаҳридан келиб қолганликлари айтиди. Ва ниҳоят: «Имкон, бўлса, биз ўз юртимизга қайтсак, ҳеч бўлмаганда оғаниларимиз билан борди-келди қилсак», деган эди.

Шу ўринда ҳақиқи Собир қорининг қуйидаги сўзларига диққат қилайлик! «Биз боболаримизнинг ватани Туркистонга йўлга чиқар эканмиз, бир неча кунлаб уйларимизга қариндош-уруғлар йигилишди. Улар кечалари ухлашмади. Ватандан бир сиқимдан тупроқ олиб келишн биздан ўтиниб сўрашди. Мана шулар ҳақида уйлар эканмиз, мамлакатларимиз ўртасидаги дўстлик алоқалари янада мустаҳкамлашни лозим» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 27 апрель, 1990 й).

Бир пайтлар ҳар хил сабабларга кўра, ўз юртидан жудо бўлиб, хорижга кетиб қолган ҳамюртларимиз ўз эллари, қавму қариндошлари билан қовушишни, Ўзбекистонга қайтишни истайдилар. Балким, ўз мустақиллигига эришайтган жумҳуриятимиз, унинг Президенти биздан олисдаги ватандошларимизга юртга қайтиб келиш учун имконият яратиб беради!

Бунинг учун табиийки, жумҳуриятимизнинг мамлакатларда элчихоналари, ваколатхоналари, расмий алоқа марказлари бўлиши керак. Шундагина биз у ерлардаги миллион-миллион юртдошлар билан бевосита алоқа ўрнатишимиз мумкин бўлади.

Амир Темурнинг мангу обидалари

Амир Темур-Темур ибн Тарағай Баҳодир 1336 йилнинг 9 апрелида ҳозирги Қашқадарё вилоятининг Яккабоғ туманига қарашли Хўжайлғор қишлоғида таваллуд топди-ларким, бу билан ўзбек халқи ҳаётида, умуман Туркистон халқлари ҳаётида ва бутун дунё тарихида муҳим воқеа юз берди. Яъни бу муҳим сана буюк темурийлар салтанатини вужудга келтирган кун бўлди.

Темур ва темурийларнинг нафақат Туркистон ҳудуди, бинобарин, бутун дунё маданиятини ривожлантиришда улкан ҳиссалари бор. Бу сулолага мансуб арбоблар қаерда бўлсалар, ўша маконни обод қилиб, кўплаб бинолар, боғлар, масжид ва медресалар, қўрғонлар яратганлар. Мусулмончиликда кимки масжид ва медресалар курса, қилган гуноҳларидан холи бўлади, деган нақл бор. Агар биз темурийлар бунёд этган обидаларнинг сонини санаб ўтадиган бўлсак, саногога етолмаска керак. (Афсуски буларнинг кўплари ҳозирга қадар етиб келмади ёки айни пайтда хароба ҳолида). Демак Темур ва унинг авлодлари амалга оширган ишлар асосан сабобдан иборат бўлган. Демак, медреса, масжид, истироҳат боғлари, кутубхоналар қуришда, эл-улуснинг маънавий дунёқарашини шакллантиришда Темур ва темурийларнинг хизматлари бениҳоя катта бўлди.

Қўриб турибдики, маданий ёдгорликлар бунёд этиш Амир Темур ёки темурийларнинг эзгу ишлари экан. Улар ислом маданиятига зўр эътиқод билан ёндошганлар, ўз миллатининг равнақи учун, мустақиллиги, диёнати учун курашганлар.

Амир Темур даври маданий меросини ўрганишда у қурдирган масжид ва медресалар алоҳида ўринни эгаллайди.

XIV асрнинг охирига келиб Самарқанд Амир Темур салтанати пойтахтига айланган унинг ўзи Самарқандни барча давлатларнинг пойтахтларидан обод ва ҳашаматли бўлишини режалаштирди. Шаҳар янги истеҳком девори билан ўраб олинди ва унинг ичида меъморилик ишлари авж олдирилди. Темурнинг кўрсатмаси билан тор ва эски зич солинган кўчалар, паҳса иморатлар бузилиб, катта йўللар, майдонлар, обидалар қурилди. Жамоат иншоотларидан ҳаммом, карвонсарой, бозор растаси, тим кабилар барпо қилинди. Шаҳар атрофида боғу роғлар, саройлар бунёд этилди. Шаҳарнинг марказидан унинг асосий Оҳаний дарвозасигача кенг савдо кўчаси очилди. 1399 йилнинг май ойида (ҳижрий 801 йил) шу дарвозадан сал наридаги эски масжид ўрнида янги Жоме масжиди Амир Темурнинг кўрсатмасига биноан қурила бошланган эди. Бутун куч амир фармонини бажариш учун сафарбар қилинади.

Урта аср шаҳари ҳаётида Жоме масжиди муҳим жамоат аҳамиятига эга эди. Бу ерда жумъа намозиға ҳамма келар эди. Бу даврга келиб, Сароймулкхоним Амир Темурга тенглашмоқ ёки рақобат қилгандек, янги бунёд бўлаётган Жоме масжидининг рўпарасида у ҳам жозибали ва улғувор медреса қурди-роқни ният қилади.

Самарқанднинг кўрки бўлган «Бибиҳоним» XIV аср охирига бориб, Шайбонийхонлар сулоласининг охири хонларидан Бухоро амири Абдуллахон II (1534 — 1598)нинг буйруғи билан тағ-туғи билан бузиб юборилган. Ундан ҳозирда фақат масжиднинг рўпарасидаги кичик мақбарагина сақланиб қолган. Мақбаранинг олд томони чиройли, ранг-баранг безаклар билан безатилган. Баъзи ерларида қизил мевали дарахтларнинг расми ҳам ишланган. Мақбара даҳмасига ташқаридаги махсус эшикдан кирилган. Даҳманинг деворлари ҳам қошинлар билан безатилган. Даҳма ичида тош тобут сақланиб, унинг ичида антропологларнинг фикрича, чамаси 60-70 ёшлардаги аёлнинг мўмиёланган жасади жойлашган. Бу, олимларнинг фикрича, Бибиҳоним дафн қилинганлигини ифодалайди. Мўмиёлаш эса Урта Осиёдаги дафн расми-русумларида учрайди-ган биринчи ҳодисадир.

«Бибиҳоним» масжидида олиб борилган архелогик кидурув ишларининг натижаси шуни кўрсатадики, ундан бузилиб, кўмилиб кетган 400 дан ортиқ мрамрар устунларидан фақат бир нечтасигина топишган экан. Ерга мрамрар палахсалар ётқизилган. Масжид бурчакларида баланд миноралар бўлган (баландлиги 18,2 м.). Масжид зилзилалар, эътиборсизликлар оқибатида аста-секин нураб, емирилиб вайрон бўла бошлаган, унинг фақат шимоли-ғарбий минорасининг пастки қисмигина сақланиб қолган. Масжид пойдевори харсанг тошлардан, деворлари эса ўша даврнинг энг гўзал ва пиш-қиғишларидан ишланган. Ҳозирда «Бибиҳоним» масжидининг қолдиқлари (бўлаклари) бор бўлиб, булар масжид ҳовлисининг тўрида меҳробли ва баланд пештоқларидан иборат бино, икки тарафида эса унинг кичик нуҳаси, пойида масжиднинг иккига бўлинган пештоқи ва юқорида айтиб ўтилган шимоли-ғарб-даги минорадан иборат. «Бибиҳоним» масжиди ҳовлисининг ўртасида мрамрар тошдан ясалган улкан ЛАВҲ бор. (ЛАВҲ — қуёвон қироат қилинадиган махсус курсидир). Ушбу лавҳни Амир Темурнинг набираси Мирзо Улуғбек XV асрнинг ўрталарида ятсатган.

Лавҳга шундай сўзлар битилган:

«Султон азим, олий ҳимматли Ҳоқон, дин-диёнат ҳомиysi, Ханафий мазҳабининг посбони, аслзода султон, ибн султон амири мўмин Улуғбек Гурагон».

Самарқанд шаҳрида темурийлардан қолган яна бир шундай ёдгорликлар мажмуи борки, уни «ШОҲИЗИНДА» ансамбли деймиз. («ШОҲИЗИНДА» — «Тирик шоҳ» маъносини бера-

ди.) Бу ансамбл Афросиёбнинг жанубида, қаб-ристондаги мақбаралардан иборат. Ушбу мақ-бараларнинг энг қадимийси — ҚУСАМ ибн АББОС мақбарасидир. Қусам ибн Аббос ислом динининг асосчиси, пайғамбаримиз Мухаммад Мустафо Салло абло ҳу Алайҳи Васалламнинг амакиваччаси бўлган Аббоснинг зуриёти эди. Қусам ибн Аббос исломни тарғиб ва ташвиқ қилишда иштирок этган буюк шахслардан би-ридир. У шу мақсадда 676 йилда араб истило-чилиари билан биргаликда Самарқандга келади, шу ерда ўлдирилади ва дафн қилинади. Афсо-наларда айтилишича, Қусам ибн Аббос намоз ўқиб турган вақтида кофирлар ҳужум қилиб, уни ўлдирган эмишлар. Амир Темур ҳукмрон-лик қилган даврда қабр устига янги даҳма ўр-натилган. Бу Урта Осиё қадимги қулоллари ишларининг энг яхши намуналаридан биридир. Темур даврида сирли қошин камроқ қўлла-нилан, мақбараларнинг беҳад зеб-зийнати ўр-нини ўймакор қошин билан безатилган безак-лар эгаллайди. Қусам ибн Аббос мазорининг ёнида яна бошқа улғу казо-казолар, уламолар, мўтабар кишилар дафн қилинган.

Маълумки, XIII асрда Чингизхон бошлиқ мўғуллар Афросиёбнинг кулини кўкка совур-ганидан сўнг маҳаллий халқ бу ерни ташлаб кетган эди. Шундан сўнг, Афросиёб фақат Темур ва темурийлар даврига келибгина бош-қа йўсинда шакллана борди. Яъни, Темурнинг ҳокимият тепасига чиқиши билан маданий ҳаётнинг ривожланиши янги босқичга кўтарил-ди. Амир Темурдан сўнг, унинг севиқли наби-раси Мухаммад Тарағай Улуғбек ҳам Афросиёб атрофида буюк ўзгаришларни амалга оширган. Археологик қазималар, илмий-қид-рув ишлардан шулар маълумки, Самарқанд шаҳрининг тарихи, унинг ривожланиши фақат Темур ва темурийларнинг номи билан боғлиқ экан. Ҳеч бир олим, ҳеч бир рақбар, ҳеч бир давлат арбоби Амир Темурдек (умуман, те-мурийлардек) Самарқанд шаҳри учун жон куйдирмаган. Хусусан Афросиёб ҳам шулар жумласидандир. Амир Темур Афросиёбда қалъа бунёд этишга фармон беради. Шундан сўнг, Афросиёб шаҳри дарун (ички шаҳар)га айлантирилади.

ШОҲИЗИНДА ансамблидаги ёдгорликлар асосан ўша Темур ва темурийлар даврида бун-ёд бўлиб қолди. Ансамблининг асосий бош дарвозасини Улуғбек ўғли Абдулазизга атаб, миллодий 1434-35 (ҳижрий 838) йиллари қур-дирган. Унга қуйидаги сўзлар битилган. «Аб-дулазиз Баҳодир ибн Улуғбек, ибн Шоҳрух, ибн Темур». Кичик медреса бўлса, миллодий 1812 йили (ҳижрий 1228) бунёд бўлган бўлиб, у Самарқанд ҳокими Ялангтўш Баҳодир томо-нидан қурдирилган.

«Шоҳизинда» ансамблида Темур ва тему-рийлар томонидан қурилган мақбараларнинг сони салмоқидан. Масалан, Амир Темур ҳаё-тида қурилган биринчи бино бу — ТУРКАН ОҚА мақбарасидир. Туркан оқа Амир

Темурнинг опаси бўлган. Мақбара эса Туркан оқанинг 1370-71 йилларда вафот этган қизи учун қурилган. Бу мақбара ШОДИМУЛК Оқа мақбараси ҳам дейилади. 1383 йили Туркан оқанинг ўзи ҳам вафот этади, сўнг унинг ўзи ҳам шу ерга дафн этилади. Бу обиданинг устаслари самарқандлик Шамсиддин ва Бадриддин ҳамда бухоролик Зайниддин ибн Шамсиддин бўлганлар. 1376 йили эса Амир Темурнинг саркардаларидан бири — амир Ҳусайннинг онаси Туғли Текин учун ҳам мақбара қурдирилади. У ўз номи билан Туғли Текин мақбараси деб аталади. Амир Темурнинг синглиси ШИРИНБИКА ОҚА (1385 йили вафот этган) тезда мақбара ҳам қуришга (шу йили) киришилади. Амир Темурнинг хотини ТУМАН ОҚА ҳам обидалар қурдирган. Шулардан «ТУМАН ОҚА КОМПЛЕКСИ» алоҳида ўрин эгаллайди. Комплекс мулозимхона, масжид (хонақоҳ) ва Туман Оқа мақбарасидан иборатдир. Масжид XIV асрнинг 80 йилларида қурилган. Мақбара эса уста Мухаммад Шайх ибн Ҳожибек Табризий томонидан 1405 — 1406 йилларда қурилган. Булардан ташқари, ансамблга кирган мақбаралардан яна бири (XIV асрда қурилган) «АМИРЗОДА МАҚБАРАСИ» дир. Мақбарага дафн этилган шахснинг номи маълум эмас, лекин у Амирзода мақбараси деб аталади. (Бирон бир шахзода ёки уларнинг фарзандларига атаб қурилган бўлса ажаб эмас). Бу мақбара Туғли Текин мақбарасидан сўнг, ордан ўн йил ўтгач, яъни 1386 йили қурилган. Бу ерда яна бир мақбара бўлиб, унинг номи «УСТА АЛИИ» мақбарасидир. Мақбаранинг ким учун қурилганлиги номасўлу. Ундаги ёзувларда қаршилик уста-меъмор Уста Алининг номигина сақланиб қолган. Бу уни «ГУЛДОР» мақбара ҳам деб атайдилар, чунки жуда чиройли безатилган. Мақбарани XIV асрнинг охириги ўн йилликларида бунёдга келган деб тахмин қилиш мумкин.

XI асрнинг 80 йилларида Амир Темурнинг аёнларидан бири АМИР БУРУНДУҚ учун ҳам мақбара қурилган. Ушбу мақбара «Шоҳизинда» ансамблидаги энг йирик мақбара ҳисобланади. XIV асрда қурилган мақбаралардан яна бири ХУЖА АҲМАД МАҚБАРАСИДИР. Ривоят ва тарихий маълумотларга кўра, мақбара Хўжа Аҳмад деган шахснинг исми билан боғланган. Мақбарадаги ўймакор кошин қопламанинг фони асосан феруза рангда бўлиб устига оқ ранг билан ҳуснхатда қуёвон оятлари битилган. Меъмор уста Алининг ҳам номи шу ерда битилган.

1360 — 61 йилларда қурилган (ҳижрий 762 йил) «НОМАЪЛУМ КИШИ» мақбараси ҳам шу ерда мавжуддир. Пештоқдаги ёзувлардан мақбаранинг бир мўътабар аёл киши учун бунёд бўлганлигини билиш мумкин, лекин ўша аёлнинг номи сақланмаган. Шунингдек, баъзи ривоятларда бу мақбара Амир Темурнинг хотинларидан бири ҚУТЛУФ ОҚА номи билан ҳам боғланади.

«ШОХИЗИНДА» ансамблининг тарихий ва маданий ҳамда меъморий аҳамияти ғоят улкан ҳисобланади. Ансамбл XIV аср бошидан XV аср ўрталаригача бўлган серхашам даҳмаларнинг юз йиллик эволюциясини ёритиб беради. Минг афсусларким, XI — XII асрларга оид ёдгорликлар қарийб бутунлай йўқ бўлиб кетган.

АМИР ТЕМУР даврида қурилган яна бир тарихий ёдгорлик бу — «ГУРИ АМИР» мақбарасидир. Буни Амир Темур мақбараси ҳам дейишади. Унинг тарихи қуйидагича: Амир Темур набираси Мухаммад Султонни (Жаҳонгирнинг ўғли) жуда ҳам севар эди. 19 ёшида, 1403 йили турклар билан бўлган жангда фожиали ҳалок бўлади. Сўнг уни Самарқанд шаҳрига олиб келадилар ва шу ерда дафн маросимини ўтказадилар. Амир Темур Мухаммад Султон хотираси учун мақбара қуриш ҳақида фармон беради. Ушбу масжид-мақбара Амирнинг буйруғига биноан ўн кун ичида мукамал қуриб битказилиши лозим эди. Уша даврнинг энг машҳур меъморлари ва усталари ишлаган ушбу — оллоҳнинг уйи ҳақиқатдан ҳам ўн кун ичида қуриб битказилади. Шундай баланд ва чиройли ёдгорликнинг ўн кун ичида қуриб битказилиши ақлга сиғмайдиган воқеа ҳисобланган ва бу, албатта, Амир Темурнинг қуд-

рати нималарга қодир эканлигини намоиш этган. Амир Темур мана шу ерда Мухаммад Султон Мирзонинг хотирасига ва оллоҳ йўлига атаб катта худойи маросимини ўтказди. Унда ўша даврнинг машҳур қорню уламолари оллоҳ йўлига ва Мухаммад Султон руҳига қуёвон қаримдан тиловат қилиб бағишлаб турадилар.

Шундай қилиб, мақбара Мухаммад Султон хонақаси ёнида қурилади. Афсус, ҳозир шу хонақонинг маҳорат билан ишланган пештоқига-на сақланиб қолган. Мақбара деворларидаги ранг-баранг кошнлар орасида уни қурган уста Мухаммад ибн Маҳмуд Исфаҳонийнинг номи ҳам ёзилган. Кейинроқ Амир Темур ҳам бандаликни бажо келтирганларидан сўнг, 1405 йили шу ерга дафн қилинади. Шундан ушбу мақбара «Гури Амир» мақбараси дейилади. Мухаммад Султон Мирзо ва Амир Темурдан ташқари бу ерда, яна соҳибқироннинг набираси Мирзо Улугбек ва икки ўғли — Шоҳруҳ ва Мироншоҳнинг сағаналари ҳам мавжуд.

Мақбаранинг ичи жуда баланд ва безакларининг жилоси киши қалбини ҳайратга соларли даражада. Мақбаранинг ўртасига ўрнатилган сағана тошларида темурийларга бағишланган ёзувлар бор. Шулар орасида Амир Темур қабри устига қўйилган тўқ яшил рангли нефрит тош диққатга сазовардир. Қолган сағаналар эса мәрмәр панжаралар билан ўралган. Мақбара ҳажмининг аниқлиги, шаклининг оддийлиги, ташқи ва ички безакларининг бойлиги унинг салобатини янада орттиради.

мир Темур бобомиз мерослари узоқ йиллар ҳўрланди ва топталди.

Масалан, 1895 йили Н. Велосовский раҳбарлигида бизнинг ўлкамизни «ўрганишга» келганлар мақбарани емир-

дилар, кулини кўкка совурдилар. Амир Темур мақбарасининг нафис безакли нақшинкор эшигини Петербургда олиб кетдилар. Мақбаранинг фарб томонидаги эшигининг табақаси ҳам ўғирлаб сотилди. Ҳозирда у Англия пойтахти Лондондаги Виктория ва Алберт музейида экспонат сифатида турибди.

Академик Г. А. Пугаченкованинг турмуш ўртоғи М. Е. Массоннинг фикрича, 1901 йили қурулланган ўғирлар Самарқанд шаҳридаги Улугбек мадрасасидан қимматбаҳо тошни ўғирлаб, уни ҳам четга сотганлар. 1903 йилга келиб, император Александр III нинг музейи учун Амир Темур мақбараси ойнасидан бир қисмини жўнатиш учун сўралди. Маҳаллий тўралар бу илтимосни аъло даражада адо этадилар. Ойна кўпорилиб, у Петербургда жўнатилади. 1905 йили Амир Темур мақбарасига яна катта бир зиён етказилди: пештоқдаги нафис ёзувли лавҳа ўғирланди ва у 1906 йили Константинополда сотилди (ҳозирги Истамбул). Уни Берлиндаги Фридрих-Музейининг директори Т. Боде 10.000 франкка сотиб олади. Элчиларнинг ўзаро ёзишмаларидан, сўровларидан сўнг, лавҳа Россияга қайтарилади. Ҳозир у Ленинграддаги Эрмитажда сақланмоқда. Лавҳада: «Жаҳонгир Амир Темур Гўрагонинг қабри, худо уни раҳмат қилсин ва абадий жаннатда бўлсин», дейилади.

Эрмитажга юртимиздан олиб кетилган ёдгорликларни санаб саногига етиш қийин, Амир Темурнинг 1391 йилги Тўхтамош устидан қозонилган ғалаба шарафига бағишлаб, икки тилда ёзилган тош ҳам ўша Эрмитажда сақланмоқда, унда қуйидаги ёзувлар битилган: «Турон султони Темур икки юз минг кишилик қўшин билан Тўхтамишга қарши урушмоққа кетди». Бу ёзувларга ҳозир роппа-роса 600 йил бўлган. Булардан ташқари Ашратхона, Бибиҳоним масжиди, Улугбек мадрасасининг деворларидан кўчириб олинган нақшинкор парчинлар, лавҳалар, кошнлар ва яна бошқаларни санаб тугатиб бўлмайди.

Ушбу маънавий кўрлик ва ҳўрликлар ичида энг ёмони шу бўлдики, 1941 йил, июнь ойида Темур ва темурийлар қабри очилди. Амир Темур ва Улугбек суяклари ўзгалар қўлига ўтиб, кўлма-кўл бўлди. Бир вақтлар дунёни тебратган Амир Темурнинг қалла суяги (Улугбекнинг ҳам) ўша одамларнинг уйларида ва иш-

хоналарининг столларида неча кунлаб қолиб кетди.

Соҳибқирон Амир Темур томонидан бунёд бўлган яна бир тарихий ёдгорлик бу — ЗАНГИОТА МАҚБАРАСИДИР. У Тошкент шаҳрига яқин, аниқроғи вилоятнинг Янгийўл туманидаги Зангиота, қишлоғида жойлашган. Ушбу меъморий ёдгорлик Урта Осиёдаги энг ажойиб тарихий ва меъморий обидалардан бири бўлиб, у Тошкент — Самарқанд шаҳарлари оралиғидаги қадимки қарвон йўли ёқасига жойлашган. Ушбу ёдгорлик — Зангиота меъморий ансамбли деб аталади. Чунки у дарвозахонаси, минора масжид, мадраса, хонақоҳ, шийпон, ҳовуз, Зангиота ва Амбар биби мақбараларидан иборат. У услубий жиҳатдан Самарқанд шаҳридаги обидаларга ўхшади.

Маълумки, Амир Темур Олтин Урдага қарши урушлар даврида Аҳмад Яссавий қабрини зиёрат қилгани келган ва 1394 — 1395 йилларда Амир Темур Аҳмад Яссавийнинг мақбарасини қуриш билан ҳам шуғулланган ва унга катта маблағ ажратган. Аҳмад Яссавий Мухаммад пайғамбардан кейинги улўғ шахс сифатида таърифлаб келинган. Мадинада Мухаммад, Туркистонда Хўжа Аҳмад, деган ибора бор. МАҚБАРА Амир Темур томонидан қайта қурила бошлади. Маълумотларда буюк жаҳонгирнинг ўзи бўлажак мақбаранинг лойиҳасини ишлаб чиқишда шахсан иштирок этганлиги ва машҳур меъмор ва усталарни бир жойга тўплаб, уларга қўрсатмалар берганлиги айтилади. Мақбара 1398 йили қуриб битказилган... 1864 йилда эса Туркистонни эгаллаш пайтида чор аскарлари генерал Черняев буйруғи билан

Ўз уйим — улан тўшагим.

Сураткаш Р. Ашуров
(ЎзТАГ)

Ясавий мақбарасига яширинган шаҳар ҳимоячиларини ўққа тутганлар. Уша пайтда мақбаранинг бир қанча жойлари шикаст топган. Ясавий мақбараси ўз вақтида масжид вазирасини ҳам бажарган. Бу ерда кутубхона бўлган. Бинонинг ичкарисига киргач, кўзингиз улкан «НАЗИР-НИЁЗ ҚОЗОНИ»га тушади. Олтиш пақир сув сифадиган, икки тонна оғирликдаги бу бронза қозонини бу ерга Амир Темур тортиқ қилган.

Мақбара жами 35 та хонадан иборат бўлиб, хоналарнинг баъзилари шайхлар ва зиёратчиларга хизмат қилган. Хоналарнинг бирида XIV асрда қазилган қудуқ қор, суви шифобахш бўлиб, айтишларича, шу пайтгача ҳатто курғокчилик йилларида ҳам қурмаган. У ерга келган зиёратчилар одатда кўра, сағана тошини оҳиста силаб, кўзларига суртишади. Шайх қабртоши — қимматбаҳо нефритини Амир Темур Ҳиндистондан олиб келтирган. Шунингдек, мақбаранинг кўшин бўлиналарида қозоқ хоналари ва хонзодалари, уларнинг уруғ-аймоқлари ҳам дафн этилган.

Амир Темур Шахрисабзда, 1404 йили онаси Некузбиби шарафига қурдирган меъморилик обидаси — бу «ОҚСАРОЙ»дир. Уни айрим манбаларда дунё санъатининг кўрки бўлган «ТОЖ-МАХАЛ» билан тенглаштирилади. Оқсарой ҳақида машҳур тарихчи Абдураззоқ Самарқандий қуйидагича ёзган эди: «Темур ишга яроқли бўлганларнинг ҳаммасини Хоразмдан Мовароуннахрга кўчириш учун буйруқ берди... хоразмлик усталар баланд ва салобатли сарой қуришди, ҳозир у Оқсарой номи билан машҳур».

Бир вақтлар гўзал бўлган ушбу ёдгорликларнинг ҳозирги аҳволи ачинарли даражада. Ҳозир саройнинг бир қисмигина сақланиб қолган ва шу кунларда чор-ночор манзарага эга. Унинг жуда улкан бўлган пештоқи қулаб тушганига ҳам мана 200 йилдан ошиб кетган. Лекин шу хароба ҳолатида ҳам гўзал ва салобатлидир. Чунки ундаги усталлик билан тегрилган ёғишлар, шарқона безатилган расмлар, феруза рангли арабча ёзувлар кишини узоқ-узоқ даврларга — мозийга етаклайди ва уни тарихий, фалсафий мушоҳадага ундайди, кузатувчи қалбини сеҳрлайди. Бу, албатта, ўша давр санъати кучи қай даражада эканлигидан далолат беради. Оқсарой деб аталishiча сабаб, обиданинг ой ёруғида жилोलаниб, оқариб кўринганлигидан бўлса керак. Юқорида тилга олинган феруза рангли жилолар, ёзувлар орасида обидига ишланган безакларнинг вақти битилган (16) 10-1395 — 5 (10-1396), динга ва Темурга оид байтлар ҳам битилган, уларда Оллоҳ ва Амир Темур улуғланган.

Испан элчиси РЮИ ГОНЗАЛЕС ДЕ КЛАВИХО 1403 йили бу ердан Самарқанд шаҳрига ўтаётганда обида ҳали қурилиб битмаган эди. Лекин, бунга қарамай у ўз хотираларида Оқсаройнинг гўзаллигидан ҳайратланганлигини ва қойил қолганлигини ёзади. У Оқсарой ҳақида шундай ёзади: «Зеро, бутун бино зарҳал ва ложувард билан қопланган бўлиб, у ерда (Шахрисабзда) саройнинг шунча бўлма ва ором-гоҳларни кўрсатдиликлар, улар ҳақида жуда узоқ сузлаш мумкин. Сарой зийнатлари олтиндан ва бошқа ранглардан ҳайратомуз ишланган эди. Ҳатто моҳир усталари билан жаҳонга машҳур бўлган Парижда ҳам бу иш жуда гўзал ҳисобланган бўлар эди».

Оқсарой қурилиш учун қарийб 20 йил вақт кетди. Тарихчиларнинг ёзишларича, Оқсарой яшаш учун қурилган ёдгорлик сифатида гавдаланади. Амир Темурнинг авлоди Бобур Мирзонинг таъкидлашича, сарой ичиде хоналар бўлиб, бу хоналар катта ҳовли атрофида жойлашган. Ички томонда ҳарам ва Амир Темурнинг хонаси мужассамланган. Амир Темур томонидан қурилган ушбу саройнинг энг ноёб ўзига хос хусусияти шундаки, сарой томи тепасида ҳовуз бўлиб, унга сув Тахтақорача довоиндан кўроғшин қувурлар орқали оқиб келган.

XVI асрнинг иккинчи ярмида Бухоро хони Абдуллахон Шахрисабзга юриш қилади ва у

Оқсаройни вайрона қилади. Тарихий маълумотларга қўра, саройнинг бош муҳандиси ўрта асрда яшаб ижод қилган табризлик меъмор ва наққош Мухаммад Юсуфдир. У сарой пештоқини кошин билан беэаб, нақшлар орасида ўз исмини ёзиб қолдирган экан.

Самарқанддаги XIV асрнинг охириларига оид яна бир муҳташам ёдгорликлардан бири Шайх Бурхониддин Соғаржий мақбарасидир. Бу ёдгорлик РУҲОБОД мақбараси номи билан шуҳрат қозонган бўлиб, у Амир Темур мақбарасининг шимолий қисмида жойлашган. XIX асрнинг маълумотларида унинг олдида масжид, минора, дарвозахоналар бунёд этилган. Ҳозир улардан биргина минора билан дарвозахоналар қолган ҳолос.

Халқ ривоятлар ва афсоналарни бежиз яратмайди, уларнинг заминиде оз бўлса-да ҳақиқат ётади. Бир афсонада Амир Темур ўзининг минглаб лашкарлари билан Шарқий Осиёга юриш қилганида, бирор кимса қадам босмаган Нурота ва Мурғузтор тоғлари ўртасидаги ҳозирги «Илон ўтиди» дарасидан ўтаётганда тоғ ўз-ўзидан ёрилиб, иккинчи ақралади ва Амир Темур ушбу очилган йўлдан ўз юришини давом эттиради. Демак, унга йўл ҳам ақин бўлади. Бу — афсона, албатта, лекин бу билан Амир Темур олдида бутун-бутун катта давлатлар ва лашкарбошилар таълим бўлибгина қолмай, балки, улкан тоғлар, қоялар, умуман табиат ҳам оқиб бўлиб, унга итоат қилиши кўрсатилади. Шундан, ушбу жой Амир Темур дарвозаси номи билан аталади. У Сирдарё ва Зарафшон воҳаларини бир-биридан ажратиб туради. Кейинроқ бўлиб ўтган ҳарбий воқеаларда Амир Темур дарвозаси катта аҳамият касб этган. Дарвоза қояларида 1424—1425 йилларда Мирзо Улугбекнинг мўғул қўшинлари устидан ва 1517 йили Бухоро хони Абдуллахоннинг Тошкент ҳокими Дарвишхон ва Дашти қипчоқ ҳукмдори Бобохон устидан қилган ғалабаларининг таърифи битилган.

Амир Темур тўғрисидаги ривоятларнинг бирида унинг қизи — дафн қилинган — ТЕМУР МИНОРАСИ ҳам бор. Ушбу минора Челябинск вилоятининг Троицк шаҳри яқинида қурилган. Халқ орасида Темурланг, Кесен мақбараси деб ҳам аталади. Сайёҳ П. С. Паллас 1770 йили берган маълумотларига қўра, минора атрофида хоналар бўлган, афсуски бизгача фақат Кесен қўли яқинидаги миноранинг ўзигина етиб келган. Миноранинг ёнида пештоқ ҳаробаси қўзга ташланади. 1889 йили бу ерда олиб борилган археологик қазилар пайтида монголоидлар типига мансуб аёл кишининг суяклари топилиган, қулғонда марварид кўзли олтин исирги, қўлида феруза кўзли узуклар бўлган. Аёл киши жасадининг топилиши Амир Темур ҳақидаги юқорида келтирилган ривоятнинг нечоғлик тўғрилигини исботлайди. Демак, бобомиз қай бир юрт, қай бир маконда бўлмасинлар албатта, ўша ерни обод масканга, боғ-роғга айлантириб, маданий обидалар барпо қилиб, ўша ернинг маънан юксалишини шакллантиришга ўз кучларини сарфлаб келганлар.

Маълумки, истироҳат боғларини барпо қилишда ҳам Амир Темурнинг хизматлари катта бўлган, хусусан Урта Осиёда темурийлар даврида боғ-роғлар қуриш авж олиб, юқори натижаларга эришилган. Амир Темурнинг Самарқанд атрофида қўллаб боғлари бўлган экан. Шулардан бири — БОҒИ БАЛАНДДир. Бу Самарқанднинг шимолидаги Чўпонота мақбарасининг атрофида соҳибқирон барпо эттирган энг гўзал боғлардандир. Уни қуришда Эрон, Озарбойжон ва бошқа мамлакатлардан ҳам энг яхши меъморлар тақлиф қилинган. Боғ Темурнинг ўғли Мироншоҳнинг қизига атаб қурилган экан. Унинг дарвозаси баланд қилиб қурилган ва ҳар турли ранглар билан безатилган. Боғда анжирзор, узумзор, олмазорлар бўлиб, унинг ҳуснига-хусн қўшган.

«Боғи баланд» ҳозир ҳам шу ном билан машҳур. Бу Самарқанд туманининг «Зарафшон» жамоа ҳўжалигида жойлашган.

Навбатдаги боғ бу БОҒИ БЕҲИШТ (Жаннат боғи)дир. Самарқанддан ғарбда, уни 1378 йили Темур хотини Туман оқа учун қурган.

БОҒИ ДАВЛАТОБОД — Самарқанд-Шахрисабз йўли устида Боғи Дилқушо билан Боғи

Жаҳаннома ораллиғида жойлашган. Амир Темур жанглардан қайтиб келаётганда шу боғда тантанали тадбирларни ўтказар экан. Шунингдек, бу ерда чет эллик элчилар ҳам қабул қилинган. Тарихчи олим Шарафуддин Али Яздий ўзининг «Зафарнома» асарида 1399 йили Темур Ҳиндистонни забт этган, қайтишда шу боғда дам олганини ёзган эди. Боғда олтига ҳовуз бўлиб, улар ариқлар билан туташтирилган. Боғ баланд деворлар билан ўралиб чегарадевор қилинган. Боғда учта салобатли минора бўлган. Ҳовузда товуслар, қирғовулар ва бошқа парранда ва ҳайвонлар бўлган.

Амир Темурнинг яна бир кўнгил очувчи боғи бу — БОҒИ ДИЛҚУШО деб аталган. Самарқанддан 6 қачиримда (Чумчуқли қишлоғида) жойлашган. Унда гўмбаз шаклида қаср ҳам бўлган. Унинг уч томонида чиройли миноралар қад ростлаб турган. Боғ деворларида Амир Темурнинг Ҳиндистондаги олиб борган жанг манзаралари тасвирланган. Ундаги безакли нақшларнинг гўзаллигини янада оширган.

Ушбу боғ севикли малика Темурнинг кичик хотини Тўқалхоним шарафига барпо этилган. Бу боғ ўрнида ҳозирда ўз номи билан Дилқушо қишлоғи мавжуд (Самарқанд туманида).

БОҒИ ЖАҲОННАМО ҳам жаҳонгир томонидан бунёд бўлган. Уни дунёни кўрсатиб берувчи боғ ёки боғ — ойна ҳам деб аташган. Боғ ёнида Темурнинг катта қалъаси бор бўлган. (Ҳозирги Ургут туманининг Қоратепа қишлоғида).

БОҒИ ЗОҒОН — Самарқанддан шарқда, Кўчаи Хиёбон мавзесидаги боғ. Ҳозир ушбу боғ ўрнида шу ном билан аталувчи қишлоқ мавжуд.

БОҒИ МАЙДОН — Самарқанддан шимолида Чилстун қишлоғида қурилган. Илмий-тарихий маълумотларга қараганда, боғда қимматбаҳо тошдан ясалган тахт бўлиб, у боғ айёнида бўлган. Кейинги йилларда, айниса Улугбек даврида боғ янада гўзаллашган. Ҳозирги Самарқанд туманига қарашли «Зарафшон» жамоа ҳўжалигида жойлашган.

БОҒИ НАВ (Янгй боғ) — Самарқанддан жанубда жойлашган ва 1404 йилда қурилган эди. Ушбу боғ тўртбурчак шаклида бўлиб, унинг ҳар бурчагиде миноралар бўлган. Бу Лолазор қишлоғида эди.

БОҒИ ЧИНОР — Самарқанддан ғарбий-жанубда, Дарғом ариғи атрофида жойлашган. Бу боғда ўз номидан кўриниб турибдики, чинорлар кўп бўлган. Самарқанд туманидаги Ҳўжа Кавшер қишлоғида жойлашган, бу ерда ҳозир ҳам чинорлар кўп.

Амир Темур 1397 йили ўзининг набираси — Мироншоҳнинг қизига атаб Самарқанддан шимолида бир боғ барпо қилдиради ва унга БОҒИШАМОЛ деб ном ҳам беради.

Самарқанд Темур ва темурийлар давлатининг пойтахти бўлган вақтларда шундай ҳуснига эришдики, ҳозиргача етиб келган бу кўркамлик, Самарқанднинг Самарқандлиги ҳам парвардигорининг нигоҳи тушган, улардан ўз мурувватини дариг тутмаган элларнинг хизмати ила бунёд бўлди. Феодал шарқнинг ёрқин юлдузи бўлган Самарқанд гўзал ва қудратли давлатга, даврнинг нуфузли ижодий сарчашмалари жамланган буюк, роҳатини масканга айланди. Самарқанд шаҳрининг ва бутун ўзбек халқининг шаклланиши, қолаверса, бутун дунёнинг тараққиёти Амир Темурнинг табарруқ ноилари ила чамбарчасдир ва улар тоабд Темурнинг ва темурийларнинг марҳаматларидан қарздордирлар.

Муроджон МИРЗАЕВ,
Абдулла Қодирий номидаги Тошкент Давлат
Маданият институтининг ўқитувчиси.

Хикоя

Нилуфар бу оқшом йиғлаб-йиғлаб ухлаб қолди. Уни на отаси, на онаси овутолди. — Кўйинглар, йиғлаб олсин, — деди буваси, — юрагини бўшатсин. Меҳри тошга айланиб қолмасин. Собир аканинг бу сўзлари келинига ҳам, ўғлига ҳам бирдай ёқиб тушди.

— Хўп замонлар бўлди-да, — неварасининг ёстигини тўғрilar-кан сўз бошлади Собир ака, — одам дегани олата-сир дуч келган томонга от суриб кетаяпти. Катта-кичик баробар, юракда мисқолча меҳр қолмади. Табба қилдим, ёв-лашиб қолишди.

Собир аканинг таъби хиралигини ўғли, келини ич-ичидан сезишар, аммо унинг юрагига қандай йўл топишни билишмасди.

— Билиб кўйинглар, — деди бирдан у, — шаҳарда яшайсизлар. Ҳозирги шаҳарликларнинг эсидан кўп ирим-сиримлар чиқиб кетган. Бола деганга тумор тақий-ни ҳам билишмайди. Эрталаб, кеч-курун — вақти-вақти билан уйга исирқи тутатиб туриш керак. Ҳавони тозалайди.

— Ота, — деди ўғли, — ҳозир исирқи ҳам пул. Бир дастаси фалон сўм.

— Биламан, — сўзини бўлди Собир ака, — шалди-роқ қалтачага тупроқ солиб келсанг ҳам сотиб олишади. Одам дегани эс-хушидан ажралиб, ваҳимага тушмасин. Тушди, тамом. Дуч келган нарсани тишириб кетаяради. Сенлар эс-хушли бўлиб, Нилуфаримни меҳр-ли қилиб ўстиринглар. Каттаю кичикнинг фарқи борсин. Андиша деган гаплар бор эди, ҳа, чикора-

ликмиди, қариллики қара, эсдан чиқди-я, ўша чиққандан бери кўп томошалар бўлаяпти-да.

— Ошкоралик, ота.

— Ошкораликми, пошкоралик-миди, барибир-да. Ё навзамбилло. Қишлоққа ҳам кириб борди айтганинг, муштдек-муштдек болалар бобоси қатори билан сўз талашиб, иложи борича ақл ўргатаман, дейди-я.

Ўғли отасининг феъли-атворини яхши билгани учун индамай қулоқ солиб ўтирди. Собир ака ҳозир нимадан аламини олишни билмасди. Дастурхон бурчагини ёғим-лаб-ёғимлаб ўғлига бетладди.

— Менга қара, бу кўни-қўшнинг одамсифатми?

— Бўлмасам-чи.

— Ҳай, билмадимов. Болаларни қуриб, айтганинга ишонмаяпман.

— Ота, хабаримиз бор, ҳар хил рангги-рўйли қўшникларимиз. Инсоф ўзларига берсин.

Собир ака чўккалаб олди.

— Инсофмиш-а. Юрагига меҳри бўлса боласига ўтади. Унг қулоқ, сўл қулоқ эшитиб ол. Ах...

Ўғли ичиди кулиб қўйди. Отасининг юраги нимадандир ғаш, чақиб-чақиб олиши шундан. У жим ўтиришни ўзига маъқул кўрди. Ота-си барибир юрагини ёради.

Собир ака пешинга яқин кўп қаватли уйнинг биринчи қавати йўла-гида пайдо бўлди. У пиллапоёга қадам қўйиши билан уч-тўрт бола ўқдай унинг ёнидан ўтиб, кўча сари отилди. Собир ака ҳайрат билан уларнинг изидан қараб қолди.

— Ё табба, — деди, — туппа-тузук болалар экан. Салом беришни билишмайди-я.

Собир ака тўртинчи қаватга кўтарилди. То чиққунча ўзинча мингирлади: «Шунақа уйлари қуриш шартми. Ёш-ялан бўлсанг бошқа гап. Ахир улар ҳам бир кун қарийди. Кейин тўрқовоқнинг ичиди беда-надек типирчилаб деразадан

кўчага мўлтираб ўтирадим. Байбай, кўрган кунингдан! Оёғингдан илиб қўйса ҳам яшайверар экансанда».

Собир ака биқинини ушлаб тўртинчи қават йўлагига қадам қўйи-ши билан кўзлари қизариб кетган Нилуфарга кўзи тушди.

— Ҳа, она қизим?

Бувасининг меҳрибон товушини эшитган Нилуфар бирдан ўкириб йиғлашга тушди. Чол уни шошиб бағрига босди.

— Онажон, сенга нима бўлди?! Эшикларинг қулфми? Кўчада қол-дингми?

Нилуфар жавоб бериш ўрнига. Баттар ҳиқиллашга тушди.

— Ҳа, ота-онанинг иши қурсин, — койиб кетди Собир ака, — шаҳарда пишириб қўйгани борми, болани кўча-қўйда сарсон қилиб. Ўзлари сайрга кетгандир...

Нилуфар ҳиқиллай-ҳиқиллай қават шифтини кўрсатди.

— Буважон!

— Жон, — жавоб қайтарди чол.

— Болалар қалдирғоч уясидан боласини олиб қочишди.

Собир ака, оббо пада-ри қусурлар-ей, деганича неварасини даст кўтарди. Шифтга қаради. Шифт бурчагида қалдирғоч уясининг ярми илиниб турар, ярми эса оёқ остида сочилиб ётарди. Бу олди-дан ҳалигина чопқиллаб ўтган болаларнинг иши бўлса керак.

— Қани, юр-чи?

Собир ака неварасини етаклаб пастга тушди. Ҳали ўзи кўрган болалар қаватлар орасидаги майдон-чада эндигина учирма бўлаётган қалдирғоч боласини бир-бирига ошириб ўйнашарди. Эндигина қаноти қота бошлаган полопон учиш-га уринар, сал кўтарилар-кўтарилмас тап эбти қора мум йўлга тушар, болалар эса қийқиришларини қўйишмасди.

— Ҳай, нима қилаяпсизлар, па-дари қусурлар? — Собир ака бола-ларга яқинлашди. — Жониворга озор берманглар!

Болалар, сизнинг ишингиз нима, дегандек ўйиндан тўхтаб, чолга қара-шди. Собир ака уларга бирма-бир тикилиб:

— Нима қилаяпсизлар? — деди.

— Уйнаяпмиз, — жавоб берди новчароғи.

— Бошқа ўйин қуриб кетганми, келиб-келиб қалдирғоч боласини ўйнайсизларми?

— Учишга ўргатаяпмиз, — жа-воб берди ўша бола.

— Бу-чи, — чуғурлашди бола-лар, — катта бўлса сиркач бўлмоқ-чи. Шунга ҳозирдан тайёргарлик кўраяпти.

— Тиркашинг нимаси?

— Тиркаш эмас, сиркач, — қи-қирлаб кулди болалар, кейин имо-ишора билан Собир аканинг усти-бошига қарашди. Бунни сезган Ни-луфар бувасининг енгидан тортиди.

— Буважон...

Собир ака кўзлари қотган бола-ларга нима дейишни билмай қолди. Қишлоқда бўлса буларнинг қуло-ғидан чўзиб ота-онасининг олди-га олиб борса.

— Қани, бу ёққа беринглар-чи, — деди ахирини.

— Сиз уни нима қиласиз? — сў-рашди болалар.

— Уясига қўяман.

— Уяси аллақачон бузилган.

— Амаки, сиз ҳам сиркачмисиз? Болаларнинг бири қўйиб, бири олар, Нилуфар эса бувасини ен-гидан тортар, ўтган-кетганлар

уларга бефарқ боқар эди.

Болалар ноилжол қалдирғоч бо-ласини Собир аканинг қўлига тут-қазишди. Собир ака уни икки кафти орасига олиб, индамай орқасига қайтди.

— Буважон, уни уясига қўя-миз-а? — сўради Нилуфар.

— Қани эди иложи бўлса, — хўрсинди чол.

Неварасига қандай тўшунтирсин. Қалдирғоч боласи энди ўзига кел-майди. Ахир қўлнинг ҳам захри бор. Бу пада-ри қусурлар уни тоза эзгилаб, копток қилишган. Пола-поннинг аъзойи бадани адои тамом бўлган. Нилуфар буваси билан ўз қаватларига кўтарилди.

— Буважон, қалдирғочнинг она-си энди хурсанд бўлади-а?

— Албатта хурсанд бўлади, қи-зим. Боласи тузалиб кетса, сенга раҳмат айтади.

Нилуфар дарров бувасининг сўз-ларини эслади. Баҳорнинг бошлари эди. Бир жуфт қалдирғоч тўртинчи қават шифтга уя қура бошлади. Ушанда Собир аканинг чехраси ёришиб кетди.

— Уйларингга хайри-барака ке-либди, — деди у, — қалдирғоч, билсаларинг, кўнгли очик, серфар-занд одамлар уйига ин қўяди. Бун-дай беозори дунёда топилмайди.

Бу сўзлар Нилуфарнинг қулоғига қўйилиб қолди. У қаерга борма-син, ўша уйнинг томига қарайдиган одат чиқарди.

— Хўп яхши гапни Нилуфарнинг қулоғига қўйибсиз-да, — деди бир гал Собир акага ўғли. — Кимнинг уйига борма-йлик, уйининг шифти-га қараб, «Дада, буларнинг қал-дирғочлари йўқ экан», деб кета-мизга тушади. Нима дейишни бил-майман. Шаҳар уйларининг ҳар би-рига ҳам бу жонивор уй қуравер-маса.

— Қадимда ҳар бир хонадонга қалдирғоч уй қураварди, ўғлим.

— Қадим қадимда қолди, қал-дирғоч ҳам иссиқроқ жойни тан-лайди. Кўп қаватли уйлари била-сиз.

— Биламан, — деди Собир ака. — Ёзда иссиқ, қишда совуқ. Одамларига ҳам нуқси урган.

— Унчалик эмас.

— Қўй, неварамнинг меҳри бош-қача. Билиб қўй, қушга меҳр қўйса ёмон бўлмайди. Бундан кўра яхши одамлар қўлайсин, деб кечаю кун-дуз дуо қил...

Собир ака қалдирғоч боласини уйга олиб кириб, юмшоққина жой-га қўйди. Нилуфар унинг тумшуги-га қошиқчада сув тутди. Полопон-нинг кўп ўтмай кўзлари юмилди. Собир ака нима бўлаётганини сез-ди-ю, набирасидан бунни яширди.

— Она қизим, — деди унинг ел-касига қоқиб, — юр, жонивор бир-роз ором олсин.

Нилуфар жимгина нариги уйга ўтди. Бу орада ота-онаси ҳам иш-дан келиб қолишди. Улар суҳбат билан овора бўлишган, Нилуфар секин ўрнидан туриб, қўшини хона-га ўтди. Собир аканинг юрагини мушук талагандек бўлди.

— Буважон! — Нилуфар беҳос-дан бақириб юборди. Ота-онаси чўчиб ўрнидан турди. Собир ака эса бор сирдан хабардор бўлгани учун набирасини бағрига босиб, пешонасидан ўлди.

Нилуфарнинг тўйиб-тўйиб йиғла-ши сабабини ота-онаси у уйқуга кетгангина билиб олишди, холос. Собир ака эса то тонггача тўлғо-ниб чиқди.

Лахзалар таъми

Туроб НИЕЗ

Темур Малик қасами

Мен энди уйғондим, бошни кўтаргум,
Ўзим-ла кексаю ёшни кўтаргум,
Хоразм, Бухоро, Шошни кўтаргум,
Кўксимда букилмас дошни кўтаргум.

Ёғиларнинг қони кетгунча оқар,
Юртимдан юртига етгунча оқар,
Солган кишандари сингунча оқар,
Элимнинг кўз ёши тингунча оқар.

Етар халқнинг шунча хор бўлганлиги.
Кўзига кенг олам тор бўлганлиги.
Кўргани босқину дор бўлганлиги.
Эрксизлик ва алам ёр бўлганлиги.

Бу йўлда тангримнинг ўзи қўллағай,
«Дадил бўл!» волидам сўзи қўллағай,
Ўлкамнинг баҳори, ёзи қўллағай,
Ишимдан эл хурсанд, рози, қўллағай.

Сўзим сўз, бу йўлдан энди қайтмасман,
Интиқом онлари келди қайтмасман,
Сабр косам тўлди, бўлди қайтмасман,
Ингитман, элга сўз бердим,
қайтмасман.

* * *

Умринг ўтар бекордан-бекор,
Ачинмайсан кун-туңларига.
Ахир яшаш ўзи не даркор.
Интиқмасанг орзуларингга.

Кўзларингни каттароқ очгил,
Ва яхшилаб кузат дунёни.
Одамларга, уйғотиб сочгил,
Қалбингдagi порлок зиёни.

Кунгабоқарга

Қуёшни севасан,
нурни севасан,
Зарра тоқатинг йўқ
соя-зулматга.
Тун чоғи мунғайиб
бошинг эгасан,
Ногоҳ учрагандай
огир кулфатга...
Мен сендан умрбод
оламан сабоқ,
Қуёшим — адолат
томон бўламан.
Ҳақсизлик — зулматга
юз бурганим чоқ,
Нурсиз сўлганингдай
адо бўламан.

Умр

Бу умр дарёси оқар мунча тез,
Учқур шамоллар ҳам орқада
қолгай.

Бир қарасанг баҳор, бир қарасанг куз,
Ешликнинг ўрнини кексалик олгай.

Мен чанқоқ яшайман дунёга тўймай,
Зеро бир бошимда минг битта ташвиш.
Лахзалар таъмини юрагим туйгай,
Хаёлимга келмас олдиндаги қиш.

Халқ йўлида

Ёр сочи узун-узун,
Товонини ўпади.
Кўтаролмасдан замин,
Анча пастга чўқади.

Юзлари мисли офтоб,
Қамашади боқса кўз,
Беролмайман асло тоб,
Айтолмайман бирор сўз.

Кўзлари қоп-қора чўғ,
Ёндиради қарамай.
Қоши — камон, отар ўқ,
Ўлдиради аямай.

Бу юлдузлар...

Бу юлдузлар мунчалик кўпдир,
Етиб бўлмас саноғига ҳеч.
Улар кундан сачраган чўғдир,
Еритади оламни ҳар кеч.

Мен уларга қараб тўймайман,
Тиқиламан қайта ва қайта.
Мен уларга қараб ўйлайман,
Ўйлашарми улар мен ҳақда?!

Биринчи ғалаба

Тўдани ёриб кирар,
Юлқиб олар улоқни,
Отига қамчи урар,
Ўйламас йиқилмоқни.

Ҳайқиради одамлар:
«Бўш келма, ҳо, келма бўш!»
Тезлашади қадамлар,
Учиб борар гўё қуш.

Ярим йўлда қолдирар,
Қуваётган галани.
Кўзида ёш ялтирар:
«Ростми, голиб келганим?!».

Сўхбат

— Ураверсанг — эти қотади,
Сўкаверсанг бети қотади.
Индамасанг ўзи билар деб,
Пешонангга ёнғоқ чақади.

Нима қилмоқ керак унда, айт,
Ахир бордир бирон чораси?!
— Ўзинг аввал эгри йўлдан қайт,
Кўрганини қилар қушнинг боласи.

Учрашув

Қуёшнинг тафтида қорайган бола,
Мен сени танидим, исмингни билдим.
Кўзимни кўйдирди қайнаган жола,
Маъсум юзларингга тўймай тикилдим.

Ахир учрашмадик икков неча йил,
Эзиб ташлади-ку соғинч юракни.
Сени эслаганда орзиқди кўнги,
Юрак эса сўнгги баргдай титради.

Сен ҳам эсладингми мени, болажон,
Нега индамайсан, сукут сақлайсан?
Наҳотки қалбингни босмас ҳаяжон,
Наҳотки ўзингни таний олмайсан?

Наҳот ўзлигингдан топмадинг нишон,
Наҳот бегонаман, ўзгардим шунча?
Ахир мен ўзингман, болакай ишон,
Бир бутун тана-ку гул билан ғунча.

Тилсиз ниҳол каби жимдирсан нега?
Бу сукут тигдайин оғригар жоним.
Ўзингни ўзинг сен танимадинг-а,
Бунинг сабаби не? Айт болалигим...

Жиззах

МАЙМУНЛАР ҲОЛИГА КИМ ЙИҒЛАЙДИ?

Дам олиш кунларининг бирида ўртоғим: — Сен Тошкентнинг ҳайвонот боғида бўлганмисан? — деб сўраб қолди. Тўғрироғи, бу яқин орада бўлмаганман, деб жавоб бердим. Сўнг у билан дам олиш кўни ҳайвонот боғини томоша қилиш ниятида у ерга йўл олдик.

— Сен бўлмасанг очиги, бу ерни топиб келолмас эканман.

— Нера? — сўради ўртоғим.

— Ахир бу йўлда — шу яқин атрофда ҳайвонот боғи борлиги тўғрисида бирон бир белги йўқ-ку?!

Олдинлари арслонларнинг кучли наъра тортишлари бу ерда ҳайвонот боғи борлигини билдириб турарди. Ҳозирги кунда улар наъра ҳам тортмай қўйишган...

Хуллас биз ўша кўни бир мунча вақтимизни ҳайвонот боғида ўтказдик.

Дунёнинг яралиши қизиқ! Худди ҳайвонот олами билан одамзод ўртасида азалдан қандайдир кўз илғамас ришталар бордек туюлади. Қадимдан уларнинг овозлари, ҳар хил қилиқлари, турфа қўшларнинг ёқимли сайрашлари киши руҳига мадад, тушкун қалбига малҳам беради. Инсоният билан сўзлаша олган қўшлар баъзан азобланишлардан кўзларида ёш қалқиган ҳайвонот дунёсини сен мўъжаз тасаввурингга сиғдирилмай қийналасан. Инсон англаб етмаган бу ахиб мўъжизалар борган сари ўзига тортаверади. Ҳайвонот боғи ҳам — ёввойи табиат гўшасининг бир бўлаги. Табиат жондорларининг инсон изми билан ўз маконини ўзгартирган жойи. Аслида биз ваҳшийлик билан уларни қафасга солдикми, энди уларни парвариш қилишни ҳам билишимиз керак-да!

...Она табиат кўрки Бургут, Қирғий, Лочин... Уларни кўриб қалбим чинқиради. Бир пайтлар ниллий осмонда парку булутларга тўш уриб учган бу улкан қўшлар тор қафасларда сақланганлиги етмагандек, уларнинг тоза ҳаводан ҳам маҳрумлигини қандай тушуниш керак? Улар қояларни, мовий осмонни темир панжа-

раларга суяниб туш кўришади. Айби нима?! Томошага келганларга завқ-шавқ улашайтганлиги учунми?.. Тоғ, дара, ўрмонларда ўкириб юрган айиқлар бадбўй, шалтоқ хоналарда хору зор. Темир қафасларда гўё мушукка айланиб қолган наъракор йўлбарсларнинг вазоҳати қалбига кетди экан! Агар уларга забон битиб гапиролганларида эди... ҳеч бўлмаганда: «Яхшиям бугунги таомимизга эшак гўштини беришди, ўтган кўни келтирилган мол гўшларини эса ўзлари бўлишиб олишди. Субутсиз ҳўжайинларнинг имонига ўт тушини!» деб қарғабан бўлардилар балки?!

Бу тор қафасларда бир-бирига қўшилиб кетган қўшларнинг қайси қанақа эканлигини ҳам ажратиш олиш қийин. Барча ҳайвонларнинг тарихи, таржимаи ҳоли ёзилиб, илиб қўйиладиган тахтачалардан асар ҳам йўқ. Бори ҳам синиб, ёзувлари ўчиб ётибди.

Нера мавжуд ёзувларнинг борини ҳам давлат тилида ёзилмаганини сўраймиз. Баҳона ҳам бор бўлсин, «ҳа» деганингдан, «ма», деб туришади.

— Бунга ажратилган маблағларимиз етарли, лекин расмон йўқ, деб осонгина жавоб берди ҳайвонот боғи директори муовини Н. А. Шпанц.

Сидқидилдан қилинган ҳар бир иш ўлда-жўлда қолиб кетмайди, фақат масъулият бўлса бас. Бундай сохта жавоблар билан ҳайвонот боғининг «шер»лари ўз зиммасидаги бурчини унитиб қўйганга ўхшайдилар!

Бу ҳайвонот боғида 280 хил турдаги ҳайвонлар сақланади. Боғга озроқ жой қўшилиб таъмирлаш ишлари бошлашибди. Хайрли иш. Лекин аввал мавжуд ҳайвонот боғининг ўзидаги камчиликларни тўғрилаш, ёрилиб, ўпирилиб бораётган биноларни тузатиш, йиғилиб қолган ахлат уюмларини тозалаш ҳам керак. Бунга масъул кишиларнинг шу кўнга қадар нима билан машғуллигига ҳайронсан.

Маълумки, ҳайвонлар тинч ва кенг, озода жойларда сақланиши керак. Чунки уларнинг

табиати шунга мослашган.

Бу ерда болалар учун қўрилган чархпалак ўйини, ҳар хил техникаларнинг тинимсиз шовқин-суронлари бечора ҳайвонларнинг асабини қақшатиб, ҳолини танг қилаётир.

— Техникаларнинг шов-шуви ҳайвонларга таъсир қилмайди? — деган саволимизга хизматчилар: «Ҳайвонлар бу шовқин-суронга кўникиб қолишган», деб бепарво қўл силтайдилар.

Наҳотки номи оламга кетган Тошкентдай азим шаҳарда ягона саналмиш ҳайвонот боғининг аҳволи шу куйда? Бу юмушларга мутасадди ўртоқлар табиатга, ҳайвонот дунёсига ўз муносабатларини ўзгартирсалар мақсадага мувофиқ бўлармиди?

Мазкур ҳайвонот боғи 1924 йили ташкил топган. Бундай ҳисоблаб қарасангиз, 70 йил бўлибди. Бор-йўғи ўн гектардан сал ошиқроқ майдонни ташкил этади. Олманинг дам олиб, ҳордиқ чиқариши учун мўлжаллаб қўрилган ушбу боғда ҳар хил қасур-қусур ўйин техникаларини қалаштириб, одамларнинг асабига тегишдан кўра, сокин фавворалар шарқираб турган, сўлим масканга айлантириш фойдалироқ бўлмасмиди... Ҳатто одамларнинг озроқ ўтириб дам олишлари учун ўриндиқлар ҳам йўқ. Хордиқ чиқариш учун келган кишилар бу ердаги шароитдан нолиб қайтиб кетмоқдалар. Айниқса ёз кўнлари жуда иссиқ бўлади. Бу ерда ихчамгина чойхона очиб савобиға нима етсин!?

Ҳайвонот боғи директори Игорь Владимирович Музеченконки икки кун излаб ҳам тополмадик. Ходимларнинг баъзилари уни шу ерда деса, баъзилари йўқ, деб жавоб беришди. Балки у киши биз билан мулоқотда бўлишни истамагандирлар. Яхшиям директор муовини Н. А. Шпанц бор экан. Биз ундан:

— Ҳайвонот боғидаги аҳволни ўзингиз ҳам кўриб турибсиз! Бундай ҳолатдан тезроқ чиқиш учун сизнингча нима қилиш керак бўлади? — деб сўраганимизда, у киши бепарво елка қисди.

— Менинг ишга келганимга беш ой бўлди. Ҳайвонот боғи тўғрисида ҳали ҳеч нарса билмайман!

— Қизиқ! Шпанц деганлари ахир беш ойдан буён ойлик маоши олаётими ўзи?... Олаётган бўлса керак, ҳайтовур.

Хуллас, биз Тошкентдаги ҳайвонот боғидан ана шундай таассуротларга эга бўлиб қайтдик. Оптимизда эса бир умр темир қафасларга маҳкум этилган оч, хору зор жониворлар дардларини кимга айтишни билмай қолавердилар. Дам олиб ҳордиқ чиқариш ўрнига дилим хуфтон бўлди.

Ҳайвонот боғини оралаб юриб шундай хулосага келдим: «Биз инсонлар шунчалик лоқайд, бепарво бўлиб, бунинг оқибатида Она табиатнинг ҳам, бечора жониворларнинг ҳам ёвуз кушандасига айланиб қолибмиз».

Ҳабиб АБДИЕВ

Тошкент «Ҳайвонотбоғи»дан бир лавҳа...

Сураткаш С. Мусаев

Лос-Анжелосда яшовчи ёш оила Филипповларнинг ҳам омадлари чопди: улар кичикинтойларига ғаройиб энага топиб олишди. Мадонна лақабли энага-маймуни яна текин хизматкор экан, деб ўйламамиз, у бека билан соатига бир дона бананга... «шартнома» тузиб олган.

ТАСС фотоси

Алишер НАВОИЙ

Қитғалар

علی شیر نواوی

قطعه لر

حکمت اهلی شاهنی دریاگه تشبیه ایتتیلار
کیم هم اندسین کوپ زیانلار ایلگا هم کوپ سود ایرود
گه تاپور غواص بیر ساعتده یوز در سمسین
گه نهنگ آغزیده یوز حسرت بیله نابود ایرود

* * *

Хикмат аҳли шохни дарёга ташбиҳ эттилар,
Ким ҳам андин кўп зиёнлар элга, ҳам кўп суд эрур.

Гаҳ топар гаввос бир соатда юз дурри самин,
Гаҳ наҳанг оғзида юз ҳасрат била нобуд эрур.

Ағзинга кирган туклм رشته سينه بىردى تول
کیم بو ايشتين سرنگونلوق يوزلانيب نقصان کيلور
کودکه چون آغزيگا کيرگان رشته دين هر دم نگونسار آسيلور
عنكبوت اول رشته دين هر دم نگونسار آسيلور

* * *

Оғзинга кирган такаллум риштасин чекма узун,
Ким бу иштин сарнигунлуқ юзланиб, нуқсон келур.

Кўрки, чун оғзига кирган риштасига берди тул,
Анкабут ул риштадин ҳар дам нигунсор осилур.

قىريلار خاطرى نازك دور ای طفل
شکستيدىن قىليپ وهم اولمه گستاخ

اونوتونگونگوکه اطفال اوينه غانده
سينر آز ميل کورگاندين قوروق شاه

* * *

Қарилар хотири нозикдур, эй тифл,
Шикастидин қилиб ваҳм, ўлма густох.

Унуттунгмуки, атфол ўйнагонда,
Синар оз майл кўргондин кўруқ шох.

هر کيشيکيم تاپسه دوران ايچره جاھو اعتبار
کیم انينگ ذاتيده بيدادو ستم بيلغاي قيلين

يخشيلينگر قيلسه بار يمانلين قيلسمسه
کیم يمانلين قيلسمسه قيلفانچه باردور بخشيلين

* * *

Ҳар кишиким топса даврон ичра жоҳу эътибор,
Ким анинг зотида бедоду ситам билғай қилиғ.

Яхшилиғ гар қилмаса, бори ёмонлиғ қилмаса,
Ким ёмонлиғ қилмаса, қилғонча бордур яхшилиғ.

مشق مؤلمی حمید عبداللہ جانوف

Машқ муаллифи Ҳамид Абдуллажонов

حکمت اهلی آلالیده ساوق صفت یوق کیسمسه ده
صبح کاذب دیک محل سیز ایله گان کولگو کیبی

لیک موندین کوپ ساوق دور اشک توکمک زور ایله
دی یلیده قطره قطره موز تاموزغان سوو کیبی

* * *

Хикмат аҳли оллида совуқ сифат йўқ кимсада,
Субҳи козибдек маҳалсиз айлагон кулгу киби.

Лек мундин кўп совукдур ашк тўкмак эўр ила,
Дай елида қатра-қатра муз томизғон сув киби.

ناکسو نا جنس اولادين کيشی بولسون د یسان
جیکمه محنت کیم لطیف اولمس کسافت عالسی
کیم کوچوک بیرله خوتک که قنچه قیلسنگ تربیت
ایت بولور داغی ایشک بولمسار اصلا آدمی

* * *

Нокасу ножинс авлодин киши бўлсун дебон,
Чекма меҳнатким, латиф ўлмас касофат олами.

Ким кучук бирла хўтукка неча қилсанг тарбият,
Ит бўлур, доғи эшак, бўлмаслар асло одами.

قىليپمىن انچه عصيان کيم اگر دونخ ارا کيرسم
مينينگ بىحد گناهيم بيرله دونخ سر بسر تولغاي
خدایا عفو آسانراق دور يوقسه غضب قیلسنگ
مگرکيم اوزگه دونخ اوزگه اوت اوزگه عذاب بولغاي

* * *

Қилибмен анча исёнким, агар дўзах аро кирсам.
Менинг беҳад гуноҳим бирла дўзах сарбасар тўлғай.

Худоё авф осонрокдур, йўқса ғазаб қилсанг,
Магарким ўзга дўзах, ўзга ўт, ўзга азоб бўлғай.

چو دشمن اولدی قديمی زيانيدين حذر ايت
اگرچه نطق روان بخشي جانفه راحت ایرود

سوو بيرله اوت ارا ضدیت اولدی چون ازلی
اگر حیات سویی دیرکه اوتقه آفت ایرود

* * *

Чу душман ўлди қадимий зиёнидин ҳазар эт,
Агарчи нутқи равонбахши жонға роҳат эрур.

Сув бирла ўт аро зиддият ўлди чун азалий,
Агар ҳаёт суйидирки, ўтқа офат эрур.

Текшириш

(Интермедия)

(Тўқис хонадон, чет эл жиҳозлари, дастур-хон атрофида икки одам).

Уй эгаси: — Сиз келибсиз — бало келмасин! Бемалолроқ ўтиринг. Йўқ-йўқ, мана бу стулга ўтирақолинг, юмшоқроқ. Омин!

Текширувчи: — Раҳмат, узоқ ўтирмайман.

Уй эгаси: — Майли-да, нима бўлгандаям — меҳмонимсиз. Меҳмон отангдан улуг деганлар. Ишонасизми, суюнадиган қовоғим учиб турувди, албатта бир яхши одам келади, деб ўтиргандим, ният ҳолис-да.

Текширувчи: — Раҳмат. Амалий ишга ўтиб қўяқолайлик. Мени танидингизми?

Уй эгаси: — Албатта, танийман! Молиядансиз. Топдимми?

Текширувчи: — Устингиздан ташкилотимизга каттагина ариза тушган. Мана, ертўлангизда яширин мослама бор экан, ички кийимларга чет эл тамғасини босиб, уч баравар қимматига пуллаяпсиз эмиш.

Уй эгаси: — Бошингга қилич келсаям ростини айт, дейишади. Ҳаммаси тўғри! Тонмайман!

Текширувчи: — Демак, тан оласиз?

Уй эгаси: — Тан олганда қандоқ, укагинам, раҳмат ўша ёзганга! Кўзимни аллақачон очиб қўйиш керак эди!

Текширувчи: — Айрим жойларини ўқиб берайми?

Уй эгаси: — Кераги йўқ, укагинам! Отингиз нима эди?

Текширувчи: — Ромиддин.

Уй эгаси: — Укагинам Ромиддинжон, менинг устимдан нима деб ёзсаям арзийди. Чунки ҳар кимнинг қилмиши ўзига аён. Ие-ие, узр. Паришонхотирлик-да. Чой қўймаганимни қаранг-а!

Текширувчи: — Чойнинг кераги йўқ. Ишдан гаплашайлик. Ўтиринг.

Уй эгаси: — Меҳмон сўраб емайди, мезбон сўраб бермайди. Шошилаётган бўлсангиз, Ромиддин укагинам, бошқача иш қиламиз. Жудаям ноёб, ажойиб нарсам бор, бир ютумдан!

Текширувчи: — Йўқ-йўқ! Овора бўлманг. Мен хизматдаги одамман! Кейин... сизнинг уйингизга бу мақсадда келган эмасман.

Уй эгаси: — Укагинам Ромиддинжон, сиз менинг уйимда ўтирибсиз. Остонами ҳатлаб кирган киши бошимни олгани келган бўлсаям — меҳмоним! Олинг! Олинг-олинг! Сазамни ўлдирманг!

Текширувчи: — Ахир мен текширгани келган одамман.

Уй эгаси: — Ромиддинжон укагинам, текшириш ўз йўлига, меҳмондорчилик қондаси ўз йўлига. Олинг! Ана. Раҳмат! Мана бу қуш тили деган нарса экан, газакка жуда айтади. Ҳа, балли!

Текширувчи: — Импортниқим, дейман? — Худди сизга ўхшаб юздан нур ёғилиб турадиган бир оғайим бор, ҳу марказда ишлайди, яқинда Японияга борган эди. Ўша ердан менга илиниб олиб келган экан. Бачағарнинг ютуми жуда яхши экан!

Текширувчи: — Қуйманг-қуйманг. Бўлди. Қўпайиб кетмасин.

Уй эгаси: — Томоқ ҳўллаяпмиз-ку, Ромиддинжон укагинам. Қани, олдиқ! Балли! Ана энди ҳар қанча иш бўлса...

Текширувчи: — Хўп. Раз келдикми, акпакт ёзиш керак! Қаршилиқ йўқми?

Уй эгаси: — Нега қаршилиқ бўларкан, Ромиддинжон укаги-

нам. Айтипман-ку, ҳаммаси тўғри деб. Ўзим ҳаммасини бирма-бир, ипга чизгандай қилиб айтиб бераман. Яна биттадан олайлик!

Текширувчи: — Йўқ-йўқ! Бўлди!

Уй эгаси: — Илтимос, Ромиддин укагинам! Қани! Қойил! Мард йигит экансиз! Мана шунақа йигитлар билан гаплашсанг, роҳат қиласан киши! — Энди акт ёз-ёзамиз.

Текширувчи: — Ҳай-ҳай-ҳай, укагинам, у ручкада ёзманг. Қадрингизни билинг, укагинам, ўзингизга ярашадиган ручкада ёзинг. Мана, Японияники! Бундоқ қилсангиз — бошқача, бундоқ қилсангиз — ҳи-ҳи-ҳи! Ҳар соатда музика чалиб туради. Сизга!

Уй эгаси: — Йўқ-йўқ! Бунақа қимматбаҳо... — Менга одам керак, Ромиддинжон укагинам! Бу нима бўпти! Ўст учун жонимни фидо қивораман! Менимча сиз ҳам шунақа йигитсиз! Кўзингиз айтиб турипти! Махтумқули...

Текширувчи: — Акти... Нима деб ёз... Мана, мана! (шикоятни йиртиб ташлайди) Қўйинг! Ўзингиз ҳам зўр одам экансиз! Сиздай олижаноб одам устидан ёзишнинг я номардлар! Яна бирортаси устингиздан ёзса, менга айтинг! Футбол тўпи қилиб шундай тейайки! (Стулга қоқилиб йиқилиб тушади).

Уй эгаси: — (Томошабинларга) Нокаут! Қани, борми яна бизни текширадиган?

М. АБДУКАРИМОВ

Андижон

Афандининг қўшнис ҳар куни нимадир сўраб чиқаркан.

— Афандим, бир бошгина узум беринг... Афандим, тўрттагина олма беринг... Афандим, бешта-

гина нок беринг... Афандим, икки боқкина сабзи беринг... Афандим, уч боқкина пиёз беринг...

Бир куни ўша қўшнис картошка сўраб чиқибди. Афандининг «ҳа» ёки «йўқ»ини кутмай, ўра қазингга тушиб кетибди. Шунда: — Иккитагина олма узсам майлими? — деб сўрабди Афанди.

Қўшнис хайрон бўлибди: — Нега мендан сўрайсиз? — Боғ сизникими депман, — жавоб берибди Афанди.

* * *

Насриддин Афанди чойхонага кирса, қўшнис ховлиқиб, энтиқиб гапираёпти. Бошқалар оғизларини очиб, унга анграйиб ўтиришибди.

— Бахт қуши бошимга қўнган эди-ю нодонлик қилиб учирвордим. Ҳовлиқиб қолмаганимда нақ давлатга ботиб кетардим. — Нима бўлди? Қанақа бахт қуши? — сўрашди чойхўрлар.

— Э, асти сўраманг, кеча ярим кечада ховлига чиқсам, том тепасидан лайлатулқадр ўтиб кетаяпти...

— Бирон нимани маҳкам ушламабсиз-да, тилла бўлиб қоларди, — деди.

— Ҳовлиқиб қолиб нимани ушлашимни билмабман.

Насриддин Афанди кулди: — Э, омон бўлинг-е! У лайлатулқадр эмас, мен эдим. Хотиним муштугимни томга отворган эди, шуни қидириб юргандим.

Рассом И. Зоиров.

«ШУ ДЕСАНГ...»

Шу десанг, ҳозирги қайта қуриш давридан солиб юрганларни кўрсам, тепа сочим тикка бўп кетади. Сен ҳам ўшанақаларга ўхшайсан-ов. Ҳой валломот, бу ҳукумат бино бўлибдики, отанг қилмаган яхшиликларни кўриб келаялсан.

Кимга қанақаю, аммо-лекин, шу десанг камина учун ҳозирги қайта қуришдек яхши давр бўлмаган. Ҳа, мен ҳам аввалги бошлиқлардан унча хурсанд эмасман. Нега дейсанми? Ҳозир тушунтириб бераман. Аввал бир нарсани сўрай: ҳеч ҳожатбарорлик қилганимсан? Э, ўлма! Аввалги бошлиқлар даврида ичкилик кургур тўлиб ётарди. Биз ҳожатбарорлар уни атиги икки сўм ортигига топиб берардик. Бир кечада 5-6 дона топиб беролсак ҳам хурсанд бўлардик.

Ҳозирги даврда-чи, «оқсоқол» — бир қизил, биз эса, ўн бешдан «топиб берамиз». Яна, сўраб келувчиларнинг кети узилмайди. Шу десанг, асли бу ҳунар қурутписта сотишдан бошланган — ота касби. Лекин биз йиллар давомида ўз устимизда тинимсиз ишладик, изландик. Шу десанг, буванг тирилиб келади, десалар ишонардиму, аммо шакар, қанд топиб берувчилик ҳам қиладиган замон келишига ишонмасдим. Қўлинг ўргилсин, ҳукуматдан айланай, шу десанг, ажраб кетган хотинидаги олти боланинг митрикасини копиялаб, ҳар ойда ўн икки кило шакар оламан. Қўшиллар илтимос қилишади, кўнглим бўш. Ҳар килосини икки сўмданга «топиб бераман». Сову билан кир ювиш порошогини ҳам ўша митрика копияси билан оламан. Шунча совуну кукуннинг бир ўзимга нима кераги бор, уни ҳам қўшилларимга «топиб бераман».

Ун дегани нима ўзи — ун! Ҳозирча талонсизу, лекин шу десанг, ҳар кирганда икки килодан ортиқ олишга қўйишмаяпти. Ажабмас, бу ҳам бизнинг касби-

мизга маҳтал бўлиб қолса, деб умид билан беш-олти юз пачкани олиб қўйдим. Нима, қурт тушиб кетиши мумкин, дейсанми? Э, содда экансан-ку, эсон-омон ўша куларга етиб олсак кўрасан, қурт тушмоқ тугул чечак чикиб кетса ҳам, топганимга шукр, деб одамлар олаверади. Шу десанг, «Прима», «Астра», «Космос», «Купола» деган ўтмас сигаретлар бўларди. Мингта-мингтадан олиб қўювдим. Сарғайиб кетибди кўпи. Аммо-лекин барака топгур ҳукумат сал сиқиб қўювди, булғорчасини чакиб юрган олипталар ҳам чопкиллаб қолишди. Ҳозир ўша сарғайганларини ҳам кўзга суриб олишаяпти, ҳа. Умуман, шу десанг, бўйинидаги бўйинбоғингга қараганда, олий маълумотли бўлсанг керак. Косам оқарсин десанг, менинг ёнимга кел, ўзим ўқитаман сени! Шу кетиш бўлса, кўчадан тош териб сақлаб қўйсанг ҳам, вақти келиб пул бўлиши аниқ...

Ҳой бола, нега мени муттаҳам дейсан. Шу десанг, ҳа, капаратипчи деган қоғозим бўлса, «ғиқ» эъмадинг, қизил дафтарчангни рўқач қилиб, дўқ урмасдинг-а. Шошмай тур, эртагаёқ ижрокўмингга бориб, битта патта олмасамми капаратип «Ҳожатбарор» деб кейин сен билан гаплашаман. Нима, бериб бўпти дейсанми? Нега бермаскан? Шу десанг, ўша кабоб, лағмончиларингу сомсапаз капаратипларинг ҳам ҳукуматнинг гўштидан овқат қилади, қўй сўймайди, баққолларинг ҳам ҳукуматнинг шакарини ишлатади. Ушаларга теккан қоғоз менга тегмас эканми, шу десанг, ижрокўм ҳам молинг кимники деб сўрамайди, йиллик даромадингни сўрайди, шу десанг, замон шунақа!

Ҳой-ҳой, кўрнамак, замонни сўкма-ей, бунақа замон инқилобдан кейин энди бўлиши, ҳе, бетинг кургур экстремис...

Дилмурод САИДОВ

— Мен севаман, сен севасанми?

Рассом А. Ҳақимов

Эътиборингизга ҳавола этилаётган ушбу тилсимни таърифлари қуйида баён этилган очкичдаги ном ва сўзлар асосида очсангиз, истъодли ўзбек шоири, адаби, олим ва давлат арбоби Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг рубоийларидан бири билан танишишга муваффақ бўласиз.

1. Бобур тўғилган шаҳар — 3,4,12,2,21,11,4.
2. Шоирнинг қизи, ўрта аср шарҳида биринчи тарихчи аёл бўлган олима, «Хумоюннома» асари муаллифи — 9,1,17,7,3,12,3,4,7,16,9,2,8.
3. Бобурнинг ислом дини асосларини баён этувчи шеъринг рисоласи — 8,1,7,3,18,18,2,4.
4. «Бобурнома» асарининг муаллиф атаган бошқа номи — 24,3,19,11,18,2,21.
5. Ҳўжа Убайдулла Аҳрорнинг форс-тожик тилидан ўзбек тилига шеъринг йўлда Бобур таржима қилган асари — 24,11,17,2,12,2,23.
6. Бобурнинг набираси, Хумоюн Мирзонинг ўғли, давлат арбоби, қобилиятли саркарда — 3,27,7,3,6,25,11,10.
7. Шоир тузган алифбо номи — 26,3,5,5,2,7,11,7,1,6,2,18.
8. Мумтоз шеърятда қўлланилган энг кичик усул, бир байтдангина иборат бўлган мустақил шеър — 20,3,6,12.
9. Шарқ халқлари бадийий ижодида кенг тарқалган шеър турларидан бири — 15,3,13,7,17.
10. Бажарилиши мажбурий бўлган вазифа — 7,1,6,14.

Тузувчи: Фозилжон ОРИПОВ

4-СОНДАГИ ТИЛСИМНИНГ ЖАВОБИ

Очкич:

1. Афшона. 2. «Тиб қонунлари». 3. Журжоний. 4. Ҳикмат. 5. Рисола. 6. Тиббиёт. 7. Эзгулик. 8. Девон. 9. Чорбоғ. 10. Ужар.

Шеъринг сатрлар:

Икки нарса ажратади инсонларни ҳайвондан:
Инсонлиги билинади ҳунар билан забондан.
Шундай экан, кишиларнинг энг улуғи — ҳунардан.
Еки сўзга чечан киши — фикри равон, тили қанд.

Абу Али ибн Сино

Шоислом Шомухамедов таржимаси.

МУҚОВАЛАРДА:

Биринчи бет: Ўзбек гўзали
Тўртинчи бет: Аналик бахти

Сураткаш Р. Нуриноев

Мухарриятга келган бир босма тобоққача бўлган қўлзмамар муаллифга қайтарилмайди.

Ойномадан олинган материалга «Гулистон»дан олинди, деб кўрсатилган шарт.

Босмахонага туширилди 15.03.91 й. Босишга руҳсат этилди 19.04.91 й. Қоғоз бичими 70×108/8. Офсет усулида босилди. Фотоабор. Шартли босма

тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Жами 57931 нуска. Вуюртма № 5030. А-121. Баҳоси 90 тийин.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитаси — нашриётининг Меҳнат Қизил Вайроқ орденли босмахонаси. 700000, Тошкент — П. «Правда» рўнаомаси кўчаси, 41.

Уфқ ҳам лоларанг олмоқда...

Сураткаш В. Монсеев

Ҳадис илмининг йирик алломаларидан бири Ҳаким ат-Термизий мақбараси.

Сураткаш Р. Нурибоев

